
REZULTATELE INVESTIGAȚIILOR ARHEOLOGICE DE LA BISERICA MĂZĂRACHE DIN CHIȘINĂU ÎN ANUL 2010

Ion Tentiuc
Valeriu Bubulici
Mariana Vasilache
Livia Sîrbu

Introducere. În vara anului 2010, expediția arheologică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei a efectuat investigații arheologice de salvare în sectorul străzilor Albișoara și Pușkin din mun. Chișinău. Lucrările întreprinse au avut drept obiectiv descărcarea de sarcină arheologică a perimetrului afectat de lucrările de construcție a „Sediului Dispeceratului de avariere gaze a municipiului Chișinău”. Cercetările de suprafață și investigațiile arheologice, efectuate în imediata apropiere a Bisericii Măzărache, pe colina omonimă și în împrejurimile acesteia, au permis de a identifica materiale ceramice ce aparțin mai multor perioade istorice. Cele mai timpurii aparțin epocii bronzului târziu și fierului timpuriu, iar cele mai târzii sunt reprezentate de artefacte din epoca medievală tardivă și premodernă. Alături de resturile culturale, reprezentate de colecția de ceramică și material osteologic, au fost identificate mai multe complexe gospodărești: gropi menajere; resturile unei locuințe de suprafață cu pivniță de piatră, cercetată la poalele colinei Măzărache și atribuită secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea și câteva galerii de acumulare a apei, construite din cărămidă roșie, care făceau parte din apeductul urban realizat la sfârșitul secolului al XIX-lea. Un interes aparte prezintă necropola din perioada medievală și premodernă, descoperită lângă Biserica Măzărache, dar și șanțul de apărare al unei fortificații de pământ aparținând secolelor XVI-XVII¹.

¹ Demararea lucrărilor de săpare a fossei pentru fundația edificiului Sediului menționat, în lipsa unui serviciu de supraveghere a lucrărilor de către arheologi, așa cum era stipulat în Avizul la proiectul de construcție, s-a soldat cu distrugerea stratului cultural și a unui șir de complexe gospodărești și de locuire de la poalele Colinei Măzărache, situată în centrul istoric al Chișinăului. Centrul istoric al Chișinăului este monument protejat de stat, de categorie națională, inclus în Registrul monumentelor RM ocrotite de stat sub nr. 308 (vezi: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, anul XVII (3548-3550), nr. 15-17, din 2 februarie 2010). Săpăturile arheologice de salvare au fost posibile la intervenția Agenției de Inspec-

Investigațiile arheologice au fost concentrate în zona de protecție a Bisericii Măzărache. Este necesar să menționăm că edificiul a fost construit la mijlocul secolului al XVIII-lea (Ciocanu 2002, 76; Eșanu 1998, 56) de către pârcălabul de atunci al Chișinăului, devenit apoi mare serdar de Orhei, Vasile Măzărache, probabil pe locul unei biserici de lemn (Bezviconi 1996, 12), lăcașul purtând inițial hramul Sfinții Ioachim și Ana. Reparată după marele cutremur din 14 octombrie 1802, este închinată Nașterii Maicii Domnului (Ciocanu 2002, 76), hram care este menționat în planul Chișinăului elaborat în anul 1817 de inginerul hotarnic M. Ozmidov (Sainciuc 2000, 38, 76, 80). În anii '20 ai secolului al XIX-lea în jurul Bisericii Măzărache a fost construit un gard de incintă. Se pare că după cutremurul menționat, dar și pentru a se conforma reglementărilor impuse de noile autorități rusești (Brihuneț 2007, 173-184), înmormântările, cu unele excepții, în vechiul cimitir fiind restricționate. Prin aceasta se explică faptul că peste circa o sută de ani despre prezența necropolei mărturiseau doar câteva pietre tombale datate la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul celui următor (Berechet 1924, 136-141)².

Menționăm că până la demararea săpăturilor arheologice, atât lângă Biserica Măzărache cât și în împrejurimile colinei pe care se află lăcașul, erau cunoscute mai multe vestigii antice și medievale. Printre cele mai frecvente sunt consemnate descoperirile fortuite ale unor piese izolate sau tezaure monetare, dar și ale unor resturi de la construcții (Нудельман 1976, 124-125, 131, 145;

tare și Restaurare a Monumentelor a Ministerului Culturii al Republicii Moldova (director Ion Ștefăniță) a Asociației Istoricilor din Republica Moldova (președinte Sergiu Musteață) și a viceministrului Gheorghe Postică de la Ministerul Culturii al Republicii Moldova.

² În perioada interbelică, în anii 1935-1936, în cadrul unor reparații, aceste pietre tombale au fost încastrate în peretele vechiului pridvor al sfântului lăcaș, salvându-le astfel de distrugerile din perioada sovietică.

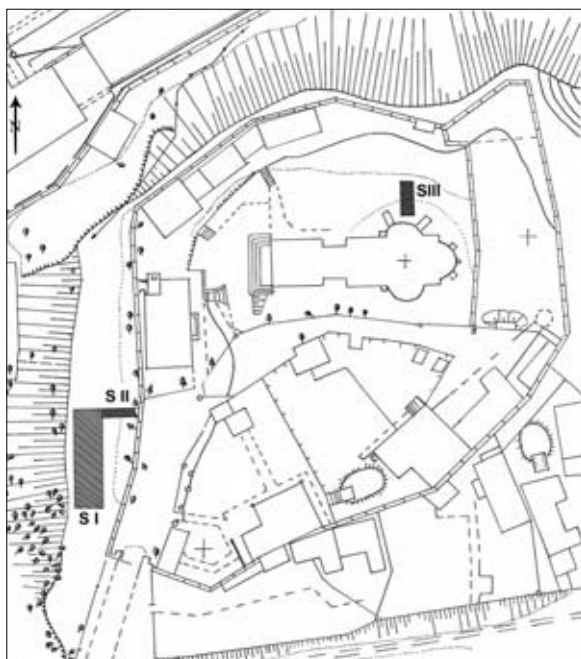

Fig. 1. Planul de situație al colinei Măzărache.

Hâncu 2003, 163-164; Tentiuc, Vasilache 2011, 346-347).

Săparea fossei pentru fundația edificiului de utilitate municipală menționat, situat în imediata apropiere a Bisericii Măzărache, a condus la distrugerea stratului de cultură medieval, inclusiv a unor complexe locative și gospodărești din perioada medievală și premodernă. În groapa fundației au fost descoperite și oase umane provenind de la complexe funerare distruse.

Cercetările de suprafață au permis de a constata că aria presupusă a cimitirului ocupa întregul promontoriu. Conform informațiilor unor matori oculari, în anii '50-'60, dar și mai târziu, în anii '90 ai secolului XX, în timpul construirii lângă biserică a unor edificii gospodărești și a terasării spațiului interior al curții, au fost distruse mai multe morminte. Astăzi suprafața cimitirului este lipsită, cu mici excepții, de lespezi sau pietre funerare. Unica piatră tombală care se mai păstrează aici a fost deplasată de la locul inițial în cadrul reconstrucției suferite de biserică la începutul secolului XXI; altele două au fost încastrate în peretele interior al naosului într-o perioadă neprecizată cu exactitate (secolul al XIX-lea - începutul secolului următor).

Investigarea acestui sector, care face parte din vatra veche, medievală, a Chișinăului, s-a realizat

prin intermediul a trei secțiuni (I, II, III)³. Amplasarea lor cât și dimensiunile au fost determinate atât de configurația terenului cât și de unii factori subiectivi. Secțiunile I și II au fost dispuse în extramuros, în partea de sud-vest a zidului de incintă a Bisericii Măzărache, iar Secțiunea III a fost amplasată lângă absida de nord a lăcașului. A fost investigată o suprafață totală de 88 m². Secțiunea I a cuprins o suprafață de 72 m²; Secțiunea II – 6 m² și Secțiunea III – 10 m² (fig. 1).

Menționăm că necropola a suferit foarte multe distrugerii cauzate atât de erodările promontoriului pe care se află, cât și din cauza activităților gospodărești din jurul bisericii. Așa cum din trei părți promontoriul are maluri abrupte sau prăpăstioase, determinând într-un fel limitele necropolei, nu este clară limita sudică a cimitirului, aflată sub construcțiile urbanistice contemporane.

Secțiunile I și II au fost trasate pe promontoriul Măzărache, în extremitatea lui de nord-vest, în exteriorul zidului de incintă al Bisericii Măzărache, la distanța de 3,5 m de acesta și la circa 7,7 m de colțul de sud-vest al zidului. *Secțiunea I*, cu dimensiunile de 18×4 m, a fost orientată pe axa nord-sud. *Secțiunea II* a fost trasată în partea de nord a Secțiunii I, în continuarea acesteia. Secțiunea cu lungimea de 4,4 m și lățimea de 0,5 m a fost orientată pe axa est-vest (fig. 2). Prin numita secțiune s-a procedat la verificarea straturilor culturale și a prezenței complexelor funerare în această parte a cimitirului, a nivelului de la care a fost săpat, dar și a adâncimii fundației zidului de incintă a Bisericii Măzărache⁴.

În procesul investigațiilor în Secțiunile I și II au fost identificate 8 gropi gospodărești și 32 de complexe funerare (morminte). Este necesar de a menționa că în Secțiunea II au fost identificate resturile dispersate ale câtorva morminte distruse de lucrările gospodărești din perioada modernă și contemporană. În partea de est Secțiunea II a urmat până la zidul de incintă, unde a fost dezvelită fundația de piatră a zidului care împrejmuiește Biserica Măzărache.

³ Determinarea locului pentru amplasarea secțiunilor a fost realizată împreună cu dr. arh. Sergius Ciocanu.

⁴ Zidul de piatră din jurul Bisericii Măzărache a fost construit în anul 1827 întru executarea decretului nr. 5636 din 27 noiembrie 1818 al Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse din Sankt Petersburg privind interzicerea utilizării vechilor cimitire situate în hotarele localităților, dezafectarea și îngrădirea lor (Brihuneț 2007, 176).

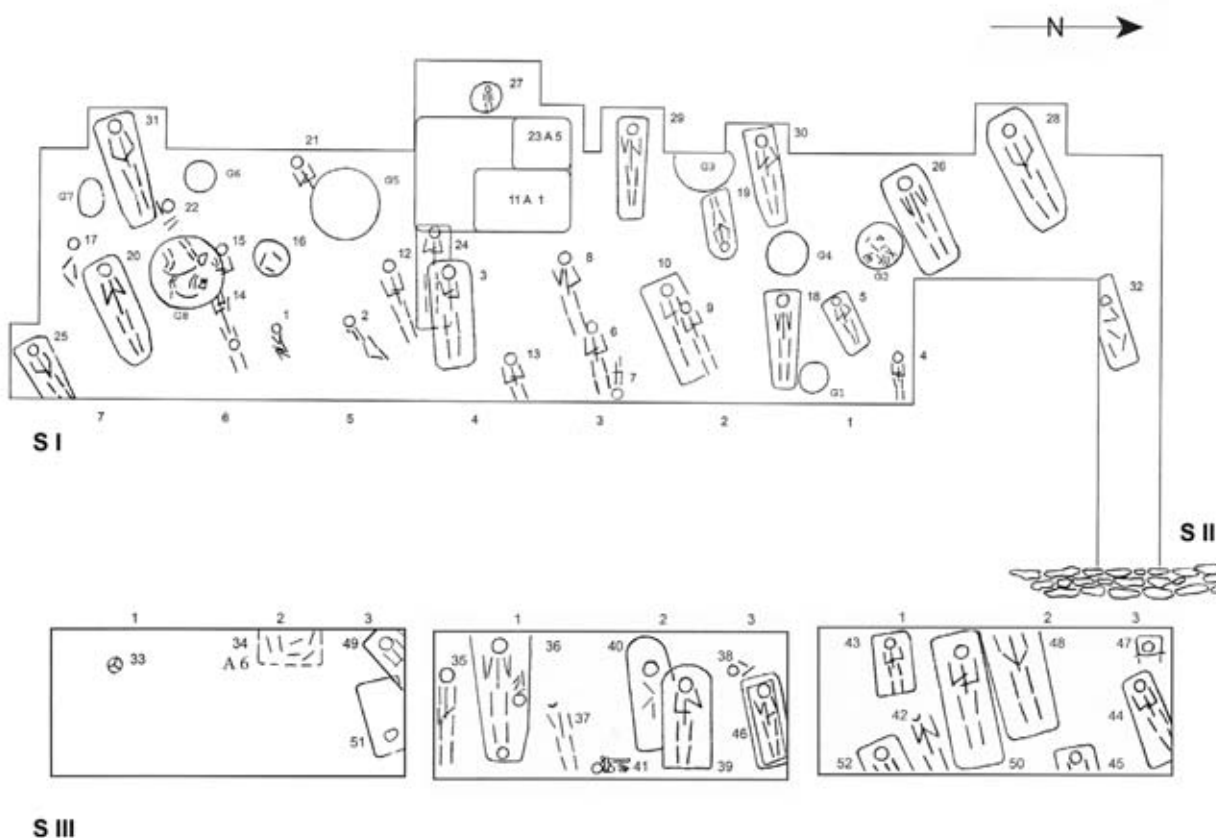

Fig. 2. Biserica Măzărache. Necropola medievală. Planul secțiunilor I, II și III.

Judecând după inscripția care s-a păstrat pe frontispiciul arcei situată deasupra porții de intrare în curtea bisericii, zidul a fost construit în anul 1827. Până la aceasta dată, în deceniul doi al aceluiași secol, se pare, cimitirul a fost dezafectat, înmormântările fiind interzise.

Situația stratigrafică. Sub stratul vegetal de culoare închisă, a cărui grosime oscilează, de la nivelul actual de călcare, între 0,20 și 0,25 m, urmează un strat cenușiu deschis, reprezentând un cernoziom mazăros, gros de aproximativ 0,30-0,60 cm, ce aparține nivelului medieval. El abundă în resturi de activitate gospodărească. În straturile culturale au fost descoperite fragmente ceramice, în special din perioada medievală și modernă, dar și fragmente de oase de animale, pietre nisipoase de dimensiuni mici și medii. Tot aici au fost descoperiți nasturi și urechiușe pentru nasturi din bronz, un glonte (?) turtit din plumb (fig. 11/1), cuie, cuțit (fig. 11/11), seceră (fig. 11/12), amnar (fig. 11/8), cute din gresie (fig. 12/4, 8-9), potcoave întregi sau fragmentare (fig. 11/18-20), arșice (fig. 12/6) etc. Cele mai multe materiale arheologice au fost descoperite în straturile doi, trei și patru, la adâncimea de 30-80 cm.

Cu excepția a două fragmente de ceramică care aparțin bronzului tardiv-începutului epocii fierului, absoluta majoritate a materialelor descoperite aparțin perioadei evului mediu.

În procesul investigațiilor arheologice au fost descoperite câteva complexe reprezentate de gropi menajere.

Complexe gospodărești. În Secțiunile I și II au fost identificate 32 de gropi funerare (morminte) și câteva gropi gospodărești. Observațiile asupra succesiunii straturilor de cultură au permis de a presupune că, probabil, către sfârșitul secolului al XVII-lea, sau imediat după această perioadă, din cauza supraaglomerării, în această parte a cimitirului s-au efectuat înmormântări doar sporadic.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și pe parcursul secolului următor în această parte au fost săpate câteva gropi gospodărești.

Groapa 1 (fig. 3/1). A fost descoperită în caroul 1a, la adâncimea de 0,3 m de la nivelul actual de călcare. Are forma ușor ovală în plan, pereții verticali și fundul plat. Groapa are adâncimea de 0,25 m de la nivelul descoperirii și diametrul de 0,52-0,54 m. Umplutura gropii constă din cernoziom

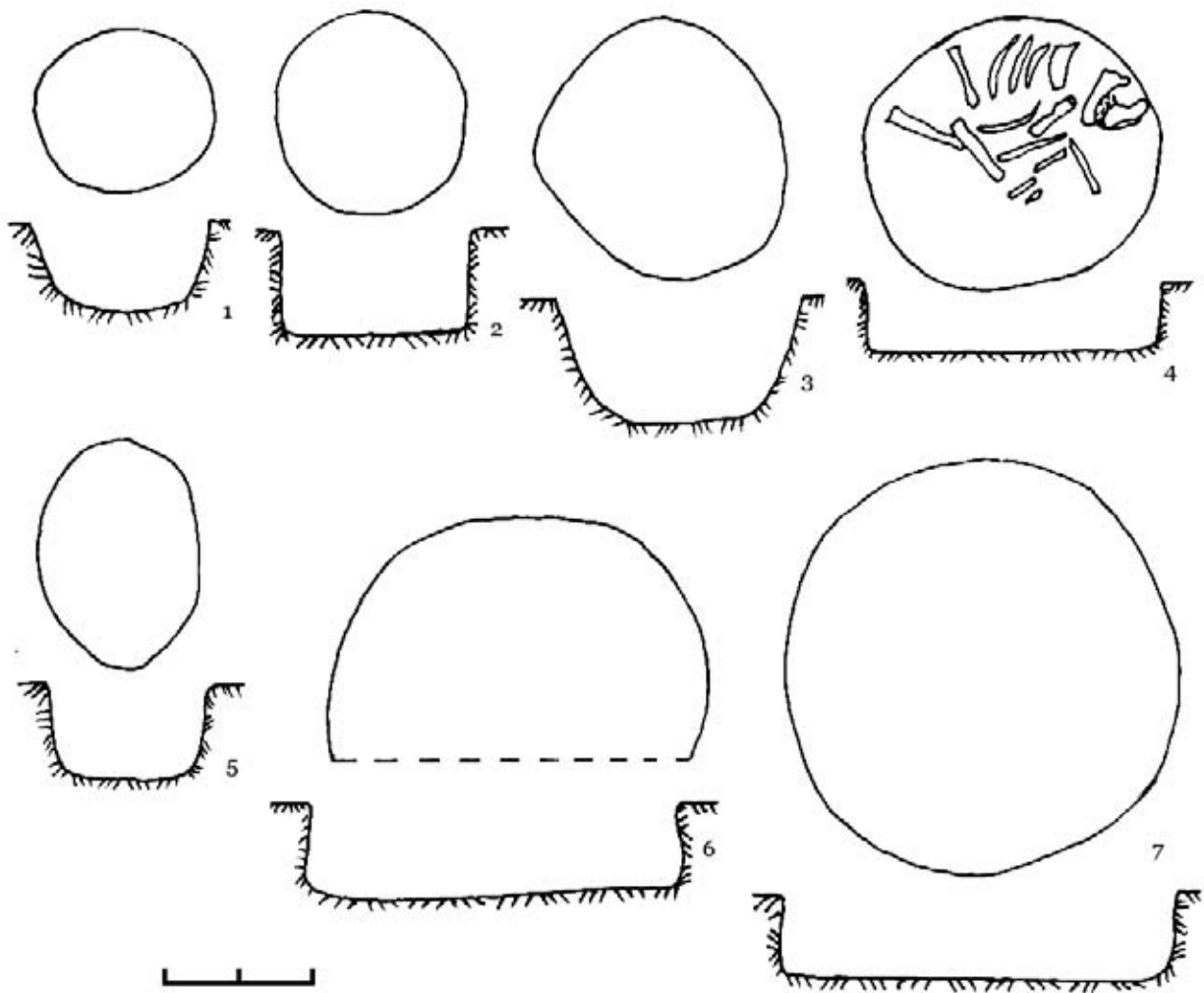

Fig. 3. Biserica Măzărache. Necropola medievală. 1-7 gropi menajere.

cenușiu cu resturi de cărbune de lemn, cenușă și mici fragmente ceramice din perioada medievală tardivă și premodernă, care au permis ancorarea cronologică la sfârșitul secolului al XVII - prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Groapa 2 (fig. 3/4). A fost descoperită în caroul 1b, la adâncimea de 0,3 m de la nivelul actual de călcare. Are forma circulară în plan cu diametrul de 0,74-0,82 m, pereții verticali și fundul plat. Adâncimea gropii este de 0,20 m de la nivelul descoperirii. Umplutura gropii constă din sol mazăros de culoare cenușie, în amestec cu mici fragmente de cărbuni de lemn și cenușă. Pe fundul gropii a fost descoperit scheletul unei canine. Oasele caninei erau împrăștiate pe toată partea de est a suprafeței fundului gropii în care a fost aruncat. Lipsa unor materiale databile nu a permis încadrarea cronologică a gropii, însă observațiile stratigrafice și componența umpluturii permit de

a presupune că groapa a fost săpată în perioada premodernă (începutul secolului al XVIII-lea).

Groapa 3 (fig. 3/6). A fost descoperită în caroul 2b, la adâncimea de 0,53 m de la nivelul actual de călcare. A fost cercetată parțial. Partea de vest a gropii (aproximativ 1/3) depășea limitele șanțierului. În plan avea forma circulară cu diametrul de 1,04m. Pereții gropii erau ușor înclinați spre exterior, iar fundul plat. Umplutura consta din sol mazăros în amestec cu resturi menajere, cenușă, fragmente mici de cărbune de lemn. Observațiile stratigrafice și componența umpluturii permit de a presupune că groapa a fost săpată în perioada premodernă (secolului al XVIII-lea -?).

Groapa 4 (fig. 3/2). A fost descoperită la intersecția carourilor 1b și 2b, la adâncimea de 0,84 m de la nivelul actual de călcare. În plan are formă circulară neregulată cu diametrul de 0,66×0,72 m. Adâncimea gropii este de 0,22 m. A avea pere-

ții verticali și fundul plat. Umplutura era reprezentată de cernoziom cenușos în amestec cu mici fragmente de cărbune de lemn, pietre de dimensiuni mici și mijlocii.

Groapa 5 (fig. 3/7). A fost descoperită în caroul 5b, la adâncimea de 0,77 m de la nivelul actual de călcare. În plan are forma circulară cu dimensiunile de 1,08×1,10 m. Adâncimea gropii este de 0,23 m. Groapa avea pereții verticali și fundul plat. Umplutura este reprezentată de cernoziom cenușos, în amestec cu mici fragmente izolate de cărbune de lemn.

Groapa 6 (fig. 3/3). A fost descoperită în caroul 6b, la adâncimea de 0,91 m de la nivelul actual de călcare. În plan are formă circulară cu diametrul de 0,45×0,5 m. Adâncimea gropii este de 0,26 m. Groapa avea pereții ușor oblici îngustându-se spre interior și fundul albiat. Umplutura era formată din cernoziom mazăros de culoare cenușie, în amestec cu mici fragmente de cărbuni de lemn.

Groapa 7 (fig. 3/5). A fost descoperită în caroul 7b, la adâncimea de 0,89 m de la nivelul actual de călcare. În plan are forma circular-alungită cu dimensiunile de 0,24×0,64 m. Adâncimea gropii este de 0,21 m. Pereții gropii sunt ușor oblici, îngustându-se spre interior și fundul albiat. Umplutura era reprezentată de cernoziom cenușos în amestec cu mici fragmente de cărbuni de lemn și pietre de dimensiuni mici.

Groapa 8 (fig. 4). A fost descoperită la intersecția carourilor 6a-7a și 6b-7b, la adâncimea de 0,75 m de la nivelul actual de călcare. Groapa a fost suprapusă de mormintele M. 14 și M. 15. Are forma circulară în plan cu diametrul de 1,3×1,35 m. Adâncimea gropii este de 2,1 m de la nivelul descoperirii. În secțiune groapa este piriformă, având fundul plat. Umplutura gropii, în partea de sus, era constituită din cernoziom cenușos în amestec cu bucățele de cărbune arși și pietre de dimensiuni mici și medii. De la adâncimea de aproximativ 0,45-0,50 m de la nivelul descoperirii umplutura gropii își schimbă compoziția, fiind alcătuită din cernoziom nisipos cu sporadice impregnări de cărbuni arși.

La adâncimea de 1,5 m în groapă au fost descoperite două schelete de canină de talie mare și unul de ornotomorfă. Acestea erau depuse pe o podină de lemn de la care s-au păstrat urme de putrefacție. Scheletele s-au păstrat în ordine anatomică. Ambele schelete erau culcate pe partea dreaptă,

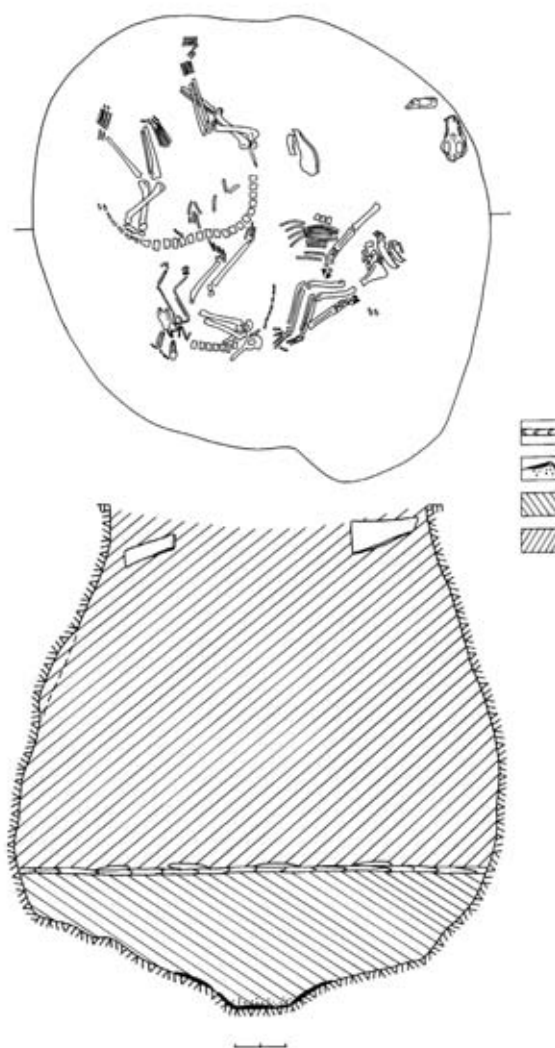

Fig. 4. Biserica Măzărache. Necropola medievală. Groapa nr. 8.

simetric. Primul schelet era orientat cu capul spre sud, iar cel de-al doilea – cu capul spre nord. În parte de vest a gropii, lângă scheletele de canine a fost descoperit scheletul unei ornotomorfe depuse în ordine anatomică. Face parte din familia Gruidae, are ciocul ascuțit, gâtul și picioarele lungi. Lângă scheletele de canine au mai fost descoperite câteva oase de bovină tânără (?). În umplutura de lângă schelete au fost găsite bucățele de cărbune de lemn. Pe fundul gropii, la adâncimea de 2,1 m, au fost identificate semințe carbonizate de mei (?). Fundul gropii purta urme puternice de arsură.

Lipsa unor materiale databile face incertă determinarea perioadei de înhumare a celor două canine. Suprapunerea gropii de cele două morminte din perioada medievală (M. 14 și M. 15), pes-

te groapa 8 ne întărește în convingerea ca acest complex ritualic a fost realizat la o dată anterioară funcționării cimitirului.

Pentru a verifica informațiile de la începutul secolului XX privind existența unor morminte și pietre tombale în curtea bisericii (Berechet 1924, 136-141; Ciobanu 1925; Ciobanu 1996, 69), dar și pentru a ne crea o imagine despre suprafața de întindere a cimitirului, cea de-a treia casetă a fost trasată în partea de nord a bisericii⁵.

Secțiunea III. A fost trasată lângă absida de nord a Bisericii Măzărache. Secțiunea III, cu dimensiunile de 2×5 m, a fost orientată pe axa nord-sud. Secțiunea a fost trasată în scopul de a urmări succesiunea straturilor arheologice și de a verifica prezența complexelor funerare în această parte a platoului.

Stratigrafia. Stratul întâi, vegetal, era format din cernoziom negru, purtat. A fost scos la adâncimea de până la 0,2 m. Sub stratul vegetal urmau câteva straturi reprezentate de resturi de construcție, din secolul XX, rezultate ale unor reparații ale bisericii, efectuate în perioada interbelică. Astfel, stratul doi era alcătuit din cernoziom în amestec cu moloz de construcție, pietriș, var și cărămidă spartă. În partea de sud a caroului 1 și în partea de nord a caroului 3 grosimea stratului de construcție din perioada interbelică și postbelică are grosimea de până la 0,35 m.

Straturile 3 și 4, în toate carourile, reprezintă cernoziom purtat, aproape curat, gros de 0,5-0,6 m, cu doar puține impurități, formate din pietre de dimensiuni foarte mici, iar în unele cazuri și fragmente de oase umane. Se pare că după marele cutremur din anul 1802, când a fost distrusă turla și acoperișul bisericii, s-a efectuat reparația capitală a edificiului, care a durat până în anul 1810. Tot în această perioadă s-a procedat la replanificarea curții interioare a bisericii, fiind create câteva terase. Lucrările din curtea interioară au dus la distrugerea mai multor morminte din cimitirul adiacent bisericii. După reconstrucția bisericii din anul 1810, în jurul bisericii, peste stratul de demantelare/reconstrucție, a fost depus stratul de

cernoziom purtat, gros de circa 0,5-0,6 m, amintit mai sus. Prin aceasta se explică faptul identificării în statul de cernoziom a unor oase umane dispartate dar și a unor piese individuale, inclusiv monede⁶.

Stratul 5, și parțial stratul 6, până la adâncimea de 1,1 m, reprezintă nivelul de reconstrucție de la începutul secolului al XIX-lea. El este alcătuit din cernoziom amestecat în abundență cu moloz, pietriș, olane și cărămidă spartă. În colțul de sud-est al caroului 1, acest strat de demantelare este străpuns de o groapă de par (de la schela de construcție - ?). Groapa are diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,57 m.

Nivelul vechi de călcare a fost descoperit la adâncimea de 1,0-1,1 m de la nivelul actual de călcare. Este nivelul de la care au fost depuse toate mormintele descoperite în Secțiunea III. Sub el urmează un strat uniform de cernoziom măzărros, de culoare cenușie. În stratul cultural au fost descoperite câteva piese individuale. În Secțiunea III, lângă absida de nord a Bisericii Măzărache, au fost descoperite 20 de morminte. Dintre acestea doar 11 au fost dezvelite complet, celelalte depășind conturul secțiunii sau fiind distruse de intervențiile mai târzii.

Așadar, investigațiile arheologice de la cimitirul Măzărache au fost realizate în cadrul a trei secțiuni, două situate în exteriorul zidului de incinta (S. I și II), amplasate spre nord-nord-vest de Biserica Măzărache iar treia (S. III) – lângă absida de nord a edificiului. Au fost dezvelite 52 de morminte, reprezentând, însă, mult mai mulți defuncți, întrucât, în unele cazuri, în aceeași groapă funerară au fost descoperite resturile mai multor schelete. Menționăm, totodată, identificarea a șapte aglomerații (gropi comune) funerare reprezentând reînhumări din perioada modernă, fiecare cuprinzând de la doi până la 10 defuncți.

Ritul și ritualul funerar. Cercetările au permis de a constata că prin săpăturile din Secțiunile I și II a fost surprinsă periferia de sud-vest a cimitirului Bisericii Măzărache. Aici au fost descoperite 32 de morminte. În Secțiunea III au fost cercetate 20 de complexe funerare.

⁵ Cercetările în curtea Bisericii Măzărache au fost stânjenite de atitudinea refractară a comunității creștinilor de rit vechi (lipoveni), care administrează lăcașul. Săpăturile au putut fi efectuate doar după intervenția Consiliului Național al Monumentelor Istorice a Ministerului Culturii al RM (dr. arh. Sergius Ciocanu, arh. Eugen Băzgu, arh. Nicon Zaporojan și drd. Manole Brihuneț).

⁶ Totodată se cere de menționat că în anii '90 ai secolului XX, în curtea bisericii a fost construit un edificiu cu etaj și subsol. În procesul lucrărilor la acest edificiu, potrivit spuselor martorilor oculari, au fost distruse mai multe morminte.

Observațiile privind planimetria necropolei, mult mai evidentă în partea de sud-vest a cimitirului, relevă faptul că mormintele sunt dispuse în șiruri paralele, nu foarte ordonate (fig. 2). Distanța dintre morminte nu depășește 1-2 metri. Chiar dacă nu au fost descoperite urme de însemne speciale (cruci), totuși, după toate probabilitățile, mormintele erau marcate la suprafață. Cazurile de suprapunere sunt destul de rare, însă nu lipsesc din cauza perioadei îndelungate de utilizare a cimitirului. Cazurile de distrugere a mormintelor privesc doar activitățile din perioada modernă, de după dezactivarea cimitirului, din primele decenii ale secolului al XIX-lea, când biserica a fost îngrădită. Mormintele descoperite în procesul activităților gospodărești au fost reînhumate în gropi comune (Agl. 1-7).

Având în vedere faptul că Secțiunile I și II au fost trasate la periferia de sud-vest a cimitirului, vom constata că deja către a doua jumătate a secolului al XVI-lea, întreg platoul din jurul bisericii Măzărache, sau cel puțin partea de sud-vest a acestuia, era completat cu morminte. Secțiunea realizată lângă absida de nord a bisericii a demonstrat o mai mare intensitate de utilizare a spațiului de cult. Prezența a 20 de morminte în doar 10 mp cercetați arată grija creștinilor de a fi înhumați cât mai aproape de lăcașul de cult. Aici suprapunerile de morminte au dus, de cele mai multe ori, la distrugerea complexelor mai timpurii.

Descoperirea unor piese individuale pasibile datării și în primul rând a unor monede, ne face să presupunem că în zona de sud-vest a cimitirului înmormântările au fost efectuate, în cea mai mare parte, de la mijlocul secolului al XVI-lea și până către mijlocul secolului al XVII-lea. Cele mai târzii piese monetare descoperite în complexele funerare din această parte a necropolei sunt datate cu primele decenii ai secolului al XVII-lea. Doar două morminte (M. 3 și M. 32) cercetate în partea de sud-vest a necropolei pot fi atribuite secolului al XVIII-lea. Pe de altă parte, în sectorul de lângă absida de nord a bisericii doar patru morminte pot fi atribuite secolelor XVI-XVII, dintre care doar două (M. 36 și M. 43) cu datare mai sigură.

După cum reiese din planul de săpătură, secțiunile efectuate în cimitirul Bisericii Măzărache sunt edificatoare pentru lămurirea unor caracteristici ale ritului și ritualurilor funerare medievale și premoderne, dar și pentru precizarea cronologiei întregului complex funerar.

Forma gropilor funerare nu a putut fi întotdeauna determinată. S-a reușit să se stabilească conturul gropii la 28 de morminte. Acestea erau dreptunghiulare, cu colțurilor ușor rotunjite⁷. În unele cazuri, gropile se îngustau spre picioarele înhumaților.

Adâncimea la care au fost depuși înhumații, măsurată de la nivelul actual de călcare, variază între 0,49 și 1,10 m pentru S. I și II și între 1,15 și 1,95 m pentru S. III. Discrepanța mare între adâncimile la care erau înhumați decedații în primele două secțiuni și cea de-a treia se explică prin faptul că după reparația capitală la care a fost supusă biserica la începutul secolului al XIX-lea, în jurul ei a fost depus un strat de moloz, gros între 0,7 și 1,10 m, care a dus la modificarea cotelor de înălțime de lângă lăcaș. Nu a fost observată o prea mare diferență între adâncimea gropilor mormintelor pentru copii și a celor pentru adulți. În 10 gropi funerare au fost descoperite resturi lemnoase provenind de la sicrie și, în unele cazuri, cuie. Scheletele din aceste morminte aparținuseră atât unor indivizi maturi, cât și unor copii sau adolescenți. Este posibil ca mai mulți defuncți să fi fost înmormântați în sicrie, care nu s-au păstrat. Pe fundul unor morminte (M. 18 și M. 24) s-au păstrat resturi organice care puteau fi de la rogojini (?). Se pare că unii înhumați erau depuși direct pe pământ, în gropi simple.

Înmormântările au fost făcute potrivit ritualului creștin. Poziția corpului defunctului în groapa este unul din elementele esențiale în practica funerară pentru înhumați. În necropola de la Biserica Măzărache înhumații erau orientați V-E, cu capul spre vest și privirea spre răsărit, în poziție întinsă pe spate⁸. Oscilarea orientării gropilor funerare de la această axă, de regulă cu o mică abatere spre sud, se datorează perioadei din an în care a fost făcută înhumarea. Excepție alcătuiește M. 19 în care defunctul, un copil, a fost orientat în poziție inversată, cu capul spre est. Asemenea situații speciale în orientarea unor morminte a mai fost înregistrată în cimitirul bisericii de la Tg. Trotuș în anul 1992 (Artimon 2000, 67, fig. 8).

⁷ Un singur înhumat a fost înmormântat în groapă de formă circulară. Excepția o constituie M. 27, în care un fetus a fost înmormântat la marginea cimitirului.

⁸ Excepție constituie M. 1, în care defunctul a fost culcat pe o parte în poziție chircită și M. 19, în care defunctul, un copil, a fost orientat în poziție inversată, cu capul spre est.

Interesante observații au fost făcute asupra poziției brațelor scheletelor. Dacă din totalul de 52 de complexe funerare descoperite excludem cele 7 gropi comune, atunci din 45 de morminte individuale, doar la 31 de schelete s-au păstrat brațele nederanjate, permițând observații asupra pozițiilor acestora. Dintre acestea 14, adică 45,16%, aveau brațele îndoite din cot și așezate cu palmele pe abdomen (fig. 5/3, 6, 7, 8, 12, 16, 17; fig. 6/8; fig. 7/4). Nouă înhumați sau 29,09% aveau brațele depuse pe piept (fig. 5/14; fig. 6/1, 9; fig. 7/9, fig. 8/7, 9, 12,13). Pe lângă acestea, au fost identificate morminte în care înhumații aveau antebrățele ușor îndoite și plasate pe oasele bazinului (fig. 7/11) sau, invers, puternic îndoite și depuse pe umeri (fig. 6/10; fig. 7/10; fig. 8/8, 11). În afară de situațiile menționate, apar cazuri în care poziția brațelor e diferită: stângul pe abdomen – dreptul pe piept (M. 3) (fig. 5/4); dreptul pe abdomen – stângul pe piept (M. 4) (fig. 5/1); stângul pe oasele bazinului – dreptul pe umăr (M. 8) (fig. 5/2); stângul pe piept – dreptul pe umăr (M. 29) (fig. 6/2); stângul pe bazin – dreptul în lungul corpului (M. 35) (fig. 8/5). În unele cazuri a fost posibilă sesizarea poziției doar a unuia dintre brațe (M. 37) (fig. 7/6). Nu au fost descoperite morminte în care scheletul să aibă brațele întinse în lungul corpului, poziție întâlnită în mai multe cimitire medievale din perioade mai timpurii, cum ar fi cele de la Suceava-Câmpul Șanțurilor (Batariuc 1993, 233), Hudum I (Spinei, Popovici 1985, 76), Vornicenii Mari (Matei, Emami 1980, 588), Nufăru (Damian 1993 85) etc. Cu toate acestea, schelete cu poziția brațelor amintită mai sus nu lipsesc în cimitirele din secolele XV-XVI sau XVI-XVII, așa cum vedem la Orheiul Vechi (Postică 2006, 140, 144-145), dar și la Enisala (Mănușu-Adameșteanu 1980, 475), Brăila (Cândea 1995, 93-94), Bucov-Tioca (Comșa 1985, 50), Brănești-Vadu Anei (Păunescu, Teodor 2006, 281) ș.a.

Varietatea de poziții a brațelor scheletelor este obișnuită pentru necropolele creștine medievale ale spațiului românesc (Tentiuc 1996, 167-178). Încercarea de a utiliza poziția brațelor în calitate de element de încadrare cronologică nu este foarte sigură (Comșa 1976, 371; Comșa 1985, 54; Vasiliu 1980, 220; Spinei, Alexianu, Butnaru 1985, 235), fapt consemnat de către cercetători (Spinei, Popovici 1985, 76; Damian 1993, 90). Poate fi observată doar dispariția în timp a poziției brațelor întinse în lungul corpului, care este mult mai frec-

ventă în cimitirele din perioada evului mediu timpuriu și mult mai rară în perioadele târzii (Tentiuc 1996, 177-178), fapt observat de către Ionel Cândea în procesul cercetărilor în necropolele nr. 2 și nr. 3 de la Brăila, atribuite secolelor XV-XVI (Cândea 1995, 94, 101-102). Cu toate acestea, descoperirile din necropola de la Brănești-Vadu Anei, datată în secolul al XVI-lea - prima jumătate a secolului al XVII-lea, unde majoritatea defuncțiilor au brațele întinse pe lângă corp, pare să nu țină de această regulă (Păunescu, Teodor 2006, 281, pl. 3-5).

Multe discuții a incitat poziția înhumaților cu brațele puternic îndoite din cot și așezate cu palmele pe umeri sau pe clavicule. Au fost înaintate mai multe ipoteze pentru explicarea acestui fenomen. Paul Mihail credea că poziția brațelor îndoite în atitudine „rugătoare” este tipică clerului, iar necropola de la Vornicenii Mari (com. Moara, jud. Suceava) ar aparține unei așezări monastice (Mihail, Mihail 1986, 405). Conform altei ipoteze, poziția amintită a brațelor ar reflecta practici rituale de înmormântare având scopuri antivampirice și ar fi legată de credințele slavilor (Hanuliak 2000, 140, apud Oța 2006, 314). Pe de altă parte, opinia că ritualul aparține unor secte eretice bogomile, pare a căpătat tot mai mulți susținători (Mîrțu 1969, 219-229; Cantacuzino 1971, 515-528; Comșa 1985, 54-59; Damian 1993, 90-91; Oța 1998, 113-123; Oța 2006, 309-321). Majoritatea cercetătorilor leagă poziția neobișnuită a brațelor (antebrățele puternic flectate din cot și așezate cu palmele pe umeri, pe clavicule sau pe gât; un braț (de regulă cel drept) puternic îndoit și așezat cu palmele pe umeri, celălalt braț aflându-se în altă poziție) de prezența unei populații străine, pătrunse la nord de Dunăre dinspre Peninsula Balcanică, după secolul al XI-lea, ca rezultat al persecuțiilor religioase la care au fost supuse sectele eretice ale bogomililor (Cantacuzino 1971, 515-528). În necropola bisericii Măzărache, din șase morminte care ar putea fi atribuite acestei categorii, patru (M. 18, M. 26, M. 36 și M. 42) aveau brațele depuse pe umăr și aparțineau unor defuncți maturi, în vârstă de circa 40-60 de ani. Altele două, aparținând unui copil (M. 8) și unui adolescent (M. 29), aveau doar brațul drept îndoit și depus cu palma pe umăr, stângul fiind plasat pe piept (M. 29) sau pe oasele bazinului (M. 8). În toate mormintele de „bogomili” de pe colina Măzărache a fost descoperit inventar cronodeterminant (monede, cercei sau nasturi). Cu excepția M. 42, care pare a se încadra în limitele sfârșitului secolului al XVII-lea - prima jumătate a secolului al XVIII-lea, celelalte morminte

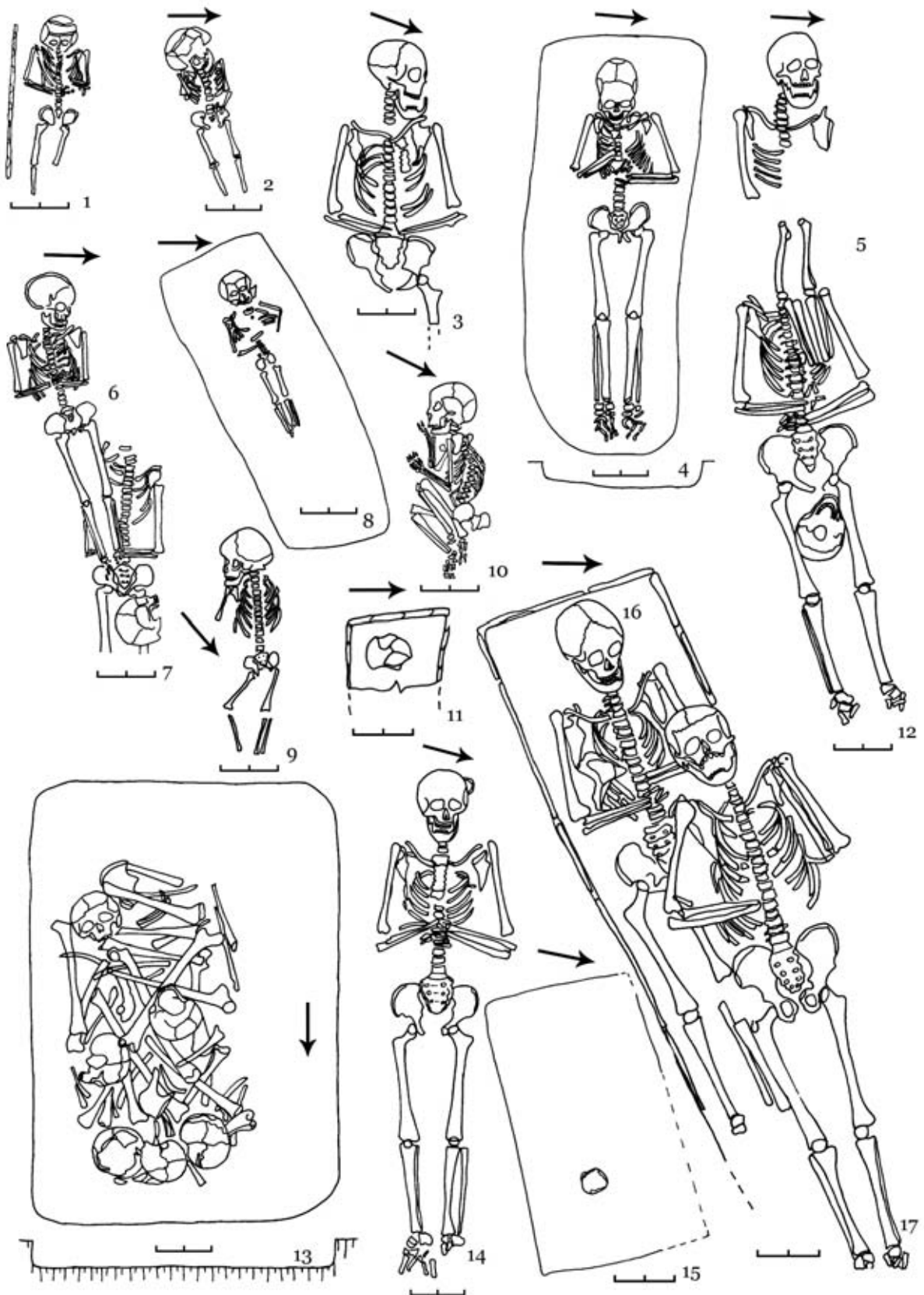

Fig. 5. Biserica Măzărache. Morminte descoperite în necropola medievală: 1 - M. 4; 2 - M. 8; 3 - M. 13; 4 - M. 3; 5 - M. 15; 6 - M. 6; 7 - M. 7; 8 - M. 5; 9 - M. 2; 10 - M. 1; 11 - M. 47; 12 - M. 14; 13 - M. 11; 14 - M. 12; 15 - M. 10; 16 - M. 10; 17 - M. 9.

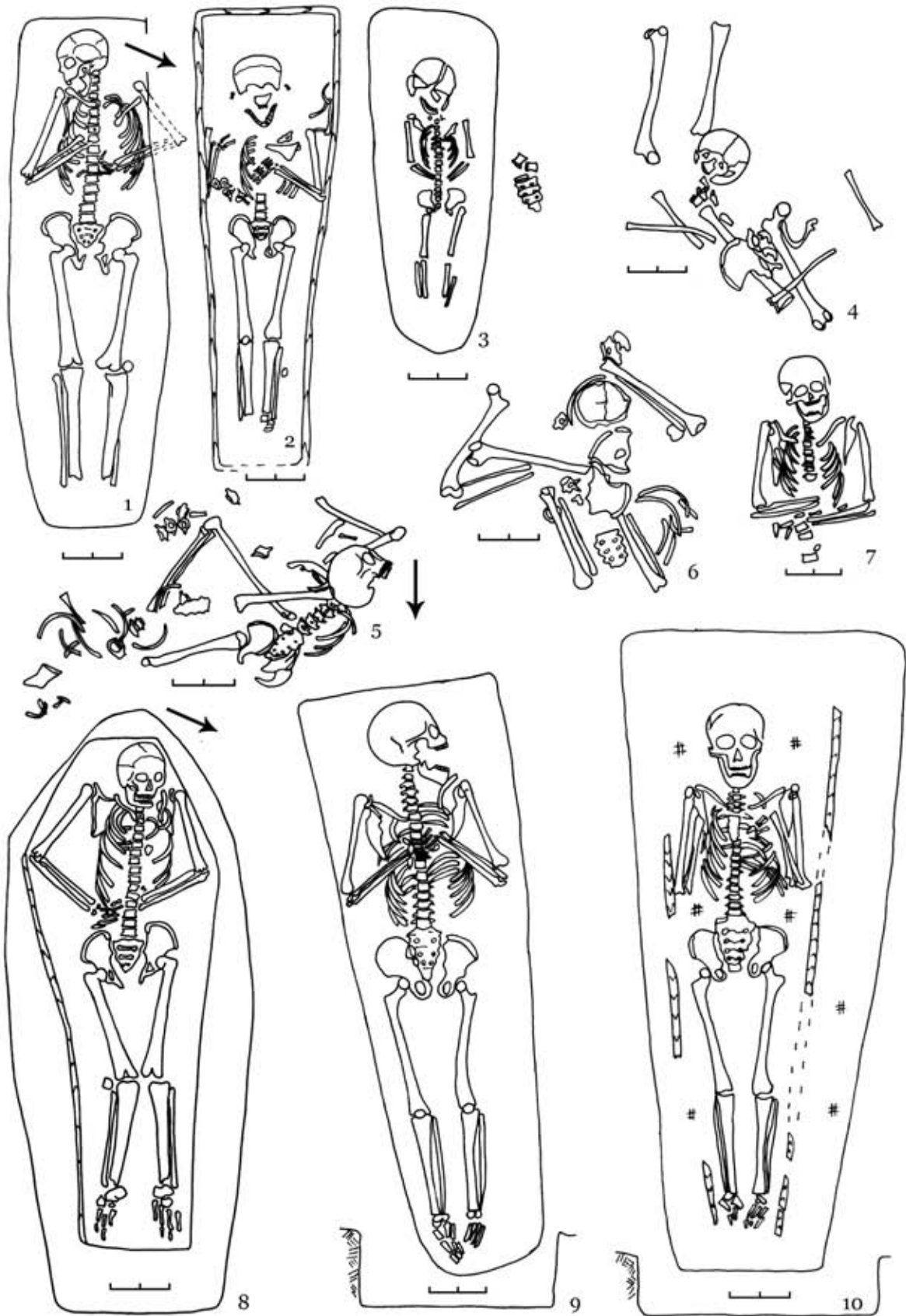

Fig. 6. Biserica Măzărache. Morminte descoperite în necropola medievală: 1 - M. 30; 2 - M. 29; 3 - M. 19; 4 - M. 22 (Agl. 4); 5 - M. 17 (Agl. 3); 6 - M. 16 (Agl. 2); 7 - M. 21; 8 - M. 31; 9 - M. 20; 10 - M. 18.

Fig. 7. Biserica Măzărache. Morminte descoperite în necropola medievală: 1 - M. 33; 2 - M. 34 (Agl. 6); 3 - M. 28; 4 - M. 25; 5 - M. 38; 6 - M. 37; 7 - M. 46; 8 - M. 23 (Agl. 5); 9 - M. 24; 10 - M. 26; 11 - M. 48.

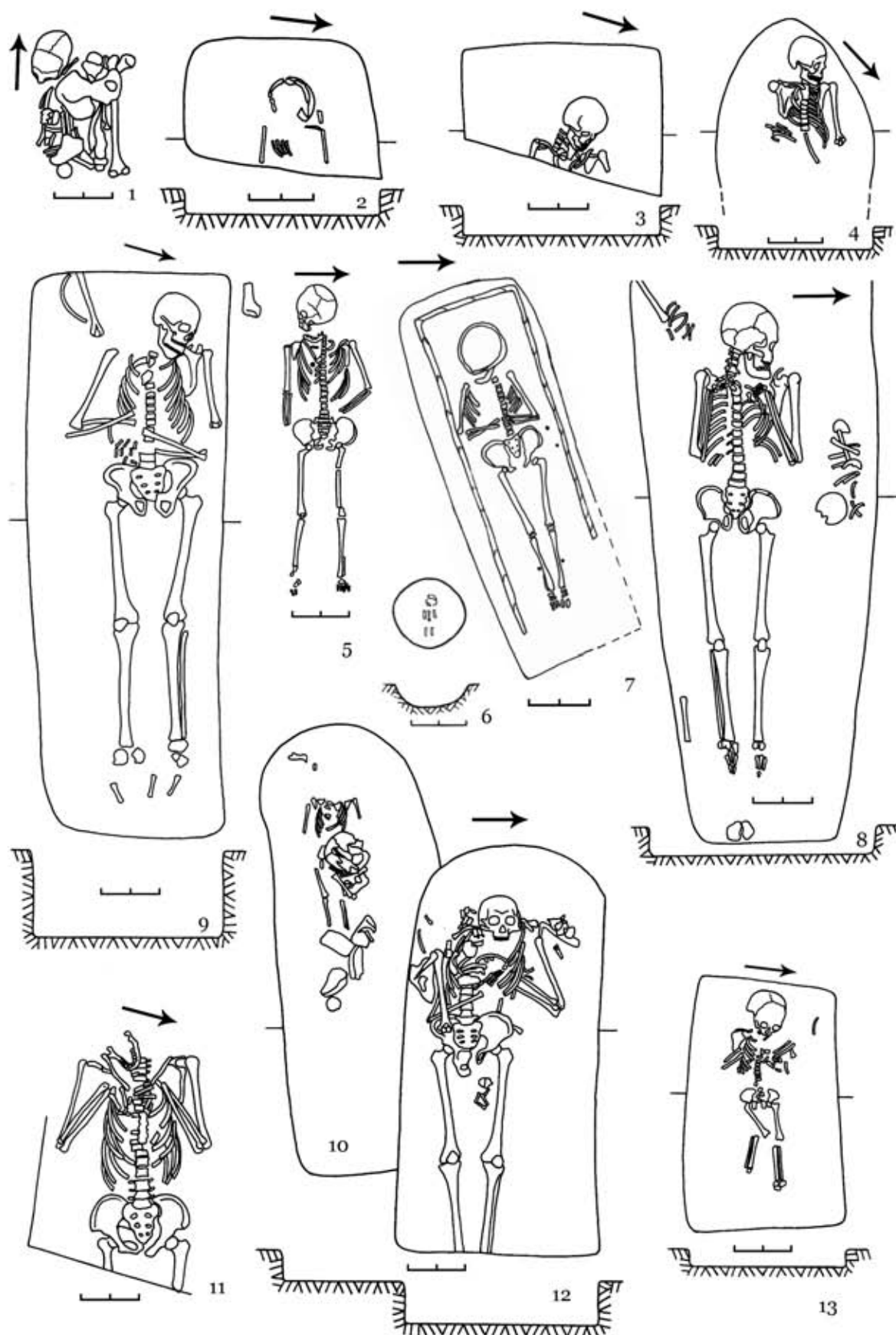

Fig. 8. Biserica Măzărache. Morminte descoperite în necropola medievală: 1 - M. 41; 2 - M. 45; 3 - M. 52; 4 - M. 49; 5 - M. 35; 6 - M. 27; 7 - M. 44; 8 - M. 36; 9 - M. 50; 10 - M. 40; 11 - M. 42; 12 - M. 39; 13 - M. 43.

pot fi atribuite secolelor XVI și XVII. În M. 8, M. 18, M. 26 și M. 36 au fost descoperite monede datând din secolele XVI sau XVII (Tentiuc, Bubulici 2011, 302, 304-305).

Pentru spațiul pruto-nistorean schelete cu anumite abateri a brațelor de la poziția „firească” (brațele îndoite din cot și așezate cu palmele pe abdomen sau pe piept), au mai fost descoperite în necropola de la Budești (mun. Chișinău) (Agulnicov 2007, 339-342, fig. 2/1) și în cimitirul din curtea Bisericii Adormirea Maicii Domnului de la Căușeni (Tentiuc, Cereteu 2003; Bubulici, Kurciatov 2005, 402-416) și, se pare, în necropola de la Lozova (Strășeni) (Bacumenco-Pârnău et al. 2010, 25-27; Vornic et al. 2011, 28-30).

Cât privește poziția membrilor inferioare, acestea, de regulă, sunt întinse și dispuse paralel sau, mai rar, sunt apropiate (fig. 9). Excepție constituie M. 2 la care scheletul avea piciorul drept ușor fandat și M. 1 în care a fost înhumat un copil în poziție chircită, culcat pe partea dreaptă, cu picioarele aduse spre piept.

Dacă facem abstracție de descoperirile de lângă absida de nord a bisericii, unde suprapunerile de morminte par a fi firești, cele efectuate în secolul al XVIII - începutul secolului al XIX-lea distrugându-le pe cele mai timpurii, din secolele XVI și XVII, atunci situația de la periferia de sud-vest a necropolei este cu totul alta. Din 32 de morminte descoperite aici, în șapte cazuri au fost înregistrate suprapuneri, implicând 12 morminte, adică 37,5% dintre ele. Astfel, M. 3 suprapunea, parțial, M. 24; M. 6 era suprapus, parțial, peste M. 7, iar M. 9 (matur, bărbat - ?) suprapunea M. 10 (femeie), ultimii putând constitui un grup familial.

Examinarea antropologică a scheletelor, demonstrează o mortalitate foarte ridicată în rândul copiilor și al adolescenților. Făcând abstracție de scheletele celor șapte gropi comune, din totalul de 45 de schelete analizate, 23 aparțin unor copii și adolescenți, ceea ce reprezintă circa 51,11%. Din 20 morminte ce aparțineau unor maturi, adică 44,44%, 11 erau femei și 9 bărbați cu vârstă cuprinsă între 20 și 40 de ani. Doar o singură femeie și un singur bărbat depășesc vârsta de 50 de ani⁹.

În procesul investigațiilor în stratul cultural au fost găsite mai multe piese individuale care apar-

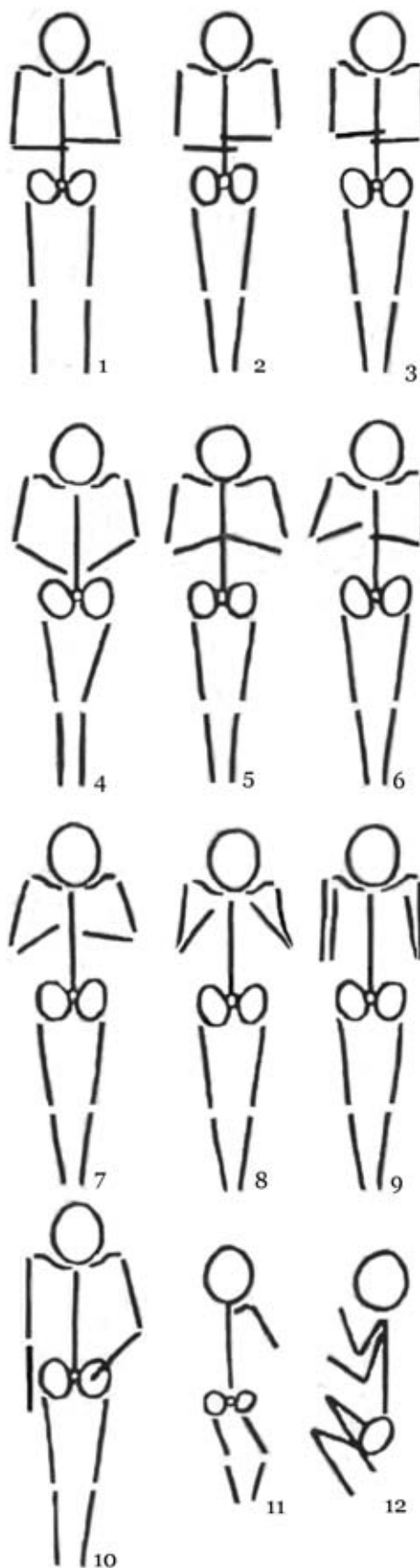

Fig. 9. Biserica Măzărache. Necropola medievală. Tipologia poziției scheletelor în groapa funerară.

⁹ Determinările antropologice au fost efectuate de către dr. Alexandru Varzari.

țin în exclusivitate perioadelor medievale și pre-moderne.

Inventarul mormintelor este, în general, destul de sărac. Din cele 52 de morminte cercetate, doar în 31 au fost descoperite piese de inventar. Astfel, din 21 de morminte de copii și adolescenți, în 15 au fost descoperite piese de inventar, iar din 11 morminte de femei în 7 s-au identificat materiale însoțitoare. Tot așa, din 9 morminte de bărbați, în 6 a fost găsit inventar funerar.

Piesele de inventar funerar descoperite în necropola Bisericii Măzărache pot fi grupate în patru mari categorii: 1. monede; 2. accesorii vestimentare (nasturi) și piese de podoabă (cercei, inele); 3. obiecte a căror prezență se explică prin anumite practici rituale (fragmente de ceramică)¹⁰ și 4. obiecte cu caracter aparte (amnar, cremene).

1. *Monedele* (fig. 17), sunt reprezentate în cea mai mare parte de piese din argint, au fost descoperite în 21 de morminte, după cum urmează: M. 4 – denar unguresc de la Ferdinand I (1526-1564), emis în anul 1556; M. 5 – acce otoman din secolul al XVI-lea; M. 6 – denar de la Rudolf al II-lea (1576-1608); M. 8 – denar de la Ferdinand I (1526-1564), emis în anul 1546; M. 18 – denar de la Rudolf al II-lea (1576-1608), emis în anul 1600; M. 19 – denar unguresc nedeterminat din cauza conservării proaste; M. 25 – denar de la Maximilian (1564-1576), emis în anul 1569; M. 26 – denar de la Ferdinand I (1526-1564), emis în anul 1547; M. 27 – poltorac polonez de la Sigismund al III-lea (1586-1632), emis în anul 1624; M. 28 – doi denari de la Ferdinand I (1526-1564), unul emis în anul 1537, altul în 1558; M. 30 – denar de la Ferdinand I (1526-1564), emis în anul 1552; M. 31 – doi denari, unul de la Ferdinand I (1526-1564), emis în anul 1552, altul de la Mathias al II-lea (1608-1619) – ? prost conservat; M. 32 – para otomană de la Selim al III-lea (1789-1807) 1203-1222 AH, emisă în anul 1203 AH; M. 35 – para otomană de la Mustafa al III-lea (1757-1774) 1171-1187 AH, emisă în al 14-lea an de domnie; M. 36 – acce ? para ? otomană bătută la Misir (Egipt) în secolul al XVIII-lea; M. 37 – para de la Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, bătută la Misir în anul 1187 AH; M. 40 – para de la Ahmed al III-lea (1703-1730) 1115-1143 AH, bătută la Misir în anul 1115 (?) AH; M. 43 – denar de la Ferdinand

I (1526-1564), emis în anul 1556; M. 44 – cinci monede: 1. para de la Selim al III-lea (1789-1807) 1203-1222 AH bătută la Misir, 2. para de la Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, bătută la Misir, 3. para de la Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, 4. șiling de cupru suedez de la Carol X Gustav (1654-1660), bătut la Riga, 5. para otomană din secolul al XVII-lea; M. 47 – para de la Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH, bătută la Misir; M. 50 – monedă europeană de argint, nedeterminată din cauza stării proaste de conservare. Alte două monede, probabil din complexe funerare distruse în perioada modernă, au fost descoperite în stratul cultural de lângă Biserica Măzărache: 1. para de la Mustafa al III-lea (1757-1774) 1171-1187 AH, bătută la Istanbul și 2. para otomană din secolul al XVIII-lea¹¹.

Astfel, în procesul investigațiilor cimitirului Bisericii Măzărache din Chișinău, în 21 din cele 52 de morminte cercetate, au fost descoperite 29 monede. Dintre ele 16 piese aparțin unor emitenți din Europa Centrală și de Vest. Cele mai multe, 13 monede, provin din Ungaria și sunt datate în secolul al XVI-lea - începutul secolului al XVII-lea. O piesă de argint este reprezentată de un poltorac polonez din primul sfert al secolului al XVII-lea, iar o alta – de un șiling suedez din a doua jumătate a aceluiași secol. Ultima monedă de argint, de proveniență europeană, din cauza proastei conservări a rămas nedeterminată. Din 13 monede otomane, doar trei sunt atribuite unei perioade mai timpurii, secolelor XVI-XVII, celelalte, în marea lor majoritate, aparțin secolului al XVIII-lea - începutului secolului al XIX-lea¹².

Prezența monedelor în complexe funerare în calitate de însemne cu valoare de simbol în ritualul funerar al creștinilor ortodocși din perioada medievală și premodernă a spațiului românesc, poate fi explicată prin două ipostaze ale acestora. Ele sunt descoperite, de regulă, pe pieptul defunctului sau în una din mâini. Se cere de menționat că pe monedele de argint ungurești, pe una din părți, este reprezentată imaginea Maicii Domnului cu Pruncul. Se crede că anume din această cauză ele erau utilizate/purtate la piept în calitate de ico-

¹⁰ Mai menționăm aici și ciulele de sicriu, care nu pot fi încadrate în categoria inventarului funerar.

¹¹ Determinările monedelor sunt datorate eforturilor colegilor dr. Aurel Vălcu (București), dr. Anuța Boldureanu și Adelaida Chiroșca (Chișinău), cărora le mulțumim și pe această cale.

¹² Pentru mai multe detalii a se vedea Tentiuc, Bubulici 2011, 301-309.

niță¹³. Cât privește monedele găsite în mână, ele reprezintă așa-numitul „obol al lui Charon” (Mănu-cu-Adameșteanu 1984, 358-359; Comșa 1985, 56), plata pentru trecerea sufletului în lumea celor dreți¹⁴. În cimitirul Bisericii Măzărache, dacă facem abstracție de monedele descoperite pe pieptul înhumatului (9 cazuri), toate monedele au fost descoperite în mâna dreaptă (10 morminte). Spre exemplu, în necropola de la Bucov-Tioca, majoritatea monedelor au fost găsite în mâna stângă (10 din 15) și doar trei erau depuse pe piept (Comșa 1985, 57 și Anexa 1).

După dispariția din circuit a monedelor ungurești de argint cu imaginea respectivă, prin tradiție, pe piept, în mână sau în gură (vezi M. 47, unde moneda a fost descoperită printre oasele craniului) se puneau monede otomane din același metal, care însă au o altă funcționalitate – cu simbol de talisman sau de piesă cu valoare apotropaică.

Este necesar să menționăm că, cu excepția unui caz nesigur (M. 50 bărbat (?), 35-40 ani), toate monedele au fost descoperite în morminte de copii și femei. Chiar și în cazul unor fetuși (M. 27 (fetus) și M. 28 (dublu, femeie, 25-30 și fetus) au fost descoperite monede printre oasele scheletelor.

2. Dintre *accesoriile vestimentare și de podoabă* se evidențiază *nasturii*. Aceștia aparțin la două tipuri principale: 1. nasturi de tip copcă și 2. nasturi sferoidali. Nasturii de tip copcă, descoperiți în M. 28 și M. 31 (ambele de femei), sunt realizați din sârmă de bronz și alcătuiesc două module: primul formează un cârlig îndoit la o extremitate, iar celălalt, îndoit în formă de spirală, este cusut de haină. Al doilea modul este confecționat tot din sârmă, în formă de buclă. Capetele buclei, înfășurate în formă de spirală, erau prevăzute cu găuri pentru a fi prinse de haină (fig. 10/16, 18-20). În ambele morminte au fost descoperite monede din secolul al XVI-lea, care facilitează încadrarea cronologică a acestui tip de piesă pentru îmbrăcăminte. Prin forma lor extrem de simplă de prindere a hainei, copcile s-au găsit în inventarul celor mai multe cimitire medievale din spațiul românesc (Mihai 1998, 140-141; Petrov 1998, 132, fig. 5/2-3; Artimon 2000, 69, fig. 10/7, 11; 11/12).

¹³ Etnografii atestă la români obiceiul de a purta un bănuț de argint „care se atârna de gâtul sau de mâna copiilor” pentru ca aceștia „să fie sănătoși și curați ca argintul” în timpul vieții (Ciucă 1979, 241-243; Ciaușanu 2005, 218).

¹⁴ A se vedea persistența unor reminiscențe ale acestui obicei până în zorii perioadei moderne la mai multe popoare europene, inclusiv la românii circumcarpatici (Ciaușanu 2005, 116-117).

Nasturii sferoidali (20 ex.) sunt mult mai diverși ca formă, dimensiuni și material din care au fost confecționați. Au fost descoperiți în șase morminte. Aceștia au fost realizați din bronz, argint și corn. Nasturii sferoidali de metal au fost descoperiți întregi sau fragmentari. Câte un nasture de bronz a fost descoperit pe oasele cutiei toracice ale scheletelor din M. 21 (fig. 10/4) și M. 30 (fig. 10/15). Doi nasturi care s-au fragmentat în procesul cercetărilor au fost găsiți printre oasele craniului din M. 40, alții doi, întregi, au fost descoperiți pe oasele cutiei toracice a scheletului M. 46 (fig. 10/3, 5). Sunt lucrați din tablă de bronz, au urechiușă de prindere în partea superioară și sunt compuși din două emisfere lipite prin sudare. Diametrul lor variază între 0,7 și 0,8 cm, iar înălțimea între 1,0 și 1,8 cm.

Nasturii din M. 40, descoperiți pe craniu, pare să fi fost utilizați în calitate de podoabe, așa cum se întâlnește și în alte complexe funerare medievale (Spinei, Alexianu, Butnaru 1985, 234; Batariuc 1993, 234-235; Damian 1993, 102). Acest tip de piesă este frecvent întâlnit pentru întreg evul mediu (Хынку 1970, 11, рис. 14/4,7; Хынку 1973, 24, 26,28, рис. 22/1-2; 25/1-2; Tentiuc 2004, 325, fig. 2/2), fiind utilizați cel mai mult în secolele XI-XVI, dar și mai târziu, atât în calitate de nasturi, dar și ca piese de podoabă. Piesa din M. 30 a fost descoperită în asociere cu o monedă de la mijlocul secolului al XVI-lea, iar nasturii din M. 40, împreună cu o monedă de la începutul secolului al XVIII-lea.

Cei mai mulți nasturi (14 ex.) au fost găsiți în M. 42. Patru din ei sunt confecționați din argint, alții 10 sunt din corn. Nasturii din argint fiind foarte fragili, doi s-au păstrat întregi (fig. 10/23, 24), unul s-a păstrat parțial (fig. 10/17), iar cel de-al patrulea s-a risipit în procesul investigațiilor. Au formă globulară cu diametrul de 1,3 cm. Înălțimea pieselor este de 1,3 și 2,1 cm, având urechiușele rupte. În partea inferioară nasturii au o protuberanță în jurul căreia a fost aplicat, prin sudarea unor fire din același metal, un ornament floral format din șapte petale. Piesele sunt compuse din două emisfere lipite pe orizontală prin sudare. Având o largă perioadă cronologică de utilizare, nasturii globulari sunt folosiți, după cum vedem, până în secolul al XVIII-lea, după cum mărturisesc și exemplarele găsite în cimitirul din jurul bisericii Sfântul Dumitru din Suceava (Artimon 1973, 138; Batariuc 1993, 235), dar și din biserica

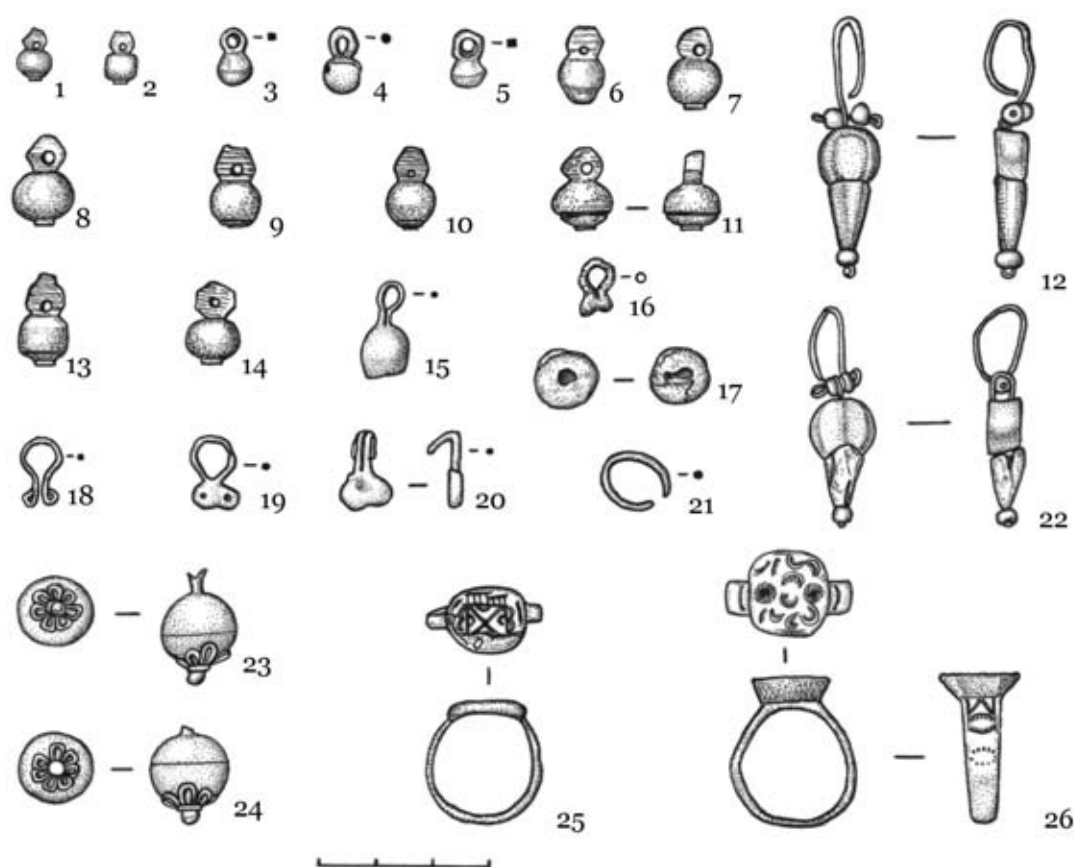

Fig. 10. Biserica Măzărache. Necropola medievală. Piese de podoabă și accesorii de vestimentație.
 Nasturi și copci: 1, 2, 6-11, 13, 14, 17, 23, 24 - M. 42; 3, 5 - M. 42; 4 - M. 46; 15 - M. 30; 18 - M. 31; 19, 20 - M. 28.
 Cercei: 12, 22 - M. 29; 21 - M. 30. Inele: 25 - strat; 26 - M. 20. 3-5, 15, 16, 18-20 - aramă; 17, 23, 24 - argint;
 1, 2, 6-11, 13, 14 - corn.

Sfântul Gheorghe (Mirăuți) din cetatea de scaun din nordul Moldovei (Mareș 2009, 38, fig. de la p. 231). Pe oasele cutiei toracice a scheletului din M. 42 au fost descoperiți și 10 nasturi din corn. Sunt confecționați la strung (fig. 10/1, 2, 6-14). În partea inferioară au o adâncitură de la sistemul de fixare a strungului. Ca formă și dimensiuni sunt identici nasturilor din bronz. Diametrul pieselor variază între 0,8 și 1,0 cm. În partea superioară sunt prevăzuți cu urechiușă de prindere. Înălțimea nasturilor variază între 1,3 și 1,5 cm. Victor Spinei citează mențiunile unui călător străin de la sfârșitul secolului al XVI-lea, John Newberie, care, referindu-se la vestimentația femeilor din sudul Moldovei, observa că „femeile umblă cu bumbi mari de argint, ce atârnă deasupra urechilor” (Spinei, Alexianu, Butnaru 1985, 234; Călători 1970, II, 515).

În categoria pieselor de port pot fi incluse două potcoave de la încălțăminte descoperite în M. 3. Pe fundul gropii funerare, lângă oasele bazinului

înhumatului, a fost găsit un fragment de ceramică modelat la roată, aparținând secolelor XVII-XVI-II. Potcoave de forme asemănătoare au fost atestate în patru morminte de la Enisala, atribuite secolului al XVI-lea (Mănucu-Adameșteanu 1980, 478, pl. V/8-9), dar și în straturile culturale de pe locul vechii curți domnești de la Iași (Andronic, Neamțu, Dinu 1967, 263, fig. 67/11).

Piese de podoabă (inele, cercei). Inelele formează o categorie distinctă de inventar funerar. Au fost descoperite două verigi de bronz. Dintre ele, prima a fost descoperită în stratul cultural din Secțiunea I, la adâncimea de 0,27 m. Reprezintă o verigă lată de 0,6cm, ușor bombată, având o zonă îngroșată, formând o pseudomontură. Pseudomontura, de formă cvasirectangulară, are gravat un decor geometric, format din crucea Sf. Andrei cuprinsă într-un chenar (fig. 10/25). Cel de-al doilea, descoperit în M. 20, reprezintă o verigă cu lățimea de 0,3cm care, în partea superioară, formează o pseudomontură de formă cvasi octo-

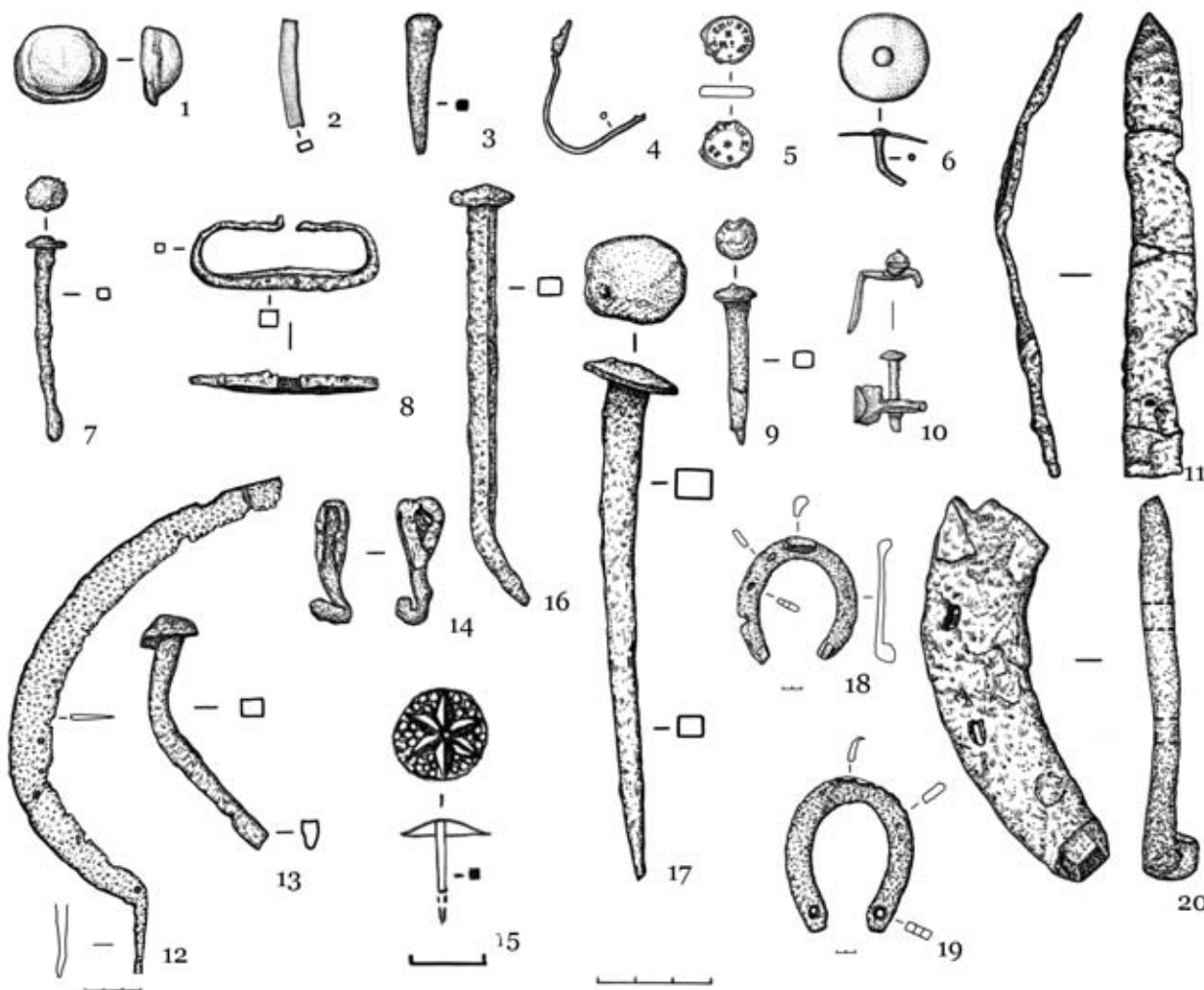

Fig. 11. Biserica Măzărache. Necropola medievală. Piese individuale: 3 - M. 31; 15 - M. 39; 1-2, 4-14, 16-20 - strat. 2-4, 7-14, 16-21 - fier; 1, 5 - plumb; 6, 15 - bronz și fier.

gonală supraînălțată, cu dimensiunile 1,4×1,1 cm. Pe ea are gravat un decor format din rozete, bucle și spirale (fig. 10/26).

Dintre podoabe se evidențiază și *cerceii*. Cel mai simplu tip de cercei îl constituie cel descoperit în M. 30. Este format dintr-o verigă circulară din bronz, cu capetele apropiate (fig. 10/21). A fost descoperit în asocierie cu o monedă ungurească de la anul 1552. Pentru evul mediu este tipul de piesă care cunoaște o largă răspândire geocronologică. Cerceii cu veriga simplă sunt atestați în descoperiri funerare din regiunile carpato-nistriene din secolele X-XI, cum ar fi cei de la Brănești, r-nul Orhei (Федоров, Чеботаренко, Великанова 1984, 13, 15, 18, рис. 5/1; 6/1; 7/4,5), din secolele XI-XIII de la Hansca-Căprăria și Hansca-Limbari (Хынку 1973, 28, рис. 25/3-4; Хынку 1970, 13, 25, 40, рис. 5/1-2,6, 8; рис. 10/2), dar și necropolele mai târzii, de la Hudum (Spinei, Popovici

1985, 81, fig. 5/1-3; Spinei, Popovici 1988, 242) Joldești, Botoșani (Șovan, Mihăilescu-Bîrliaba 1995, 218, fig. 8/15) și Orheiul Vechi (Postică 2006, 158, fig. 81/7).

O pereche de cercei mai elaborați a fost descoperită în M. 29. Aceștia sunt alcătuiți dintr-un fir de sârmă din bronz, realizat în formă de buclă, pentru a fi prins în ureche. Mai jos de acest fir a fost prins un alt fir, scurt, plasat pe orizontală, pe care au fost montate două mărgelile mici, sferice, din sticlă de culoare roșie, cu diametrul de 0,3 cm. Firul longitudinal penetrează o mărgică cilindrică aplatizată, din pastă sticloasă de culoare verzuie, cu diametrul de 1 cm. Aceasta, la rândul ei se sprijină pe o folie din bronz, modelată în formă de con, cu lungimea de 1,2 cm. Toate acestea sunt fixate, în partea inferioară, de o mărgică mică, sferică, din pastă de sticlă de culoare roșie, prin care trece firul de sârmă de bronz, care în partea supe-

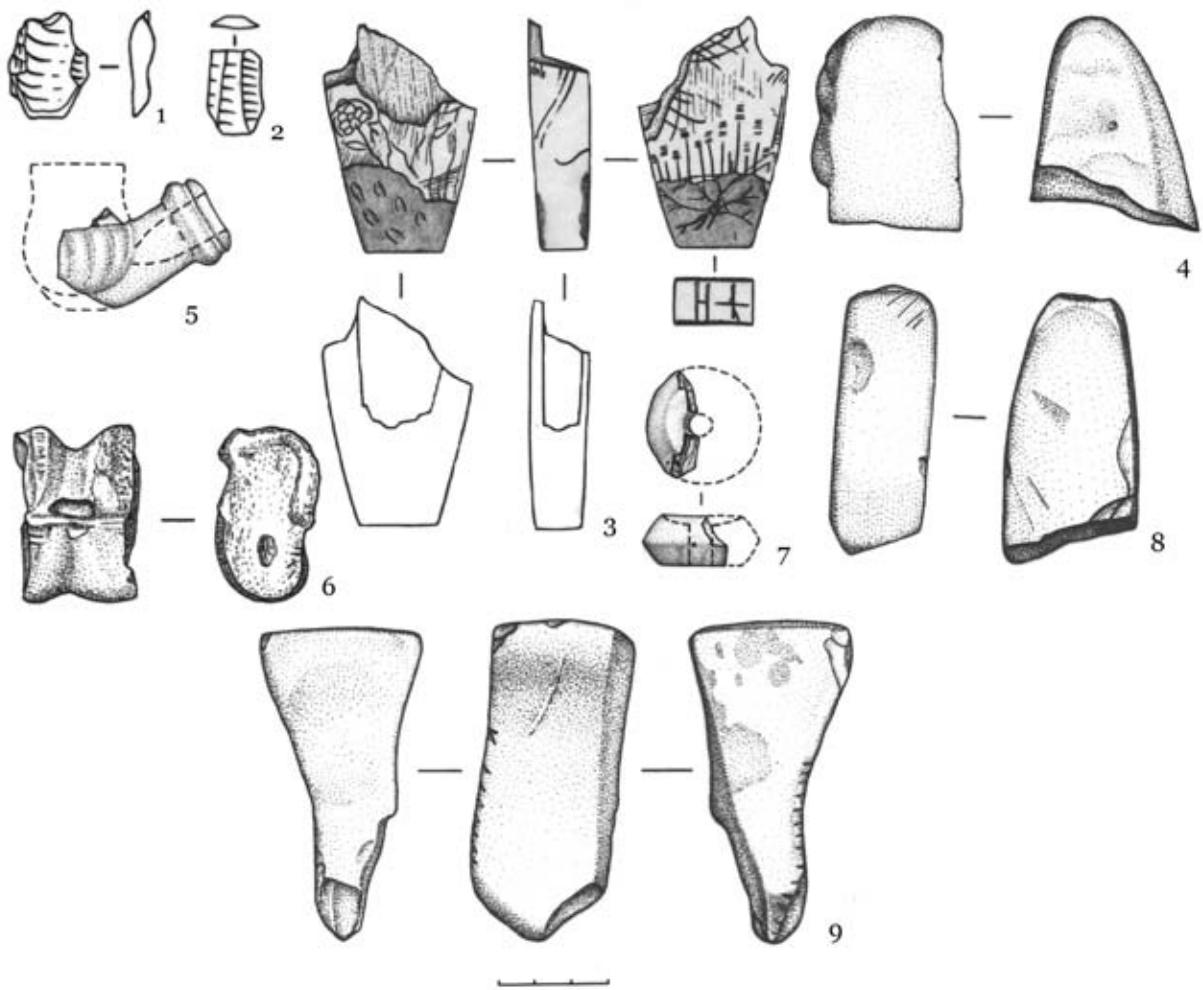

Fig. 12. Biserica Măzărache. Pieșe individuale: 1-2 - M. 50; 3 - locuința cu pivniță; 4-9 - strat. 1, 2 - silex; 3 - steatit; 4, 8, 9 - piatră; 5, 7 - ceramică; 6 - os.

rioară formează bucla de prindere pentru ureche (fig. 10/12, 22). Considerăm că defuncții, în gropile funerare ale cărora au fost descoperite aceste pieșe, au fost înmormântați cu unele podoabe personale. Nu se poate vorbi despre depunerea ca ofrandă a unor cercei, așa cum s-a acreditat la un moment dat (Oța 1998, 117).

3. *Obiecte a căror prezență se explică prin anumite practici rituale.* Este necesar să menționăm că nu a fost observată depunerea rituală de ceramică în morminte. Unica excepție constituie cazul M. 52 când, pe unul din ochii defunctului, a fost pus un fragment de ceramică¹⁵.

¹⁵ Cercetătorul S. Agulnicov a cercetat două morminte de înhumatie, datate în secolele XVI-XVII, pe str. Cornești 7 din Chișinău. Mormintele fac parte din marea necropolă a Râșcanilor, de lângă Biserica Sf. Constantin și Elena din Chișinău. După mărturiile descoperitorului, pe orbitele craniului defunctului erau depuse fragmente de ceramică.

4. Din categoria *obiectelor cu caracter aparte* fac parte două pieșe din silex (fig. 12/1-2) și un amnar (fig. 11/8) descoperite în M. 50. Se aflau în partea dreaptă a oaselor bazinului scheletului. Se pare că făceau parte dintr-un set pentru aprinderea focului. Menționăm că amnarul a fost descoperit în umplutura gropii funerare, cu aproximativ 40 cm mai sus de oasele înhumatului.

Ceramica. În straturile culturale ale Secțiunilor I și II a fost descoperită o colecție importantă de materiale ceramice. Cele mai timpurii sunt fragmentele ceramice aparținând epocii bronzului tardiv și epocii fierului timpuriu (2 fr.) (fig. 14/2). Câteva fragmente de vase pot fi atribuite culturii Răducăneni și aparțin secolelor XI-XIII (2 fr.). Cea mai mare parte a colecției o constituie materialele ceramice ce aparțin secolelor XVI-XVII (491 fr.) și XVIII-XIX (123 fr.).

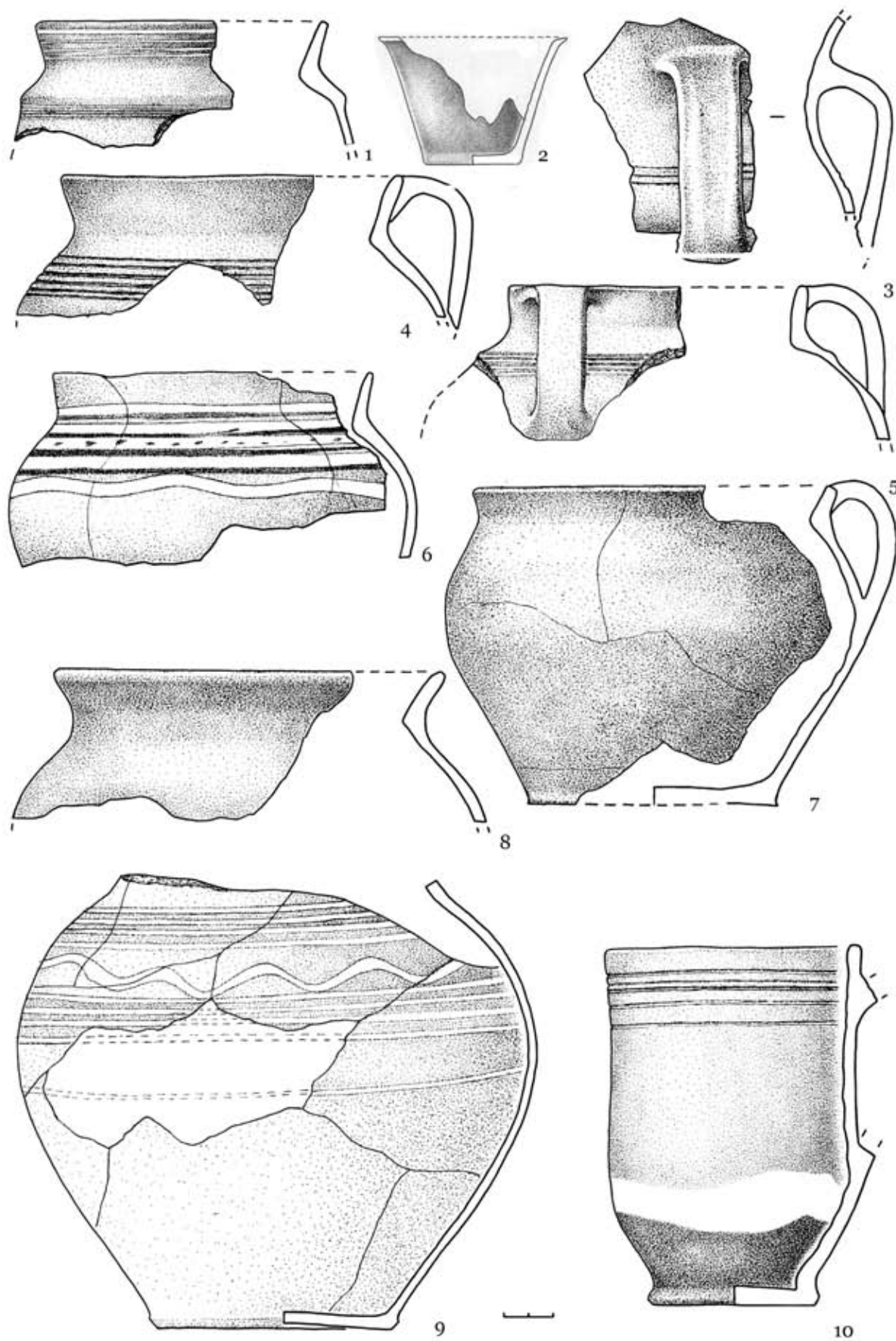

Fig. 13. Colina Măzărache. Ceramică din șanțul fortificației medievale.

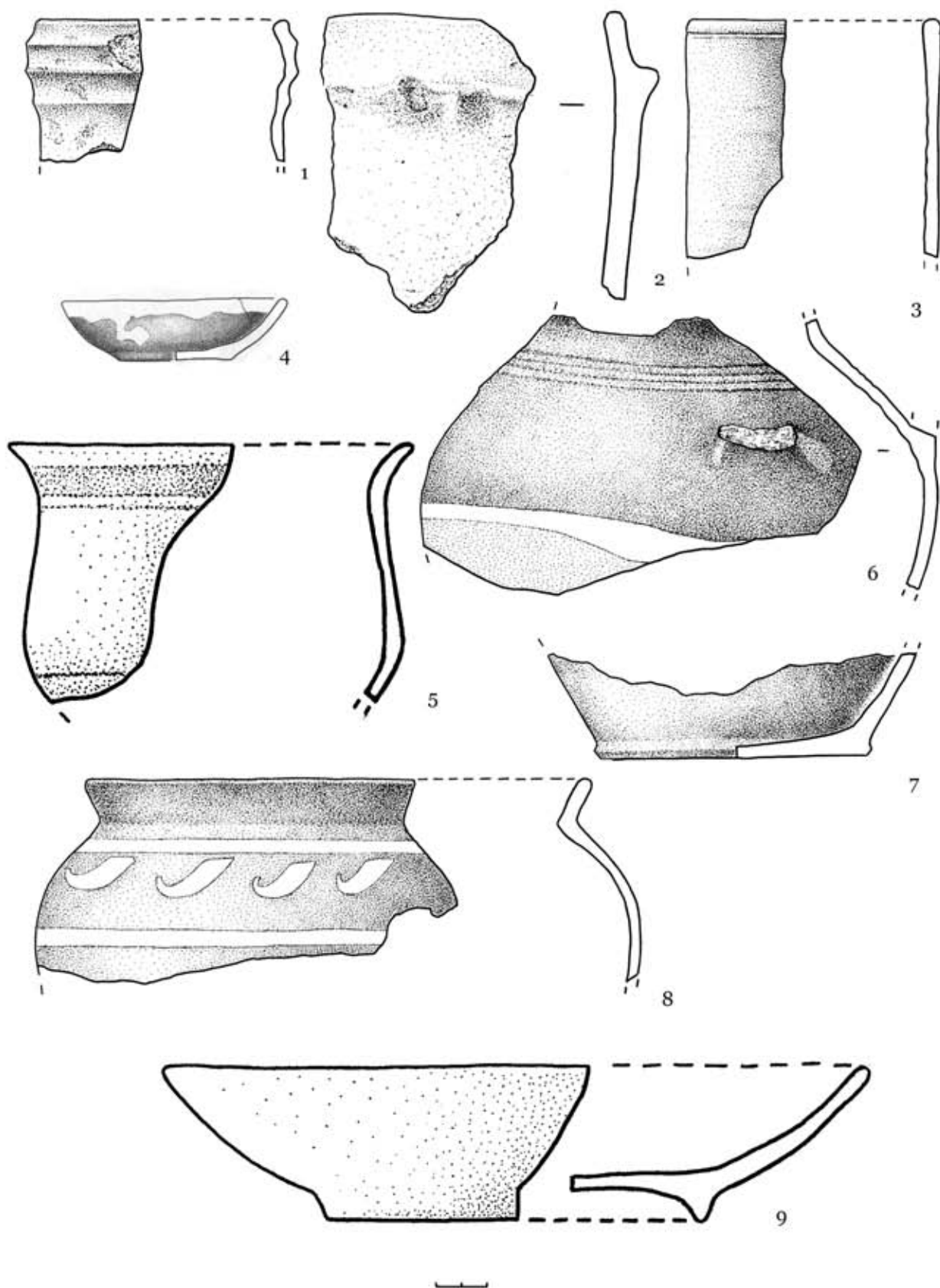

Fig. 14. Colina Măzărache. Ceramică din șanțul fortificației medievale (1, 3, 5-7, 9) și din straturile culturale (2, 4, 8).

În stratul cultural și în complexele funerare ale *Secțiunii III* au fost descoperite 40 fragmente ceramice. Dintre ele un fragment poate fi atribuit culturii Răducăneni (secolele XII-XIII), 14 fragmente aparțin secolelor XVI-XVII și 25 de fragmente pot fi datate în secolele XVIII-XIX. Fragmentul de ceramică ce aparține culturii Răducăneni a fost descoperit în caroul 2, la adâncimea de 60 cm de la nivelul de călcare, într-un nivel de pământ purtat, adus, probabil, în timpul terasărilor de la începutul secolului al XIX-lea, dintr-o zonă adiacentă. Este confecționat din pastă de lut în amestec cu scoică pisată. Suprafața are culoare gălbuie, iar în secțiune este neagră. Reprezintă un fragment de buză de vas, îndoită în exterior, având grosimea de 0,8 cm.

Ceramica din secolele XVI-XVII este reprezentată de vase lucrate în exclusivitate la roata rapidă. Este modelată din pastă de lut obișnuit (galben) sau din lut alb – caolin. În funcție de ardere pot fi evidențiate două categorii ceramice: de culoare cenușie-închisă și de culoare cărămizie.

Cele mai multe fragmente aparțin unor oale-borcan. Această categorie ceramică este reprezentată de oale-borcan cu toartă, de culoare cenușie sau cărămizie. Au pereții groși de circa 0,2-0,4 cm și buza dreaptă, înclinată în afară și rotunjită. Diametrul maxim al vaselor este situat în a treia pătrime, de sus, a vaselor. Tortițele sunt late, în formă de panglică, sunt lipite de umărul vasului și de parte superioară a buzei. Pereții, în partea de sus, sunt acoperiți cu ornament în formă de striuri horizontale înguste, aplicate cu vopsea cafenie deschisă, alternând cu striuri late de culoare albă, care formează un covor compact și acoperă toată partea superioară a vaselor.

Zidul de incintă al Bisericii Măzărache. Zidul de incintă care înconjoară biserica a fost construit în anii '20 ai secolului al XIX-lea. Are înălțimea de circa 3,1 m. Măsurările zidului au permis de a constata că, de la nivelul de săpare, fundația se adâncește până la 0,5-0,6 m, pietrele zidului fiind prinse cu lut în amestec cu var stins.

Așezarea. În timpul săpării fossei fundației „Sediului Dispeceratului de avariere gaze a municipiului Chișinău” au fost dezvelite și distruse, de către muncitori, mai multe complexe arheologice. Din informațiile pe care am reușit să le culegem, până la sosirea echipei de arheologi, muncitorii, în intenția de a accelera lucrările de descărcare

de sarcină arheologică, au „curățat” complexele descoperite – o locuință cu pivniță și o rețea de galerii de acumulare a apei ale unui apeduct – de straturile culturale care le acopereau, solul fiind transportat în afara orașului¹⁶. Unele materiale arheologice, fragmente ceramice și piese individuale, colectate de către muncitori, au fost transmise membrilor echipei de cercetare¹⁷.

Locuința cu pivniță (fig. 16/1-3). Locuința a fost descoperită la adâncimea de 1,2-1,3 m de la nivelul actual de călcare, în procesul lucrărilor mecanice de excavare a fossei viitorului „Sediul al Dispeceratului de avariere gaze a mun. Chișinău”. Formează un complex alcătuit dintr-o locuință de zid cu pivniță. Era orientată cu peretele lung pe axa est-vest cu o ușoară deviere spre sud (fig. 16/2).

În plan aceasta avea formă rectangulară cu dimensiunile de 6,12×11,0 m. Locuința a fost distrusă în totalitate în timpul lucrărilor menționate. De la ea s-au păstrat doar părți ale pereților de nord și sud (lungi) care au grosimea de 0,46 cm și înălțimea ce variază între 0,5 și 1,8 m. Pereții de est și vest (scurți) ai locuinței aveau grosimea de 0,5 m. Ei erau edificați din piatră de dimensiuni medii legate cu liant din lut în amestec cu lut, var și nisip. Distrugerile din timpul lucrărilor de excavare nu au permis de a identifica modalitatea de amenajare a podelei locuinței, nivelul la care aceasta era situată deasupra pivniței. Tot așa nu a fost găsit locul instalației de încălzire (dacă aceasta a existat) și alte particularități ale construcției.

Pivnița (fig. 16/1, 3) a fost descoperită sub locuință. Ea avea în plan formă rectangulară cu dimensiunile de 6,12×11,0 m. Pereții fundației aveau grosimea de 0,6 m. Pereții pivniței erau groși de 0,5 m. De la pivniță s-a păstrat aproximativ 2/3 din suprafață. Construcția avea tavanul boltit, gros de 0,45 m, situat la 1,75 m de la podeaua de stâncă a pivniței. În partea centrală a bolții, ea era înzestrată cu o gaură de aerisire cu diametrul de 0,5 m. Fundația comună a pivniței și locuinței era depusă direct pe roca fosilă.

În partea de nord era prevăzută cu o intrare construită în formă de gang (gârlici), lat de 2,0m și lung de 2, 5 m. În parte de nord-vest a locuinței a

¹⁶ Menționăm că din aceste complexe au fost adunate fragmente ceramice și unele piese individuale.

¹⁷ Echipa condusă de arhitectul-șef G. Bulat a efectuat relevul complexelor, ale căror planuri și secțiuni au fost oferite cu amabilitate arheologilor.

fost descoperită o altă intrare, mult mai îngustă, de doar 0,7 m lățime și 1,65 m înălțime, realizată în peretele și bolta pivniței. Prima intrare era destinată pentru introducerea în pivniță a obiectelor de dimensiuni mari (de ex.: butoaie), cea de-a doua – pentru cazuri particulare.

Lipsa unor semne de existență a instalației de încălzire, dar și dimensiunile impresionante ale edificiului, face probabilă ipoteza de lucru ca acest complex ar fi servit în calitate de depozit.

Ceramica. În perimetrul locuinței cu pivniță au fost descoperite mai multe fragmente de ceramică. Lipsa unor investigații de specialitate, a unor observații asupra succesiunilor registrului stratigrafic, a făcut ca materialul ceramic să fie colectat de către „arheologii” amatori (muncitorii de pe șantier) de-a valma¹⁸. Aceasta face dificilă interpretarea de specialitate a materialelor din straturile de cultură.

Pe lângă fragmentele de străchini și farfurii din secolele XVIII și XIX au fost identificate materiale ceramice aparținând unor perioade anterioare (sec. XVII).

Ceramica (fig. 15) este reprezentată de vase lucrate în exclusivitate la roata rapidă, cea mai mare parte este modelată din pastă de lut obișnuit (galben) sau, o cantitate mai mică, din lut alb – caolin. În funcție de ardere, pot fi evidențiate câteva categorii ceramice: de culoare cenușie închisă și de culoare cărămie.

Această categorie ceramică este reprezentată de oale-borcan, cu toartă, de culoare cenușie sau cărămie. Au pereții groși de circa 0,2-0,4 mm și buza dreaptă, înclinată în afară și rotunjită. Diametrul maxim al vaselor este situat în a treia pătrime, de sus, a vaselor. Tortițele, late, în formă de panglică, sunt lipite de umărul vasului și de parte superioară a buzei. Pereții, în partea de sus, sunt acoperiți cu ornament în formă de striuri orizontale înguste, aplicate cu vopsea cafenie-deschisă, alternând cu striuri late de culoare albă, care formează un covor compact și acoperă toată partea superioară a vaselor. Această categorie de vase poate fi atribuită celei de-a doua jumătăți - sfârșitului secolului al XVII-lea.

O categorie aparte o constituie străchinile care au partea interioară acoperită integral sau cvasi-in-

tegral cu lac. Acestea au partea interioară acoperită cu lac cafeniu, verde-închis sau vedre-oliv. Pe buza este aplicat un ornament format din benzi ondulate, sub care sunt aplicate linii orizontale de culoare cafenie.

Lipsa unor cercetări metodice ale complexului descoperit face dificilă determinarea funcționalității, dar și ancorarea cronologică a locuinței cu pivniță. Prezența ceramicii din secolul al XVII-lea, dar și din secolele XVIII și XIX, în colecția de materiale de la locuința cu pivniță, fără cunoașterea nivelurilor de descoperire a ei, nu ne permite să facem concluzii pertinente cât privește cronologia edificiului. Suprafața impresionantă a edificiului ne face să credem că, după toate probabilitățile, acest complex a fost utilizat în calitate de depozit.

Fortificația de pământ. În literatura de specialitate a fost acreditată ideea despre existența unei fortificații de pământ pe colina Măzărache. Arheologul Ion Hîncu considera ca aceasta aparține perioadei geto-dacice și poate fi datată în secolele IV- III a. Chr. (Hîncu 2003, 163). Cercetările de suprafață și investigațiile arheologice efectuate pe promontoriul menționat nu au dus la identificarea unor materiale aparținând perioadei respective.

În timpul săpării *fossei* fundației „Sediului Disperceratului de avariere gaze a mun. Chișinău” a fost descoperit profilul unui șanț de apărare. Fortificația flanchează promontoriul dinspre sud, fiind orientată aproximativ pe axa est-vest, dinspre actuala str. Pușkin (în porțiunea dintre str. Romană și str. Albișoara), prin curtea școlii, spre str. Măzărache.

Șanțul de apărare al fortificației. A fost investigat doar prin observații de suprafață, fără a reuși efectuarea unor sondaje, măsurări sau ridicări topografice. A fost descoperit în procesul săpării gropii fundației construcției. Profilul a apărut la adâncimea de aproximativ 0,7-0,9 m, de la nivelul actual de călcare. În secțiune are forma conică cu fundul albiat. Adâncimea șanțului este de 4,5 m. Partea de sus are lățimea de 4,5-5,0 m¹⁹. Umplutura este formată din cernoziom în amestec cu resturi menajere. În partea de jos a umpluturii, de la aproximativ 0,7-1,0 m de la nivelul fundului șanțului, au fost colectate mai multe fragmente ceramice, dintre care unele pot fi reconstituite grafic.

¹⁸ Printre materiale recuperate mai menționăm o piesă din steatit, cu un frumos ornament vegetal incizat pe ea, a cărei funcționalitate rămâne, deocamdată, nedeterminată.

¹⁹ Cu regret, nu s-a reușit efectuarea unor sondaje și măsurări la acest obiectiv, care a fost placat cu dale de beton, pentru a preveni surpările de sol din peretele fossei fundației.

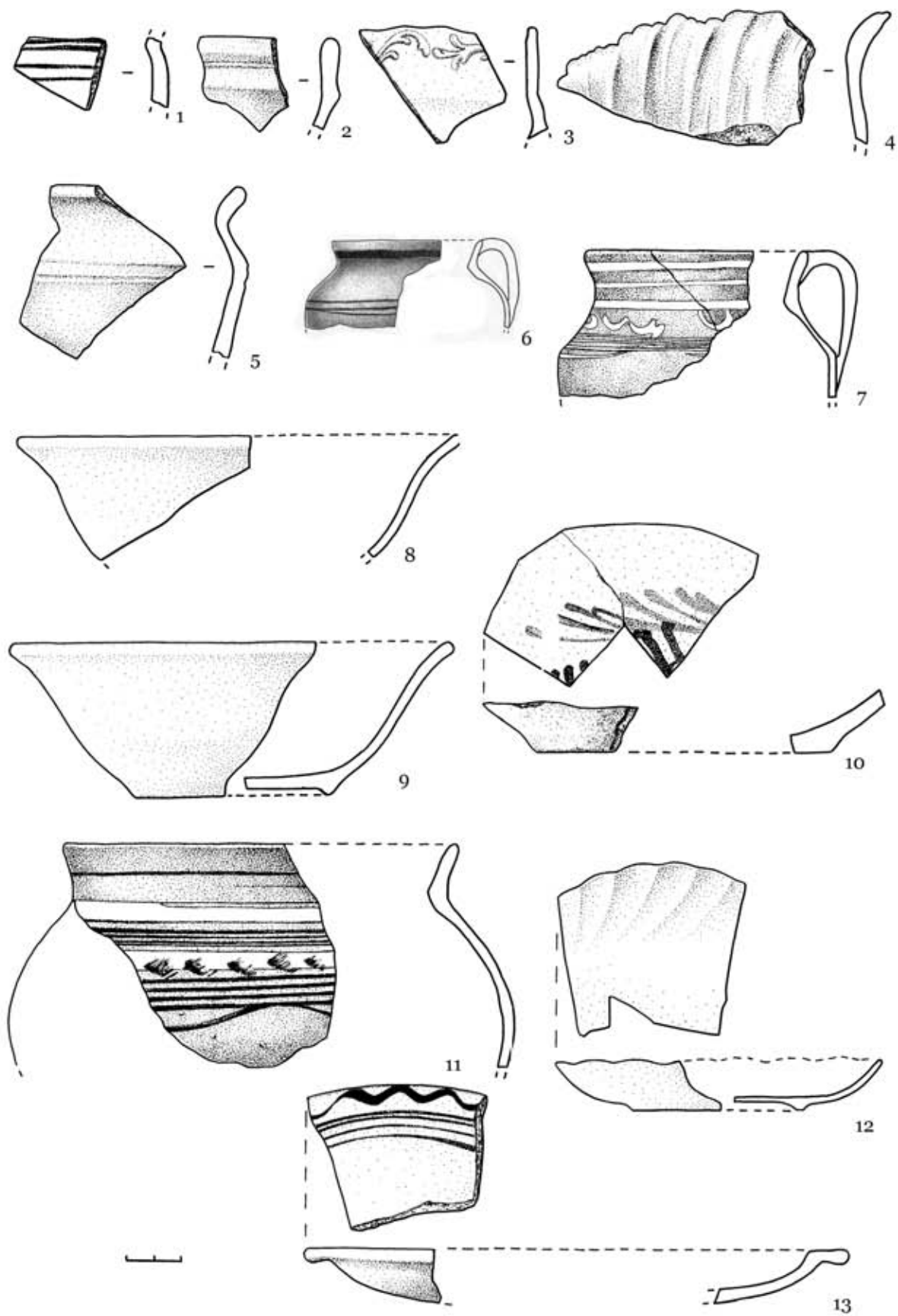

Fig. 15. Ceramică din locuința cu pivniță.

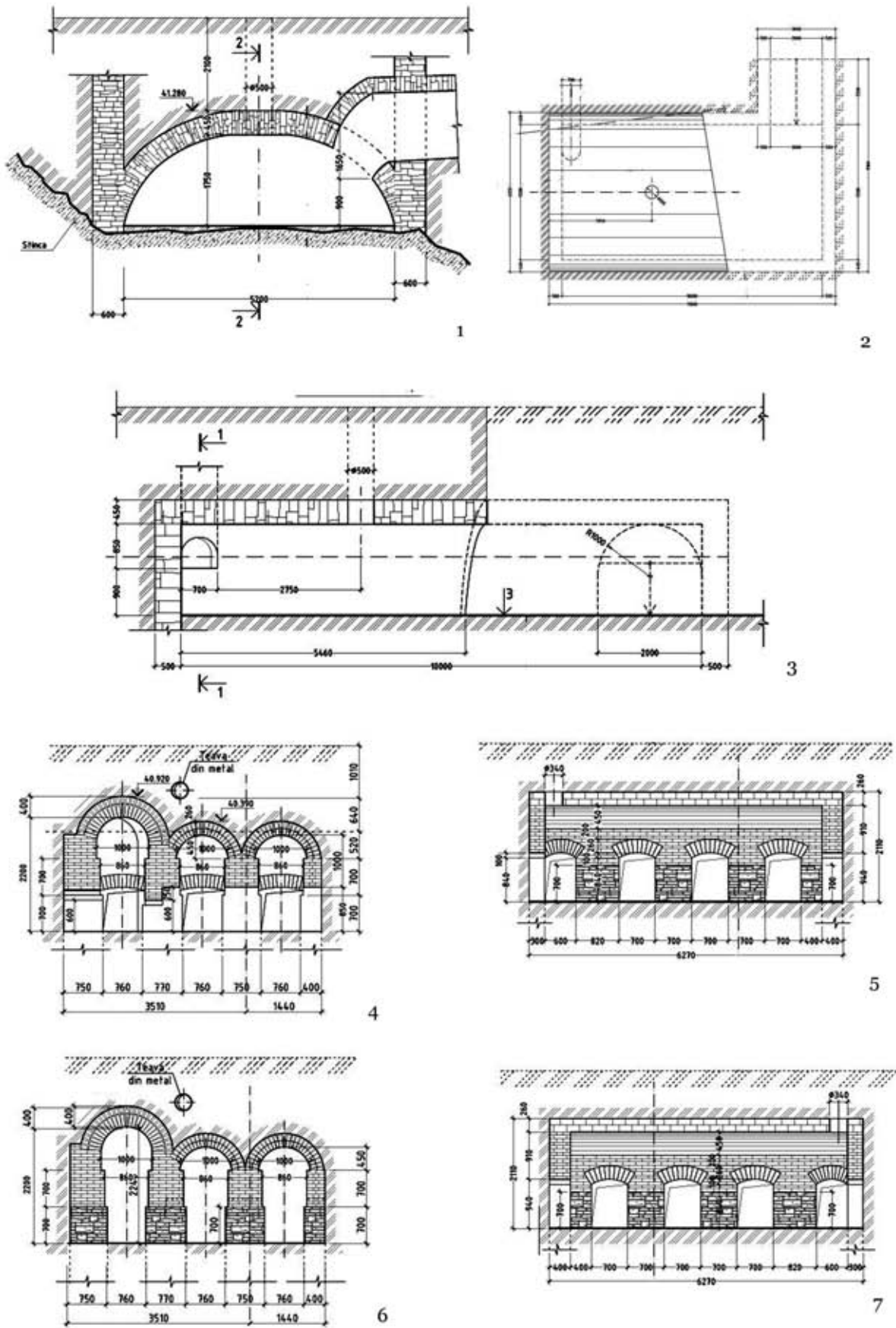

Fig. 16. Locuința cu pivniță (1, 3 - secțiune; 2 - plan) și galeriile apeductului din secolul al XIX-lea (4-7 - secțiune) (după arh. G. Bulat).

Ceramica din șanț (fig. 13). Colecția de ceramică descoperită în umplutura șanțului este alcătuită în exclusivitate din materiale aparținând epocii medievale. Este modelată la roata cu turații rezezi. Cea mai mare parte a colecției o alcătuiesc oalele-borcan cu o toartă. Mult mai rară este prezența străchinilor, urcioarelor și a cănilor, care însă nu lipsesc.

Oalele-borcan (fig. 13/4-5, 7) din colecție au înălțimea de circa 12-15 cm, cu diametrul gurii de 12-14 cm și diametrul fundului de 7,5-9,5 cm tortița, în formă de panglică este prinsă de partea superioară a buzei vasului și de umăr. Cea mai mare parte a acestei categorii ceramice este ornamentată cu benzi de linii pictate cu vopsea albă și cafenie sau de culoare neagră. Mult mai rar se întâlnesc vase care au partea de sus a umerilor ornamentați cu benzi de linii incizate.

Străchinile (fig. 14/9), de diferite forme și dimensiuni, de regulă, sunt ornamentate pe partea interioară cu smalț cafeniu sau verde-oliv. Pe fundul străchinii sunt aplicate benzi de linii concentrice de culoare gălbuie, iar pe pereții interiori este realizat un ornament în forma de petale, meandre sau aplicații punctiforme în culori combinate: galben, roșu-închis și verde pe fundal cafeniu. Unele străchini au pe partea interioară aplicat un registru de benzi de linii orizontale, de culoare verde și o linie ondulată de culoare galbenă.

Urcioarele și cănila (fig. 13/3, 10; 14/3), de regulă, sunt ornamentate, în exterior, cu smalț verde-oliv sau verde-deschis. Urcioarele au acoperită cu smalț jumătatea superioară unde, pe gât, mai poate fi aplicat un ornament incizat în formă de linii orizontale. Partea de jos a câmpului acoperit cu smalț este flancat de o bandă lată de culoare albă, ondulată. Unele căni au partea interioară acoperită în totalitate cu smalț incolor sau verde deschis.

Informațiile foarte succinte despre șanțul fortificației de pământ nu ne permit să reconstituim particularitățile constructive ale acestuia. Nu este foarte clară perioada când acesta a fost edificat. Materialul ceramic descoperit în umplutura șanțului permite să înaintăm, în calitate de ipoteză de lucru, presupunerea că fortificația a fost construită în perioada de la sfârșitul secolului al XVI sau în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Apeductul. Este o construcție monumentală, edificată din cărămidă arsă (fig. 16/4-7). După toate probabilitățile, face parte din rețeaua apeductului

urban, proiectat în anul 1869 de A. I. Bernardazzi. Conform surselor, în acest an a fost construit, sub conducerea meșterului francez Marcel Suroubile, un bazin cu lungimea de 61,8 m, lățimea de 12,8 m și înălțimea de 0,7 m, divizat în patru sectoare (Grosu 1997)²⁰.

Pe de altă parte, unii cercetători consideră că proiectul apeductului urban a fost modificat și definitivat de arhitectul adjunct al Chișinăului Stefanovici în anul 1881 (Colesnic 1997, 48, 49). I.M. Bubis și G. Remenco consideră că, până la urmă, a fost realizat proiectul elaborat de A.I. Bernardazzi (Бубис 1997, 59-62; Ременко 1972). Către sfârșitul anului 1892, la 15 decembrie, a fost dat în exploatare primul sistem de alimentare cu apă a orașului Chișinău – Uzina de Apă. Această rețea de alimentare cu apă a urbei era constituită dintr-un bazin construit în apropierea fântânii arteziane, tuneluri subterane, conducte, o stație de pompare cu cazangerie, o sală de mașini, ateliere și două castele de apă – unul pe str. Negustorilor (la intersecția str. V. Alecsandri și str. Veronica Micle), distrus în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și altul pe str. Livezilor (la intersecția str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni și str. A. Matevici). Apeductul urban era constituit din numeroase tuneluri subterane și zeci de kilometri de conducte (din ceramică ?) (Ременко 1972a).

Galeriile de acumulare a apei. Au fost descoperite la distanța de 12,5 m spre nord-nord-est de locuința cu pivniță, la adâncimea de circa 1,10-1,65 m de la nivelul actual de călcare. Traseul rețelelor de galerii continuă sub drumul asfaltat care desparte *Sediul dispeceratului* în construcție de teritoriul curții Întreprinderii Municipale *Asociația de gospodărire a spațiilor verzi* a Chișinăului. Reprezintă o construcție complexă, orientată pe axa nord-sud, edificată din cărămizi arse. În calitate de liant a fost utilizat un mortar ce avea la bază varul stins.

Complexul, cercetat incomplet, este format din trei galerii (canale) dispuse paralel, prevăzute cu boltă și intersectate de alte patru canale dispuse perpendicular. Cele trei galerii principale sunt diferite ca dimensiuni. Prima, cea mai mare, are înălțimea interioară de 2,2 m, iar celelalte două, identice ca formă și dimensiuni, au înălțimea de 1,85 m. În partea interioară toate au lățimea de

²⁰ Din descriere pare să fi fost construit un havuz (nota noastră - I.T.).

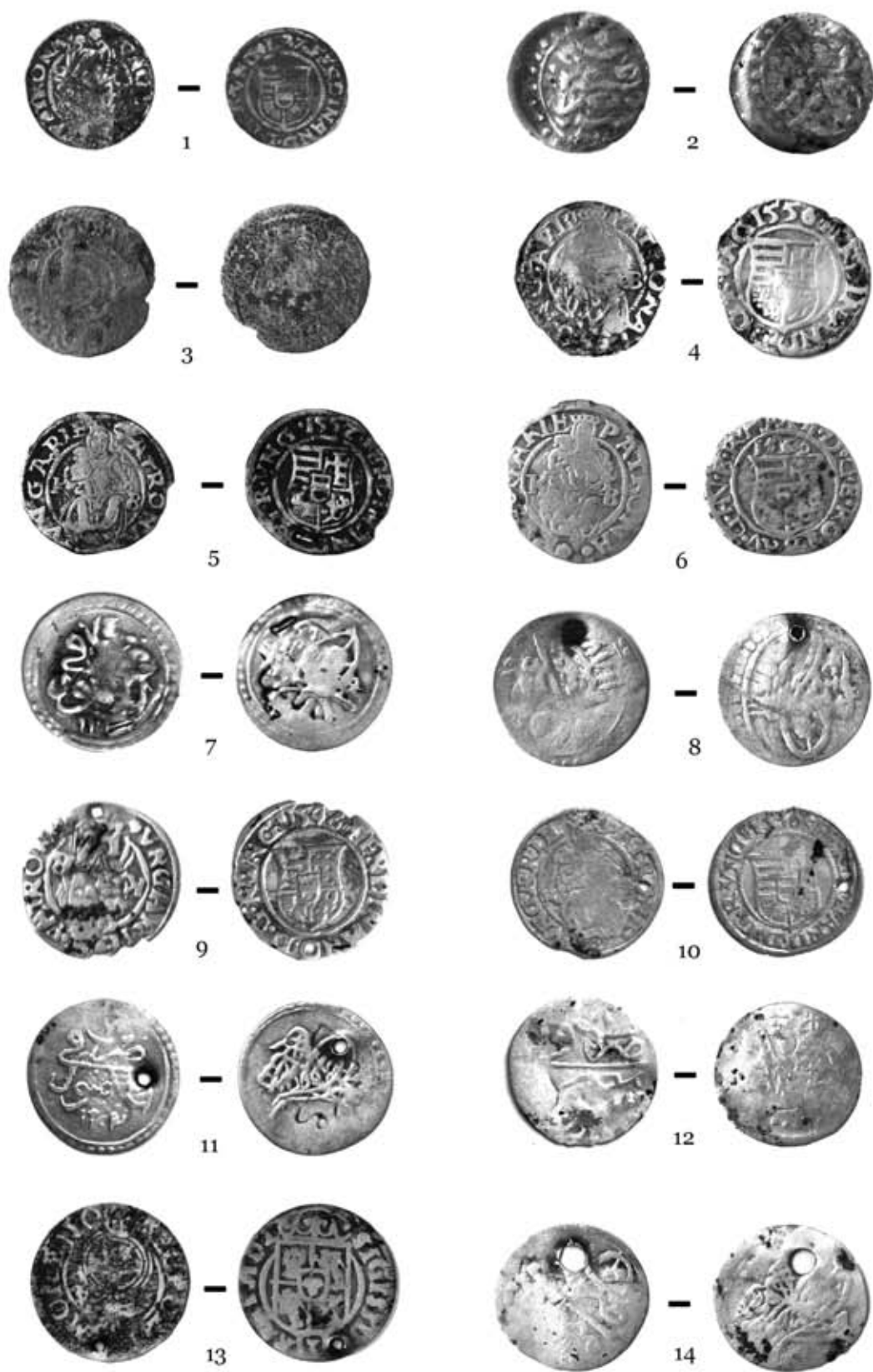

Fig. 17. Monede din necropola bisericii Măzărache: 1 - M. 28; 2 - M. 47; 3 - M. 44; 4 - M. 43; 5 - M. 31; 6 - M. 25; 7 - M. 35; 8 - M. 37; 9 - M. 8; 10 - M. 4; 11 - M. 32; 12 - M. 44; 13 - M. 27; 14 - M. 40.

0,7 m în partea de jos, unde, de la înălțimea de 0,76 m, formează un prag care lărgeste gangul până la 0,86 m. La înălțimea de 1,4 m perețele mai formează un prag care extinde lățimea canalului până la 1,0 m. Trei pereți ai construcției au grosimea de 0,75 m, al patrulea – 0,4 m.

În partea de sus galeriile sunt prevăzute cu arcuri de boltă construite din același material. Grosimea pereților bolții este de 0,4 m pentru primul și de 0,26 m pentru celelalte două. De la nivelul stâncii prima galerie are înălțimea exterioară de 2,6 m, celelalte două – de 2,1 m. Toate cele trei galerii formează o construcție cu lățimea exterioară de 4,95 m.

Galeriile s-au păstrat și a fost cercetat pe lungimi diferite. Galeria principală (cea mare) a fost cercetată pe lungimea de 13,25 m, iar cele mici – pe lungimea de 5,97 m (6,0 m). Canalul principal are capătul de sud înfundat, la fel ca și canalul exterior mic. În partea de nord acestea continuă în perețele șantierului, fără a putea determina lungimea lor totală.

Umplutura galeriilor era formată din cernoziom negru în amestec cu nisip și pietre de dimensiuni mici.

Vorbind despre funcționalitatea construcției cercetate, credem că aceasta făcea parte din apeductul urban dat în exploatare la 14 decembrie 1892, realizat după proiectul arhitectului A.I. Bernardazzi în anul 1869. Probabil construcția făcea parte din rețeaua așa-numitei Fabrici de Apa a Chișinăului.

Concluzii. Investigațiile arheologice din vara anului 2010 au confirmat ipotezele mai multor cercetători, bazate pe lectura surselor documentare scrise, privind locul unde era așezat Chișinăul medieval – lângă colina cu izvor din dreapta râului Bâc. Pe colină a fost construit un lăcaș de cult, refăcut în piatră pe la mijlocul secolului al XVI-II-lea de către pârcălabul de atunci al Chișinăului Vasile Măzărache. Prin cercetările întreprinse prin intermediul a trei secțiuni a fost identificată necropola localității organizată în jurul bisericii. Probabil deja începând din secolul al XV-lea, dar în mod cert din secolul al XVI-lea, aici își înmormânta defuncții comunitatea locală, respectând riturile și ritualurile funerare creștine practicate în tot spațiul românesc. Necropola de pe colina Măzărache a fost utilizată până la începutul secolului al XIX-lea, când cimitirul a fost dezafectat,

înmormântările fiind interzise în interiorul urbei de către noile autorități.

Încadrarea cronologică a necropolei se poate face în baza observațiilor de ordin stratigrafic, dar și în funcție de datarea principalelor categorii de materiale și piese arheologice descoperite în complexele închise. Prezența monedelor în gropile funerare identificate în partea de sud-vest a necropolei, dar și lângă absida de nord a bisericii, permite de a constata că în secolul al XVI-lea cimitirul era intens utilizat. Judecând după organizarea cimitirului, se pare că deja către mijlocul secolului al XVI-lea întreg spațiul din jurul Bisericii Măzărache era ocupat cu morminte, necropola cuprinzând tot platoul pe care a fost amplasată. Este posibil ca unele morminte fără inventar (M. 1, M. 2, M. 13), să aparțină celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea, situație stabilită în baza surprinderilor stratigrafice din carourile 4-6 a Secțiunii I, însă această datare este de manieră relativă. Suprafața restrânsă săpată (88 m²) nu ne-a permis facem precizări de ordin cronologic mai nuanțate. În baza materialelor evocate mai sus putem presupune, cu rezervele impuse de stadiul cercetărilor, că aceste complexe funerare se încadrează cronologic în limitele secolelor XVI - începutul secolului al XIX-lea.

Cercetările făcute la sud-vest de colina Măzărache au permis să se facă observații asupra unei fortificații de pământ, de la care s-a păstrat șanțul de apărare. Până la noi precizări, putem presupune că fortificația închidea accesul spre colina Măzărache dinspre sud. Observațiile stratigrafice și materialul ceramic colectat din umplutura șanțului permit să constatăm că acesta a fost săpat în intervalul de timp cuprins între sfârșitul secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Tot aici, pe locul unde a fost excavată fossa pentru fundația sediului Dispeceratului de avariere gaze a municipiului, a fost identificată o locuință cu pivniță de piatră. Materialul ceramic descoperit în umplutura complexului permite atribuirea lui sfârșitului secolului al XVII-lea - prima jumătate a celui următor.

La poalele colinei Măzărache, spre sud-vest de biserică, a fost descoperită o construcție monumentală din cărămidă arsă. Măsurările, observațiile de teren și documentarea științifică au permis să stabilim că pe acest loc se aflau galeriile de acumulare a apei ale apeductului urban, construit la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Catalogul-inventar al mormintelor

Mormântul 1 (copil, 4-5 ani, în poziție chircită) (fig. 5/10). A fost localizat în caroul 6a, la adâncimea de 0,51 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Craniul era îndreptat spre vest. Scheletul, depus în poziție chircită, pe partea dreaptă, avea brațul drept așezat sub maxilar, picioarele chircite cu genunchii strânși la nivelul coastelor. Fără inventar.

Mormântul 2 (copil, 5-6 ani) (fig. 5/9). A fost depistat în caroul 5a, la adâncimea de 0,49 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa Est-Vest, cu capul spre vest, cu o ușoară deviere spre sud. Era depus în decubitus dorsal. Starea de conservare precară. Craniul era întors spre dreapta. De la membrele superioare s-au păstrat doar oasele antebrațului. Membrele anterioare erau poziționate diferit: piciorul stâng era întins, cel drept era fanat. Fără inventar.

Mormântul 3 (adolescent, 14-15 ani) (fig. 5/4). A fost descoperit în caroul 4a-4b, la adâncimea de 0,59 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile puternic rotunjite, avea dimensiunile de 1,55×0,6 m. Scheletul era poziționat dorsal, pe axa est-vest, cu capul orientat spre vest. Avea membrele superioare îndoite din cot și depuse ușor diferit: brațul stâng – pe abdomen, cel drept era amplasat pe piept. Picioarele erau întinse, dispuse paralel.

La picioarele scheletului au fost descoperite două potcoave de încălțăminte. Piese sunt identice ca formă. Sunt confecționate din bare de fier rectangulare în secțiune, cu dimensiunea de 0,5×0,7 cm. În partea mediană bara are în secțiune 0,3×1,8 cm. Dimensiunile pieselor sunt ușor diferite. Prima are lungimea de 10,3 cm și lățimea de 8,6 cm, cea de-a doua are lungimea de 9,8 cm și lățimea de 8,9 cm. Pe potcoave s-au păstrat cuiele de prindere. Acestea sunt prevăzute cu floare de formă circulară, cu diametrul de 0,9 cm. Pe fundul gropii funerare, în zona oaselor bazinului, a fost găsit un fragment de ceramică modelat la roată, aparținând secolelor XVII-XVIII.

Mormântul 4 (copil, 4-5 ani) (fig. 5/1). A fost depistat în colțul de nord-est al caroului 1a, la adâncimea de 0,63 m. Conturul gropii funerare nu a

fost identificat, însă în dreapta scheletului au fost observate resturi de la sicriul din lemn. Scheletul este orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o mică deviere spre sud. Este dispus conform ritului creștin, în decubitus dorsal și cu brațele îndoite din cot și plasate ușor diferit: dreapta – pe abdomen, stânga – pe piept. Picioarele erau întinse paralel.

Pe cutia toracică a fost descoperită o monedă de argint perforată (fig. 17/10). Reprezintă un dinar unguresc din perioada lui Ferdinand I (1526-1564), cu anul de emisie 1556. Monetăria Kremnitz, K-B. AR. Are greutatea de 0,47 gr, diametrul de 15,04 mm.

Mormântul 5 (copil, 2-3 ani) (fig. 5/7). A fost localizat în caroul 1a, la adâncimea de 0,75 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, ușor deformată, avea colțurile rotunjite și dimensiunile de 1,2×0,88 m. Scheletul este orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o mică deviere spre sud. Are brațele amplasate pe abdomen. Brațul stâng era ușor deranjat de la poziția inițială, în urma tasării solului. Membrele inferioare erau apropiate în partea de jos.

Pe cutia toracică a fost descoperită o monedă perforată. Reprezintă un acce otoman, emisiune neprecizată, atelier necunoscut. Este ruptă marginal. Greutatea 0,29 gr. Diametrul 14 mm. Datată cu secolul al XVI-lea (?).

Mormântul 6 (adolescent, 12-14 ani) (fig. 5/6). A fost descoperit în caroul 3a, la adâncimea de 0,86 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o mică deviere spre sud. Scheletul este depus conform ritului creștin ortodox, în decubitus dorsal, cu brațele îndoite din cot, având palmele suprapuse pe abdomen. Craniul era întors spre stânga. Picioarele erau dispuse paralel. Membrele inferioare erau suprapuse peste M. 7.

În regiunea oaselor toracelui a fost descoperită o monedă ungurească de argint perforată. Reprezintă un dinar unguresc, cu an neprecizat, din perioada regelui Rudolf II (1576-1608). Starea de conservare e proastă (fragmente). Greutatea 0,19 gr.

Mormântul 7 (femeie, 25-35 ani) (fig. 5/7). A fost depistat în caroul 3a, la adâncimea de 0,9m.

Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul a fost deranjat în procesul înhumării defunctului din M. 6. Era orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest. Avea brațele depuse pe abdomen, cu palmele suprapuse. Craniul a fost descoperit lângă oasele bazinului, pe femurul stâng, la picioarele scheletului din M. 6. Probabil a fost strămutat în procesul înhumării defunctului din M. 6. Scheletul a putut fi cercetat până la oasele bazinului și a femurului. Membrele posterioare ale scheletului sunt prinse de peretele secțiunii I. Fără inventar.

Mormântul 8 (copil, 6-8 (?) ani) (fig. 5/2). A fost descoperit la adâncimea de 0,7 m în carourile 3a și 3b. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o ușoară deviere spre sud. Avea brațele dispuse diferit: brațul stâng depus pe oasele bazinului, cel drept era puternic îndoit și depus pe umăr. Membrele inferioare erau întinse, dispuse paralel.

În regiunea abdomenului unui copil a fost descoperită o monedă de argint perforată (fig. 17/9). Este un dinar de Ungaria, aparținând lui Ferdinand I (1526-1564). A fost emis în anul 1546. Greutatea 0,30 gr. Diametrul 14,9 mm.

Mormântul 9 (matur, bărbat (?) (fig. 5/17). A fost descoperit în caroul 2a la adâncimea de 0,6 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul este orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o mică deviere spre sud. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin, în decubitus dorsal, cu capul spre vest. Avea brațele depuse pe abdomen. Membrele inferioare erau întinse, dispuse paralel. M. 9 era suprapus, parțial, peste M. 10. Fără inventar.

Mormântul 10 (femeie, 35-45 ani) (fig. 5/16). A fost descoperit la adâncimea de 0,7 m, în carourile 2a și 3b, fiind suprapus în mare parte de M. 9. Groapa funerară, de forma rectangulară, avea lungimea de 2,0m și lățimea de 0,7 m. În lungul pereților gropii s-au pastrat urme de la lemnul sicriului. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Defunctul a fost depus conform ritului creștin, în decubitus dorsal, cu capul spre vest. Avea brațele alăturate, depuse pe abdomen. Membrele anterioare erau întinse, dispuse paralel. Fără inventar.

Mormântul 11 (Aglomerarea 1) (fig. 5/13). A fost surprins în caroul 4b la adâncimea de 0,45 m. Groapa funerară, de forma rectangulară, cu col-

țurile ușor rotunjite, avea dimensiunile de 1,6×1,1 m. Aglomerația era formată din 7 cranii și oasele mari (femur, tibie, fibula, humerus) ale unor schelete. Oasele erau depuse în disconexiune anatomică. Determinările antropologice, efectuate de către Alexandru Varzari, au permis de a stabili că aparțin unor bărbați și femei cu vârsta între 30 și 50 de ani. Este o groapa comună în care au fost reînnumate scheletele găsite în timpul săpării fundației gardului de zid, construit în anul 1827, care împreună cu Biserica Măzărache. Fără inventar.

Mormântul 12 (femeie, 20-30 ani) (fig. 5/14). A fost surprins pe linia de delimitare a carourilor 5a și 5b, la adâncimea de 0,76 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu o ușoară deviere spre sud. Defunctul a fost depus conform ritului creștin, în decubitus dorsal, cu capul spre vest. Avea brațele amplasate pe oasele cutiei toracice, cu palmele suprapuse. Membrele inferioare erau dispuse paralel. Fără inventar.

Mormântul 13 (matur) (fig. 5/3). A fost descoperit în caroul 4a, la adâncimea de 0,7 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa Est-Vest, cu o ușoară deviere spre sud. Scheletul era întins pe spate, cu capul spre vest. A fost dezvelită partea superioară a defunctului, până la oasele bazinului (cealaltă jumătate depășea suprafața secțiunii I). Capul era îndreptat cu partea facială spre stânga. Avea brațele îndoite din cot, cu palmele plasate pe abdomen. În jurul scheletului au fost surprinse resturi de la sicriu. Fără inventar.

Mormântul 14 (bărbat, 20-30 ani) (fig. 5/12). A fost descoperit în partea centrală a caroului 6a, la adâncimea de 0,91m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu o ușoară deviere spre sud. Defunctul a fost depus conform ritului creștin, în decubitus dorsal, cu capul spre vest și brațele, alăturate, depuse pe abdomen. Mormântul de alături (M. 15) a deranjat scheletul astfel încât craniul de la M. 14 a fost descoperit în zona propriilor membre inferioare, fiind depus între oasele mari. Peste locul unde trebuia să se afle capul defunctului, se aflau membrele anterioare ale scheletului din M. 15. În zona bazinului scheletului din M. 14 s-a descoperit un fragment de ceramică lucrat la roată, care poate fi atribuit secolelor XVII-XVIII. Fiind suprapus de M. 15, mormântul 14, la rândul său, suprapune, parțial, Gr. 8.

Mormântul 15 (femeie (?), 30-40 ani) (fig. 5/5). A fost descoperit pe linia de delimitare a caroului 6a și 6b la adâncimea de 0,91 m. Era orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest. De la schelet s-au păstrat doar partea superioară și membrele inferioare. Oasele bazinului au fost distruse de o groapă gospodărească din sec. XX. Oasele membrilor inferioare erau întinse, apropiate în partea de jos fiind suprapuse peste M. 14. În acest fel, mormântul 15 suprapune atât Gr. 8, cât și M. 14. Fără inventar.

Mormântul 16 (Aglomeratia 2) (femei de 20-30 și 30-35 ani) (fig. 6/6). A fost descoperit în caroul 6b la adâncimea de 0,9 m. Conturul gropii nu a fost identificat. Prezintă o aglomerație de oase. În aglomerație au fost depistate două craniile (unul întreg și al doilea fragmentat), oase ale bazinului, o cutie toracică, oasele mari (femur, tibie, fibulă, humerus). La fel, ca și M. 11 (Agl. 1), M. 16 (Agl. 2) este rezultatul activităților gospodărești din perioada modernă de la Biserica Măzărache, când mormintele, descoperite accidental, au fost reînhumate la periferia de sud-vest a cimitirului. Fără inventar.

Mormântul 17 (Aglomeratia 3) (matur) (fig. 6/5). A fost descoperit la intersecția carourilor 7a și 7b, la adâncimea de 0,66 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Complexul a fost deranjat de lucrări gospodărești din secolul al XX-lea. Au fost cercetate oasele deranjate ale unui/ unor maturi. Fără inventar.

Mormântul 18 (femeie, 40-50 ani) (fig. 6/10). A fost descoperit pe linia de demarcare a carourilor 1a și 1b, la adâncimea de 0,91 m. Groapa funerară, are forma trapezoidală cu colțurile ușor rotunjite, cu dimensiunile de 2,15×0,94/0,55 m. Scheletul era orientat pe axa est-vest, având capul îndreptat spre vest. Brațele defunctului erau puternic îndoit din cot și depuse pe umeri. Membrele inferioare erau întinse, cu extremitățile apropiate. Pe ambele părți ale scheletului, pe toată lungimea pereților gropii funerare, s-au păstrat resturi de la sicriu.

Pe oasele cutiei toracice a fost descoperită un fragment de monedă perforată. Reprezintă un dinar unguesc, din perioada regelui Rudolf al II-lea (1576-1608). Anul de emisie 1600. Are greutatea de 0,18 gr și diametrul de 15 mm. Piesa este fragmentată.

Mormântul 19 (copil, 4-6 ani) (fig. 6/3). A fost localizat în caroul 2b, la adâncimea de 0,9m. Groa-

pa funerară, adâncă de 0,15 m, avea lungimea de 1,2m și lățimea în partea superioară de 0,5 m, iar în partea inferioară de 0,3 m. Avea colțurile puternic rotunjite. Adâncimea gropii de la nivelul de descoperire este de 0,15 m. Groapa funerară era orientată pe axa est-vest. Defunctul, întins pe spate, era orientat cu capul spre est (inversat), avea brațele depuse pe abdomen. Membrele inferioare erau întinse și dispuse paralel.

Lângă cotul brațului stâng a fost descoperită o monedă de argint fragmentară și perforată. Starea de conservare precară a piesei nu a permis determinarea emitentului.

Mormântul 20 (bărbat, 35-40 ani) (fig. 6/9). Groapa funerară fost descoperită la adâncimea de 0,88 m, pe linia de demarcare a carourilor 7a și 7b. Era orientată pe axa est-vest, cu deviere spre sud. În plan avea formă trapezoidală, cu colțurile rotunjite. Lungimea gropii era de 2,18 m, lățimea în partea superioară – 0,71 m, iar în partea inferioară – de 0,48 m. Adâncimea gropii era de 0,12-0,15 m. Scheletul era întins pe spate, cu capul spre vest. Craniul era întors cu partea facială spre stânga. Avea brațele puternic îndoit din cot și depuse pe piept, cu palmele suprapuse. Membrele inferioare erau întinse, cu extremitățile apropiate.

Pe degetul inelar al mâinii drepte a fost descoperit un inel de bronz (fig. 10/26). Inelul are veriga aplatizată în formă de bandă semicirculară în secțiune cu lățimea de 0,5-0,6 cm. În partea de sus formează o pseudomontură de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, având dimensiunile de 1,4×1,5 cm, bitronconică în secțiune. Pseudomontura are decor incizat, format din două rozete, dispuse simetric, asociate de bucle și spirale, realizate atât în partea centrală, cât și pe perimetru. La baza monturii, pe ambele părți ale verigii, prin incizare, este realizat un ornament care formează câte un oval sau „ochi” aplicat din creștături triunghiulare asociate. Deasupra acestor „ochi”, cu ajutorul a două linii incizate, a fost realizat un „acoperiș” în două ape. Sub aceste ovale, realizate din incizii triunghiulare, poate fi observat un ornament în formă de oval punctiform, abia sesizabil. Pe fundul gropii funerare, în zona membrilor inferioare, a fost găsit un fragment de ceramică modelat la roată. Este confecționat din caolin (lut de culoare albă) în amestec cu nisip. Suprafața este aspră la pipăit. Reprezintă un fragment de la umărul unui vas. Pe umăr are aplicat un ornament format din linii orizontale, late de 0,2 mm, realizate cu vopsea cafenie. Poate fi atribuit secolului al XVII-lea.

Mormântul 21 (bărbat, 45-55 ani) (fig. 6/7). A fost descoperit la adâncimea de 0,85 m, la intersecția carourilor 5b și 6b. Conturul gropii funerară nu a fost surprins. Scheletul era orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest, cu o mică deviere spre sud. Cea mai mare parte a complexului funerar a fost distrus de Gr. 5. De la scheletul culcat pe spate s-a păstrat craniul, cutia toracică și oasele brațelor. Brațele sunt îndoite din cot și depuse pe abdomen, unul lângă altul. Oasele bazinului și ale membrelor inferioare au fost distruse de Gr. 5.

Între oasele cutiei toracice a fost descoperit un nasture de bronz. Are formă sferoidală cu diametrul de 0,7 cm. Este înzestrat cu urechiușă de prindere, realizată prin turnare. Nasturele, împreună cu urechiușa, are înălțimea de 1,1 cm (fig. 10/4).

Mormântul 22 (Aglomeratia 4) (femeie, 20-30 ani; prunc) (fig. 6/4). A fost descoperit la adâncimea de 0,9 m, la intersecția carourilor 6b și 7b. Conturul gropii funerară nu a fost descoperit, fiind bulversat de o intervenție contemporană. De la schelet s-au păstrat, în discontinuitate anatomică, oase de la craniu, de la membrele posterioare, fragmente de la oasele bazinului și de la brațe. Fără inventar.

Mormântul 23 (Aglomeratia 5) (femeie (?), 40-50 ani; (?), 20-25 ani) (fig. 7/8). În carourile 3b și 4b, la adâncimea de 0,76 m, a fost descoperită o groapă rectangulară cu dimensiunile de 1,25×2,40 m. Adâncimea gropii era de 15 cm. În interiorul gropii a fost descoperită o aglomerație de oase umane. Printre acestea au fost dezvelite: un craniu, câteva oase de la membrele inferioare, oase ale bazinului, oase de la cutia toracică. Groapa mormântului 23 a suprapus, parțial, partea de vest a M. 24. La fel ca și celelalte aglomerații de oase umane, Agl. 5 a apărut în urma săpării fundației zidului de incintă a Bisericii Măzărache, edificat în anul 1827, când mormintele descoperite au fost reînchinate în gropi comune. Printre oasele închinate au fost descoperite 7 (șapte) fragmente de ceramică, reprezentate de o buză de vas, o tortiță și cinci pereți, modelate la roata rapidă. Trei pereți au culoarea surie, fiind arse oxidant, celelalte au culoare cărămizie-deschisă. Buza de vas este înclinată în exterior și alungită, cu marginea rotunjită. Înălțimea buzei (măsurată din interior) este de 2,3 cm. Grosimea pereților este de 0,4-0,5 mm. Toarta este modelată în formă de panglică. Are lățimea de 2,1 cm și grosimea de 0,5 mm. Pot fi atribuite secolelor XVIII-XIX.

Mormântul 24 (adolescent, femeie, 14 ani) (fig. 7/9). A fost descoperit la adâncimea de 0,77 m, la intersecția carourilor 4a și 4b. Groapa era orientată pe axa est-vest. Avea formă rectangulară cu colțurile rotunjite, Lungimea păstrată a gropii este de 1,5 m și lățimea (pe centru) 0,65 m. Adâncimea gropii este de 0,16 m. În partea de vest groapa a fost întretăiată de groapa M. 23 (Agl. 5), care a deteriorat parțial scheletul M. 24 în zona craniului. Scheletul era orientat cu capul spre vest. Avea brațele amplasate pe oasele cutiei toracice, așezate unul lângă altul. Oasele membrelor anterioare erau întinse, dispuse paralel. Menționăm că una din particularitățile acestui mormânt este lipsa gambei piciorului drept. Fără inventar.

Mormântul 25 (adolescent, 14-16 ani) (fig. 7/4). A fost descoperit în colțul de sud-est al caroului 7a, la adâncimea de 0,87 m (nivel groapă) și 0,97 m (nivel de descompunere). Complexul este orientat pe axa est-vest. Groapa funerară are formă rectangulară cu colțurile rotunjite. Lungimea cercetată a gropii era de 1,25 m, iar lățimea în parte superioară – 0,58 m și în parte inferioară – 0,42 m. În lungul pereților gropii funerară au fost identificate resturi de la sicriu. Scheletul este orientat cu capul spre vest. Avea brațele îndoite din cot și depuse pe abdomen. Picioarele erau întinse, dispuse paralel. Extremitățile membrelor inferioare au rămas prinse în peretele de est al secțiunii, putând fi cercetate până la mijlocul gambelor. Pe fundul gropii funerară, lângă oasele cutiei toracice, a fost descoperit un fragment de ceramică modelat la roata rapidă. Este aspru la pipăit. Are culoare cărămizie deschisă. Grosimea peretelui este de 0,8-0,9 mm. Poate fi atribuit secolelor XVI-XVII.

Pe oasele cutiei toracice a fost descoperită o monedă de argint perforată (fig. 17/6). Reprezintă un dinar unguresc, din perioada lui Maximilian al II-lea (1564-1576). Anul de emisie 1569. Monetăria Kremnitz, K-B. Are greutatea de 0,31 gr și diametrul de 15,07 mm.

Mormântul 26 (femeie, 40-50 ani) (fig. 7/10). A fost descoperit în anexa caroului 1b' (prim) la adâncimea de 0,95 m (nivel depistare contur groapă) și 1,15 m (nivel de depunere schelet). Orientată pe axa est-vest, cu o ușoară deviere spre sud, groapa funerară avea forma rectangulară cu colțurile ușor rotunjite. Lungimea gropii era de 1,94 m, iar lățimea de 0,85 m în parte superioară și 0,68 m în parte inferioară. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin, pe axa est-vest, cu o

mică deviere a capului spre sud, în poziție dorsală. Avea brațele puternic îndoite din cot și depuse pe umeri/clavicule, în „atitudine Oranta”. Picioarele erau întinse, dispuse paralel.

În mâna dreaptă a fost descoperită o monedă de argint dublu perforată. Ungaria. Dinar. Ferdinand I (1526-1564). Anul de emisie 1547. Monetăria Kremnitz K-B. Greutatea 0,23 gr. Diametrul 15,05 mm.

Mormântul 27 (copil, fetus) (fig. 8/6). A fost descoperit în caroul 4c (anexă) la adâncimea de 0,95m. Resturile macerate și foarte fragile de oase ale unui schelet aparțin, după toate probabilitățile, unui fetus, înmormântat la periferia de sud-vest a cimitirului, au fost descoperite într-o groapă circulară în plan, cu diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,08 m.

În mormânt, printre oasele scheletului, a fost descoperită o monedă perforată (fig. 17/13). Polonia. Poltorac. Coroană. Sigismund III (1586-1632). Emisă în anul 1624. Greutatea 0,94 gr. Diametrul 19 mm.

Mormântul 28 (dublu: femeie, 25-30 ani; copil, fetus) (fig. 7/3). A fost descoperit la limita carourilor 1b/2b, la adâncimea de 1,1 cm de la nivelul actual de călcare. Orientată pe axa est-vest, cu o ușoară deviere spre sud, groapa funerară, de formă rectangulară avea lungimea de 2,05 m, lățimea de 0,88 m în parte superioară și 0,55 m în partea inferioară. Colțurile gropii sunt puternic rotunjite, în special în partea superioară, unde aceasta are forma arcuită. Defunctul a fost depus conform ritului creștin: dorsal, cu capul spre vest și mâinile suprapuse pe abdomen. Avea membrele anterioare întinse, dispuse paralel. În partea dreaptă a scheletului de matur, lângă oasele bazinului și suprapus peste acesta, au fost descoperite oase macerate și foarte fragile ce aparțin unui fetus.

Printre oasele cutiei toracice a scheletului de matur a fost descoperit un nasture în formă de cârlig din bronz, probabil, de la încheietoarea hainei (fig. 10/20). Lângă mâna dreaptă și lângă cotul stâng al scheletului de matur au fost descoperite câte o monedă. Prima monedă (fig. 17/1), de lângă oasele brațului stâng, reprezintă un dinar unguresc. Ferdinand I (1526-1564). A fost emisă în anul 1537. Monetăria Kremnitz K-B. AR. Greutatea 0,44 gr. Diametrul 15 mm. HL 935. Cea de-a doua piesă, pare să fie asociată cu oasele fetusului și reprezintă tot o monedă perforată, din Ungaria. Dinar.

Ferdinand I (1526-1564). Emisă în anul 1558. Monetăria Kremnitz K-B. Fragmente. Greutatea 0,28 gr. Diametrul 12 mm.

Mormântul 29 (adolescent, femeie, 14-16 ani) (fig. 6/2). A fost descoperit în caroul 4b la adâncimea de 0,65 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu lungimea de 1,6 m și lățimea în partea superioară de 0,5 m și 0,36 m în partea inferioară, era orientată pe axa est-vest. Pe perimetrul gropii funerare s-au păstrat urme de la sicriul de lemn. Defunctul era depus conform ritului creștin: dorsal, cu capul orientat spre vest. Brațele, îndoite din cot erau dispuse diferit: dreapta era depusă pe umăr iar stânga – pe piept. Membrele anterioare erau întinse, dispuse paralel. Pe ambele părți ale craniului au fost descoperiți doi cercei (fig. 10/12, 22).

Cerceii, identici ca formă, sunt confecționați dintr-o sârmă din bronz pe care sunt prinse, succesiv, o mărgică mică din sticlă de culoare roșie, cu diametrul de 0,4 cm, deasupra căreia a fost plasată foaie din bronz înfășurată în formă de pânne, înaltă de 1,1 cm urmată, în partea superioară, de o altă mărgică, mai mare, din sticlă de culoare verde, aplatizată, cu diametrul de 1,1cm. În partea de sus a cercelului este înfășurată o sârmuliță cu lungimea de 1,2 cm pe care au fost prinse două mărgelile din sticlă roșie, identice celei din partea inferioară, dispuse pe orizontală.

Mormântul 30 (femeie, 50-60 ani) (fig. 6/1). A fost descoperit în caroul 2b la adâncimea de 1,1 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, era orientată pe axa est-vest cu o ușoară deviere spre sud. Lungimea gropii era de 1,75 m și lățimea de 0,4/0,44 m. Defunctul, orientat cu capul spre vest, a fost depus conform ritului creștin: dorsal, cu mâinile îndoite din cot și depuse alăturat, pe piept. Membrele anterioare erau întinse, dispuse paralel.

Lângă craniu a fost descoperit un cercel 32 (fig. 10/21). Piesa este confecționată din sârmă de bronz. Reprezintă un inel cu capetele apropiate, având diametrul de 1 cm. Pe oasele toracelui, lângă mâna dreaptă, a fost descoperită o monedă perforată. Reprezintă un dinar de Ungaria. Ferdinand I (1526-1564). A fost emisă în anul 1552. Monetăria Kremnitz K-B. Greutatea 0,22 gr, diametrul 12,3×14,2 mm. HL 935.

Mormântul 31 (femeie, 30-40 ani) (fig. 6/8). A fost descoperit în caroul 7b, la adâncimea de

1,25m. de la nivelul actual de călcare. Groapa funerară, de forma rectangulară avea lungimea de 1,9m și lățimea de 0,77m. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin: dorsal, orientat cu capul spre vest, cu o ușoară deviere spre sud. Brațele, îndoite din cot, erau suprapuse pe abdomen. Membrele anterioare erau întinse, cu genunchii apropiați.

Între oasele cutiei toracice a fost descoperit un nasture de bronz în formă de buclă, probabil de la încheietoarea hainei (fig. 10/18).

Între oasele scheletului au mai fost descoperite două monede de argint. Prima a fost identificată între oasele falangelor mâinii drepte (fig. 17/5). Reprezintă un dinar de Ungaria. Ferdinand I (1526-1564). Anul de emisie 1552. Greutatea 0,27 gr. Diametrul 14,4 mm. Piesa este perforată. Cea de-a doua monedă era situată pe piept, sub bărbie. Este un dinar de Ungaria. Emitent neprecizat. Monetăria Kremnitz K-B. Greutatea 0,24 gr. Diametrul 15,05 mm. În umplutura gropii a fost găsit un cui de fier de la sicriu.

Mormântul 32 (matur ?). A fost descoperit la intersecția carourilor 1 și 2, la adâncimea de 0,75 m. Mormântul a fost bulversat de o groapă contemporană. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Oasele defunctului, împrăștiate, au permis să se înțeleagă că scheletul era orientat pe axa est-vest, fără alte precizări de ordin ritual. Lângă oasele defunctului a fost descoperit un fragment de ceramică modelat la roata rapidă. Are culoare cărămizie deschisă. Este confecționat din pastă de lut cu nisip fin și concreții calcaroase. Grosimea peretelui este de 0,5 mm. Poate fi atribuit secolelor XVIII-XIX.

În partea superioară a umpluturii unei gropi contemporane care a secționat mormântul, la adâncimea de 0,45 m de la nivelul actual de călcare, a fost descoperită o monedă (fig. 17/11). Nu este clar dacă moneda are legătură cu complexul funerar. Piesa reprezintă o para otomană. Imperiul Otoman. Selim III (1789-1807) 1203-1222 AH. Para. Istanbul. 1203 AH, An 7, Greutatea 0,29 gr, diametrul 15,1 mm. Perforată.

Mormintele de lângă absida de nord a Bisericii. În procesul investigațiilor de lângă absida de nord a bisericii Măzărache au fost descoperite câteva morminte.

Mormântul 33 (bărbat, 35-45 ani) (fig. 7/1). A fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,32m.

Mormântul a fost distrus de o intervenție din perioada modernă. Conturul gropii funerare nu a fost surprins. A fost descoperit doar craniul, care se afla la 0,5 m de la latura vestică a caroului și la 0,87 m de la cea sudică. Fără inventar.

Mormântul 34 (Aglomeratia 6) (bărbați, femei între 30 și 50 de ani) (fig. 7/2). A fost descoperit în partea de nord-vest a caroului 2, la adâncimea de 1,35 m. În groapa cu dimensiunile de aproximativ 0,5×0,9 m a fost descoperită o aglomeratie de oase, fără conexiune anatomică. Cea mai mare parte a gropii continuă în peretele de vest al secțiunii. Fără inventar.

Mormântul 35 (copil, 4-6 ani) (fig. 8/5). A fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,64m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Defunctul a fost orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest. Brațele erau depuse diferit: dreapta era întinsă în lungul corpului, iar stânga – era depusă pe oasele bazinului. Craniul era îndreptat cu partea facială spre dreapta. Membrele inferioare erau întinse, ușor îndepărtate unul de altul.

Pe oasele cutiei toracice a fost descoperită o monedă (fig. 17/7). Reprezintă o para a Imperiului Otoman. Mustafa al III-lea (1757-1774) 1171-1187 AH. Istanbul, An. 14. Are greutatea de 0,28 gr și diametrul de 15,6 mm. Dimensiunile fac să presupunem că scheletul aparține unui adolescent de aproximativ 10-12 ani.

Mormântul 36 (dublu: femeie, 50-60 ani, copil, 4-6 ani) (fig. 8/8). Este un mormânt dublu (un matur și un copil) și a fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,8 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, avea lungimea de 1,9 m și lățimea de 0,85 m în partea superioară și 0,48 m în partea inferioară. Defunctul matur a fost depus în conformitate cu ritul creștin: orientat pe axa est-vest, cu capul spre vest. Brațele erau puternic îndoite din cot și depuse pe umeri, în „atitudine de Oranta”. Craniul era îndreptat spre stânga.

Din scheletul copilului (depus în partea stângă a primului schelet) s-au păstrat doar câteva oase: partea dreaptă a bazinului și un omoplat. Craniul de copil a fost descoperit la picioarele scheletului de matur.

În mâna dreaptă a scheletului de matur a fost descoperită o monedă. Reprezintă Imperiul Otoman. Emitent neapreciat. Acce? Para? Misir. Sec. XVII. Are greutatea de 0,12 gr și este perforată. Fragment.

Mormântul 37 (copil, 8-10 ani) (fig. 7/6). A fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,76 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin: dorsal, cu capul orientat spre vest, cu o ușoară deviere spre sud. Craniul și oasele brațului stâng lipsesc. De la craniu s-a păstrat doar maxilarul. Poziția brațelor incertă. Antebrațul mâinii stângi pare să indice că aceasta era întinsă pe lângă corp. Membrile inferioare erau întinse, dispuse paralel.

În mâna dreaptă a fost descoperită o monedă perforată. (fig. 17/8). Reprezintă Imperiul Otoman. Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH. Para. Misir (Egipt), cu anul de emisie 1187 AH. Are greutatea de 0,27 gr și diametrul de 15,2 mm.

Mormântul 38 (adolescent, 12-16 ani) (fig. 7/5). A fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,57 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Mormântul a fost distrus de intervenții din perioada modernă. De la schelet s-au păstrat doar două fragmente de la calota craniană și două oase mari (femur). Fără inventar.

Mormântul 39 (bărbat, 35-50 ani) (fig. 8/12). A fost descoperit în caroul 2, la adâncimea de 1,56 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile ușor rotunjite, avea dimensiunea de 1,85×0,75 m. Era orientată pe axa est-vest. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin: dorsal, cu capul orientat spre vest, mâinile depuse pe piept. Scheletul a fost ușor deranjat de o intervenție din perioada modernă. Astfel, craniul a fost deplasat și depus pe coloana vertebrală. Maxilarul a fost deplasat și se afla în partea dreaptă a calotei craniane. Tot așa și omoplatul drept era întors și poziționat lângă umărul drept. Membrile inferioare erau întinse, cu labele apropiate. Mormântul 39 a suprapus, parțial, M. 40.

Nu s-au păstrat urme de la sicriu, însă în interiorul gropii funerare au fost descoperite circa 50 de cuie din bronz, având floarea de formă circulară, ornamentată cu imprimeuri în formă de stelute cu șase raze (fig. 11/15). Tot aici au fost găsite trei fragmente ceramice, modelate la roată, care pot fi atribuite secolelor XVIII-XIX.

Mormântul 40 (adolescent, 11-12 ani) (fig. 8/10). A fost descoperit în caroul 2, la adâncimea de 1,55 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, avea dimensiunile de 1,95×0,6 m. Era orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Mormântul 40 a fost par-

țial distrus de groapa M. 39. Scheletul unui copil/adolescent a fost puternic deranjat de înmormântările ulterioare. Craniul, puternic fragmentat, era deplasat și depus pe oasele bazinului. La nivelul extremităților picioarelor se aflau oasele bazinului unei persoane mature.

Printre oasele cutiei toracice a fost descoperită o monedă perforată aparținând Imperiul Otoman (fig. 17/14). Ahmed al III-lea (1703-1730) 1115-1143 AH (?). Para. Misir. Anul de emisie 1115 (?). Are greutatea de 0,30 gr și diametrul de 16,4 mm. Printre oasele craniului defunctului (în gură - ?), au fost găsite resturile de la doi nasturi globulari de bronz.

Nu au fost identificate urme de sicriu, însă în umplutura gropii au fost descoperite mai multe cuie de fier de la sicriu. Dintre ele se evidențiază o categorie care au lungimea de peste 7,0 cm și sunt prevăzute cu floare rectangulară în plan. Al doilea tip, cu lungimea de 4,3 cm, este confecționat dintr-o bară rectangulară în secțiune cu dimensiunile de 0,2×0,2 mm. Nu are floare (fig.11/3). Al treilea tip, cu lungimea de doar 1,7 cm, au floare mare, circulară, cu diametrul de 1,4 cm pe care este realizat un ornament în formă de rozetă cu șase petale.

Pe fundul gropii funerare au fost găsite două fragmente de ceramică. Sunt modelate la roata rapidă din pastă cu nisip foarte fin. Culoarea este cărămizie-deschisă. Unul din fragmente are pe partea interioară urme de lac verde-oliv. Pot fi atribuite secolelor XVII-XVIII.

Mormântul 41 (Aglomeratia 7) (femeie, 25-30 ani; bărbat (?), 40-50 ani) (fig. 8/1). A fost descoperit în caroul 2, lângă peretele de Est al șantierului, la adâncimea de 1,65 m. Conturul gropii funerare nu a fost identificat. Mormântul prezintă o aglomerație de oase, adunate grămadă, aflate în situație secundară. Au fost identificate craniul, oasele bazinului, oasele femurale, vertebrele și falanșele de la picioare. Fără inventar.

Mormântul 42 (bărbat, 35-40 ani) (fig. 8/11). A fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,95 m. A fost cercetată doar partea superioară, de vest, a gropii funerare, cealaltă parte, de est, care cuprindea membrele inferioare ale defunctului, depășește limitele Secțiunii. Este orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin de înhumare: dorsal, cu capul orientat spre vest. Avea brațele depuse pe clavicule (în poziție de Oranta). De la oasele craniului s-a păstrat doar maxilarul.

În dreptul osului stern au fost descoperiți patru nasturi din argint (fig. 10/17, 23, 24). Doi dintre aceștia s-au păstrat în stare satisfăcătoare. Nasturii au formă globulară, cu diametrul de 1,3 cm. Ambele piese au urechiușa de prindere ruptă. Înălțimea pieselor este de 1,3 cm și 2,1 cm. În partea inferioară nasturii au o protuberanță în jurul căreia a fost aplicat, prin sudarea unor fire din același metal, un ornament floral format din șapte petale. Tot aici, pe oasele cutiei toracice, au fost descoperiți și 10 nasturi din corn (fig. 10/1, 2, 6-14). Sunt confecționați la strung. În partea inferioară au o adâncitură pentru sistemul de fixare a strungului. Nasturii au forma identică nasturilor turnați din bronz. Diametrul pieselor variază între 0,8 și 1,0 cm. Sunt prevăzuți cu urechiușă de prindere. Înălțimea pieselor, împreună cu urechiușa de prindere, variază între 1,3 și 1,5 cm.

Mormântul 43 (copil, 1 an) (fig. 8/13). A fost descoperit în caroul 1, la adâncimea de 1,73 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, avea dimensiunile de 0,55×0,85 m. Este orientată pe axa est-vest. Defunctul a fost depus în conformitate cu ritul creștin de înhumare: era orientat cu capul spre vest, în decubitus dorsal. Avea brațele îndoite din cot și depuse pe piept, alăturate. Oasele picioarelor sunt întinse și dispuse paralel.

Pe oasele cutiei toracice, între falangele de la mâna dreaptă, a fost descoperită o monedă de argint (fig. 17/4). Este un dinar unguresc din perioada lui Ferdinand I (1526-1564). Anul de emisie 1556. Monetăria Kremnitz, K-B. Are greutatea de 0,27 gr și diametrul de 14,4×15,4 mm.

Mormântul 44 (copil, 6-8 ani) (fig. 8/7). A fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,87 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, are dimensiunile de 1,95×0,55 m. Este orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Scheletul a fost depus în conformitate cu ritul creștin de înhumare: în decubitus dorsal, cu capul orientat spre vest cu o mică deviere spre sud. Are brațele îndoite din cot și depuse pe oasele cutiei toracice, alăturate. Membrele inferioare sunt întinse, apropiate. În partea exterioară, pe mijlocul gambelor, în sol au fost bătute două cuie mari de fier. Nu au fost identificate urme de la sicriu. Pe fundul gropii funerare a fost descoperit un cui de la raclă, de dimensiuni mici, cu lungimea de 2,6 cm, confecționat dintr-o verigă rectangulară în secțiune, cu dimensiunile de 0,2×0,3 mm (fără floa-

re). Tot aici au fost găsite patru fragmente ceramice, modelate la roata rapidă. Unul are pe una din părți email de culoare cafenie, peste care s-a aplicat un ornament punctat aplicat cu vopsea albă. Alte două fragmente, de la un vas, sunt modelate din pastă în amestec cu nisip fin și calcar. Pe gât și pe pereți este aplicat un ornament format din linii orizontale de culoare cafenie sub care urmează o bandă lată de până la 0,9 cm de culoare albă, peste care s-a aplicat un ornament în formă de segmente realizate cu vopsea de culoare cafenie. Ceramica poate fi atribuită secolelor XVII-XVIII.

În zona brațelor, pe oasele cutiei toracice, au fost descoperite trei monede. Alte două monede au fost descoperite în partea stângă a oaselor bazinului. 1. Suedia. Șiling. Carl Gustav (1661-1665), Riga. Totcit. Este confecționată din aramă (imitație?). Are greutatea de 0,30 gr și diametrul de 15,1 mm (fig. 17/4). 2. Imperiul Otoman. Selim al III-lea (1789-1807) 1203-1222 AH. Para. Misir. Are greutatea de 0,23 gr și diametrul de 14,9 mm (fig. 17/12). 3. Imperiul Otoman. Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH. Para. Misir. Are greutatea de 0,21 gr și diametrul de 16 mm. Este ruptă marginal. 4. Imperiul Otoman. Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH. Atelier neapreciat. Para. Are greutatea de 20 gr și diametrul de 14,8 mm. Este ruptă pe margini. 5. Imperiul Otoman. Para. Sec. XVII. Are greutatea de 0,12 gr și diametrul de 10,9×14,3 mm. Este fragmentată.

Mormântul 45 (copil, 2-3 ani) (fig. 8/2). A fost descoperit în caroul 2, la adâncimea de 1,85 m. Groapa funerară pare să aibă formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Lățimea gropii era de 0,55 m. Este orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. A fost dezvelit doar craniul, umerii și vertebrele din partea superioară a corpului, restul gropii funerare și al scheletului depășesc limitele peretelui de est al Secțiunii. Scheletul era depus în conformitate cu ritul creștin de înhumare, în decubitus dorsal, cu capul orientat spre vest, cu o neînsemnată deviere spre sud. Fără inventar.

Mormântul 46 (copil, 5-7 ani) (fig. 7/7). Conturul gropii funerare a fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,6 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, aproape trapezoidală, avea lungimea de 1,3 m și lățimea în partea superioară de 0,75 m, iar în partea inferioară de 0,55 m. Adâncimea gropii de la nivelul de descoperire era de 0,35 m. Este orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Au fost identificate resturi de la sicriu. Acesta era lung de 1,25 m și lat de 0,45 m în

partea superioară și de 0,3 m în parte inferioară. Scheletul era culcat pe spate, cu capul spre vest. O intervenție tardivă a bulversat partea superioară a mormântului, deranjând craniul, cutia toracică și brațele scheletului. Poziția brațelor nu a fost surprinsă cu exactitate, dar se pare că acestea erau ușor îndoite din cot și depuse pe oasele bazinului. Membrile inferioare erau întinse, depuse paralel.

În zona oaselor cutiei toracice au fost descoperiți doi nasturi sferoidali de bronz (fig. 10/5). Piese sunt identice ca formă, au fost modelate prin turnare, au diametrul de 0,7 cm. Sunt prevăzute cu urechiușă de prindere. Împreună cu aceasta, nasturii au înălțimea de 1,0 și 1,1 cm.

Mormântul 47 (matur, circa 35 ani) (fig. 5/11). A fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,15 m. Mormântul a fost distrus de intervențiile din perioada modernă. Conturul gropii funerare s-a păstrat doar parțial. Este orientată pe axa est-vest. Au fost descoperite urme de la sicriul din lemn, identificat pe o lungime de 0,25 m. Lățimea sicriului era de 0,45 m. De la schelet s-a păstrat doar calota craniană.

Lângă craniu a fost descoperită o monedă (fig. 17/2). Reprezintă o para a Imperiului Otoman. Abdulhamid I (1774-1789) 1187-1203 AH. Anul de emisie neprecizat. Para. Misir (Egipt). Are greutatea de 0,28 gr și diametrul de 14,2 mm.

Mormântul 48 (bărbat, 40-50 ani) (fig. 7/11). Conturul gropii funerare a fost descoperit la adâncimea de 1,55 m, în caroul 2. Groapa funerară, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, a fost cercetată incomplet. Partea de vest, superioară, depășea limitele Secțiunii. Groapa mormântului a fost cercetată pe lungimea de 1,65 m. Groapa avea lățimea de 1,1 m. Adâncimea gropii de la nivelul descoperirii era de 0,45 m. Este orientată pe axa est-vest, cu o mică deviere spre sud. Scheletul era întins pe spate, cu capul orientat spre vest. Avea brațele îndoite și depuse pe oasele bazinului. Membrile inferioare erau întinse, dispuse paralel. Fără inventar.

Mormântul 49 (adolescent, 14-15 ani) (fig. 8/4). A fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,65 m. Cea mai mare parte a gropii funerare a fost distrusă de intervențiile din perioada modernă. De la mormânt s-a păstrat doar o parte de la groapă și partea superioară a scheletului. Acesta era orientat pe axa est-vest, cu o neînsemnată deviere spre sud. Scheletul avea partea facială a craniului întoarsă spre stânga. Fără inventar.

Mormântul 50 (bărbat (?), 35-40 ani) (fig. 8/9). A fost descoperit în caroul 2, la adâncimea de 1,55 m. Groapa funerară, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite era orientată pe axa est-vest. Scheletul a fost descoperit la adâncimea de 1,95 m. Era întins pe spate, în decubitus dorsal, cu brațele îndoite din cot și depuse, alăturat, pe piept. Membrile inferioare erau întinse, depuse paralel. Partea facială a craniului era întoarsă spre stânga. În umplutura gropii funerare au fost descoperite câteva cuie de la sicriu. Au lungimi diferite, de la 4,7 m până la 8,3 cm. Sunt prevăzute cu pălării de forme diferite, circulare (cu diametrul de până la 1,3 cm) sau alungite, cu dimensiunile de 0,4×1,4 cm. Pe fundul gropii funerare au fost descoperite trei fragmente de ceramică, modelată la roata rapidă, din pastă cu nisip mărunț, de culoare galbenă. Pereții sunt groși de până la 0,6-0,7 mm. Un fragment are pe partea interioară aplicat un ornament format din dungi late până la 0,4 mm, realizate cu vopsea albă. Ceramica poate fi atribuită secolelor XVI-XVII.

Între oasele cutiei toracice, la adâncimea de 1,98 m a fost descoperită o monedă medievală europeană, cu un grad avansat de uzură, fără a putea fi determinată. Tot aici, în partea dreaptă a oaselor bazinului ai fost descoperite două piese din silex. Se pare că făceau parte dintr-un set pentru aprinderea focului.

Mormântul 51 (matur). A fost descoperit în caroul 3, la adâncimea de 1,75 m. Mormântul a fost distrus în totalitate în perioada modernă. De la schelet s-a păstrat doar calota craniului. Fără inventar.

Mormântul 52 (femeie, 35-40 ani) (fig. 8/3). A fost descoperit la intersecția carourilor 1 și 2, la adâncimea de 1,85 m. A fost cercetată doar partea de vest a mormântului, craniul și oasele de la umeri. Cea mai mare parte a gropii funerare depășește limitele Secțiunii. Groapa funerară era orientată pe axa est-vest, cu o neînsemnată deviere spre sud. Pe porțiunea cercetată, groapa avea lățimea de 0,7 m, având colțurile rotunjite. Craniul era întors cu partea facială spre stânga. Pe craniu, în regiunea ochiului stâng, a fost descoperit un fragment de ceramică. Este de culoare cărămizie, reprezintă o buză de strachină (?) cu marginea ușor înclinată în exterior și rotunjită. Grosimea peretelui este de 0,9 cm. Poate fi atribuit secolelor XVI-XVII.

Tabel privind principalele date asupra mormintelor din necropola Măzărache, Săpături 2010

Numărul mormântului	Adâncimea gropii	Orientarea mormântului	Resturi de la sicriu	Vârsta	Sexul	Ambele brațe pe abdomen	Ambele brațe pe piept	Brațul drept pe abdomen, cel stâng pe piept	Brațul stâng pe abdomen, cel drept pe piept	Ambele brațe pe bazin	Brațul stâng pe bazin, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe piept, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe bazin, cel drept în lungul corpului	Antebrațele pe umar	Poziția brațelor incertă (deranjat)	Inventar	Observații	Figura
1	-0,51	vest-est/S		copil, 4-5 ani													chircit pe dreapta	
2	-0,49	vest-est/S		copil, 5-6 ani											X	potcoave pentru încălțăminte	piciorul drept fand	
3	-0,59	vest-est		adolescent, 14-15												monedă, dinar, 1556		
4	-0,63	vest-est/S	X	copil, 4-5 ani				X								monedă otomană, acce sec. XVI.		
5	-0,75	vest-est/S		copil, 2-3 ani		X										monedă		
6	-0,86	vest-est/S		adolescent, 12-14		X										monedă, dinar, sec. XVII	a deranjat ușor de M. 7.	
7	-0,90	vest-est		adult, 25-35	F	X											deranjat de M. 6	
8	-0,70	vest-est/S		copil, 6-8 (?)							X					monedă, dinar, 1546		
9	-0,60	vest-est/S		adult	B (?)	X											suprapus peste M. 10	
10	-0,70	vest-est/S	X	adult, 35-45	F	X											suprapus de M. 9	
11	-0,45			adulti													Ag. 1	
12	-0,76	vest-est/S		adult, 20-30	F													

II. Materiale și cercetări

Numărul mormântului	Adâncimea gropii	Orientarea mormântului	Resturi de la sicriu	Vârsta	Sexul	Ambele brațe pe abdomen	Ambele brațe pe piept	Brațul drept pe abdomen, cel stâng pe piept	Brațul stâng pe abdomen, cel drept pe piept	Ambele brațe pe bazin	Brațul stâng pe bazin, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe piept, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe bazin, cel drept în lungul corpului	Antebrațele pe umăr	Poziția brațelor incertă (deranjați)	Inventar	Observații	Figura
13	-0,70	vest-est/S	X	adult		X												
14	-0,91	vest-est/S		adult, 20-30	B	X										fragment de ceramică	deranjați de M.15. ceramică, lângă bazin	
15	-0,91	vest-est		adult, 30-40	F (?)									X			deranjați de o groapă modernă	
16	-0,90			adulți													Agl. 2	
17	-0,66			adulți													Agl. 3	
18	-0,91	vest-est	X	adult, 40-50	F						X					monedă, dinar, 1600		
19	-0,90	est-vest		copil, 4-6		X										monedă, dinar, sec. XVI?	orientarea inversată	
20	-0,88	vest-est/S		adult, 35-40	B		X									inel de bronz		
21	-0,85	vest-est/S				X										nasture sferoidal	deranjați de Gr. 5	
22	-0,90			adult, 20-30 + copil	F												Agl. 4 deranjați de o groapă modernă	
23	-0,76			adulți 20-25, 40-50	F												Agl. 5. a deranjați M. 24	
24	-0,77	vest-est		adolescent, 14	F		X										ușor deranjați de M. 23	

Numărul mormântului	Adâncimea gropii	Orientarea mormântului	Resturi de la sicriu	Vârsta	Sexul	Ambele brațe pe abdomen	Ambele brațe pe piept	Brațul stâng pe abdomen, cel drept pe piept	Ambele brațe pe bazin	Brațul stâng pe bazin, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe piept, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe bazin, cel drept în lungul corpului	Antebrațele pe umar	Poziția brațelor incertă (deranjat)	Inventar	Observații	Figura
25	-0,87	vest-est		adolescent, 14-16		X									monedă, dinar, 1569		
26	-0,95	vest-est/S		adult, 40-50	F								X		monedă, dinar, 1547		
27	-0,95			copil, fetus											monedă, poltorac, 1624	depus în groapă circulară	
28	-1,10	vest-est/S		adult, 25-30 + fetus	F	X									nasture-copcă, 2 monede, dinari din 1537 și 1558	mormânt dublu	
29	-0,65	vest-est	X	adolescent, 14-16	F					X					2 cercei din bronz	cercei din bronz cu măregele din sticlă	
30	-1,10	vest-est/S		adult, 50-60	F										cercei, monedă, dinar, 1552		
31	-1,25	vest-est/S		adult, 30-40	F	X									nasture-copcă, 2 monede; dinar 1552, alta nepreciz.		
32	-0,75			adult											monedă, para otomană din 1789	puternic deranjat	
33	-1,32			adult, 35-45	B											distrus	
34	-1,35			adult												Agl. 5	
35	-1,64	vest-est		adolescent, 10-12								X			monedă, para otomană 1771		

II. Materiale și cercetări

Numărul mormântului	Adâncimea gropii	Orientarea mormântului	Resturi de la sicriu	Vârsta	Sexul	Ambele brațe pe abdomen	Ambele brațe pe piept	Brațul drept pe abdomen, cel stâng pe piept	Brațul stâng pe abdomen, cel drept pe piept	Ambele brațe pe bazin	Brațul stâng pe bazin, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe piept, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe bazin, cel drept în lungul corpului	Antebrațele pe umar	Poziția brațelor încertă (deranjat)	Inventar	Observații	Figura
36	-1,80	vest-est		adult, 50-60, +copil, 4-6	F									X		monedă, para ? acce? sec. XVII	mormânt dublu	
37	-1,76	vest-est/S		copil, 8-10											X	monedă, para otomană, 1774		
38	-1,57																distrus de intervenții moderne	
39	-1,56	vest-est		adult, 35-50	B		X									50 de cuite, de la sicriu	ușor deranjat	
40	-1,55			adolescent, 12-14											X		parțial distrus de M. 39.	
41	-1,65			adultți													Agl. 7	
42	-1,95	vest-est/S		adult, 35-40	B									X		4 nasturi sferoidali de argint; 10 nasturi de os	ușor deranjat	
43	-1,73	vest-est		copil, 1 an			X									monedă, dinar 1556		
44	-1,87	vest-est/S		copil, 6-8			X									5 monede: 1 - Suedia, sec. XVII; 4 - para otomane XVII-XIX; 2 cuite de fier		

Numărul mormântului	Adâncimea gropii	Orientarea mormântului	Resturi de la scriu	Vârsta	Sexul	Ambele brațe pe abdomen	Ambele brațe pe piept	Brațul stâng pe abdomen, cel drept pe piept	Ambele brațe pe bazin	Brațul stâng pe bazin, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe piept, cel drept pe umăr	Brațul stâng pe bazin, cel drept în lungul corpului	Antebrațele pe umar	Poziția brațelor incertă (deranjat)	Inventar	Observații	Figura
45	-1,85	vest-est/S		copil, 2-3										X		cercetat parțial	
46	-1,60	vest-est/S	X	copil, 5-7					X						2 nasturi sferoidali de bronz	parțial distrus	
47	-1,15	vest-est	X	adult, 35											monedă, para s. XVIII	parțial distrus	
48	-1,55	vest-est/S		adult, 40-50					X							cercetat parțial	
49	-1,65	vest-est/S		adolescent, 14-15										X		parțial distrus	
50	-1,55	vest-est		adult, 35-50	B										Monedă europeană; 2 fr. silex		
51	-1,75			adult												distrus	
52	-1,85	vest-est/S		adult, 35-40	F											cercetat parțial	

Bibliografie

- Agulnicov 2007:** S. Agulnicov, Necropola medievală târzie de lângă satul Budești. *Revista Arheologică* s.n. 1-2, vol. III, 2007, 339-343.
- Agulnicov, Popovici 2012:** S. Agulnicov, S. Popovici, Harta arheologică a municipiului Chișinău. In: *Chișinău – vatră de istorie și civilizație* (sub tipar).
- Andronic, Neamțu, Dinu 1967:** Al. Andronic, Eu. Neamțu, M. Dinu, Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași. *ArhMold* V, 1967, 169-285.
- Ariès 1996:** Ph. Ariès, *Omul în fața morții*, vol. I-II (București 1996).
- Artimon 1998:** Al. Artimon, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII* (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud) (Iași 1998).
- Artimon 2000:** Al. Artimon, *Viața spirituală în orașele din sud-vestul Moldovei (secolele XIV-XVII)*. *Arheologia medievală* III, 2000, 59-84.
- Bacumenco-Pârnău et al. 2010:** L. Bacumenco-Pârnău, I. Ursu, V. Vornic, V. Iarmulschi, A. Pelivan, Considerații preliminare privind cercetările arheologice de la Lozova (r-nul Strășeni) din anul 2010. In: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (ediția a XX-a)*, 14-15 octombrie 2010. Program, rezumatul comunicărilor (Chișinău 2010), 25-27.
- Batariuc 1993:** P.-V. Batariuc, *Necropola medievală de la Suceava-Câmpul Șanțurilor*. *ArhMold* XVI, 1993, 229-249.
- Bâzgu, Tentiuc 2003:** E. Bâzgu, I. Tentiuc, *Datarea Bisericii Adormirea Domnului din Căușeni – o problemă deschisă*. In: *Patrimoniul cultural al județului Tighina (Chișinău 2003)*, 38-54.
- Berechet 1924:** Șt. Berechet, *Cinci biserici din Chișinău*. In: *Comisiunea monumentelor istorice. Secția din Basarabia. Anuar, v. I (Chișinău 1924)*, 136-141.
- Bezviconi 1996:** Gh. Bezviconi, *Semimileniul Chișinăului* (Chișinău 1996).
- Boldur 1992:** Al. Boldur, *Istoria Basarabiei* (Chișinău 1992).
- Boldureanu 2007:** A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor monetare (I)*. *Tyragetia* s.n. 1, vol. I [XVI], 2007, 351-360.
- Brihuneț 2007:** Em. Brihuneț, *Istoria și tradiția exploatarea cimitirelor din Republica Moldova*. In: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional din Republica Moldova. Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău 2-4 august 2007 (Chișinău 2007)*, 173-184.
- Bubulici, Kurciatov 2005:** V. Bubulici, S. Kurciatov, *Cercetările arheologice de salvare în curtea Bisericii Adormirii Maicii Domnului din Căușeni în vara anului 2004*. *Revista Arheologică* s.n. 2, vol. I, 2005, 402-416.
- Cantacuzino 1971:** Gh. Cantacuzino, *Les tombes des bogomiles découvertes en Roumanie et leurs rapports avec les communautés hérétiques byzantines et balkaniques*. In: *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines*, Bucarest, 6-12 septembrie 1971 (Bucarest 1971), 515-528.
- Călători 1970:** *Călători străini despre Țările Române, II* (București 1970).
- Cândea 1995:** I. Cândea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea* (Brăila 1995).
- Ciobanu 1996:** St. Ciobanu, *Chișinăul* (Chișinău 1996).
- Ciocanu 2002:** S. Ciocanu, *Considerații privind Biserica Nașterii Maicii Domnului (Măzărache)*. In: *Limba Română. Revistă de știință și cultură*, nr. 4-5 (Chișinău 2002), 74-80.
- Ciocanu 2007:** S. Ciocanu, *Chisinau – A Historic City in the Process of Disappearing*. In: *Heritage at Risk. ICOS world report 2006/2007 on monuments and sites in danger (München 2007)*, 115-116.
- Chirtoacă 2008:** I. Chirtoacă, *Chișinău*. In: *Destin românesc. Revistă de istorie și cultură*, nr. 4 (56), An III (XIV) (Chișinău 2008), 137-153.
- Cocârlă 1991:** P. Cocârlă, *Târgurile și orașele Moldovei în epoca feudală (sec. XV-XVII)* (Chișinău 1991).
- Colesnic 1997:** I. Colesnic (ed.), *Chișinău. Enciclopedie* (Chișinău 1997).
- Comșa 1976:** E. Comșa, *Cimitirul*. In: *Dinogetia, I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn* (București 1976), 367-373.
- Comșa 1985:** M. Comșa, *Cimitirul medieval de la Bucov-Tioca*. In: *Muzeul de Istorie și Arheologie Prahova (Ploiești 1985)*, 45-60.
- Damian 1993:** O. Damian, *O necropolă medievală timpurie descoperită la Nufăru (jud. Tulcea)*. *SCIVA* 1, 44, 1993, 81-113.
- DRH 1975:** *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. I (1384-1448)* (București 1975).
- Dron 1995:** I. Dron, *Cu privire la originea numelui topic Chișinău*. In: *Revista de lingvistică și știință literară*, nr. 3 (Chișinău 1995), 147-150.

- Dron 1996:** I. Dron, Numele Chișinăului. In: Tineretul Moldovei, 3 martie 1996.
- Dron 2001:** I. Dron, Chișinău. Schițe etnotoponimice (Chișinău 2001).
- Dumitriu 2006:** L. Dumitriu, Objets de parure de la nécropole de Vadu Anei. In: Cercetări Arheologice, XIII (București 2006), 341-362.
- Durand 1988:** M. Durand, Archeologie du cimetière medieval au sud-est de l'Oise. Relation avec l'habitat, evolution des rites et des pratiques funéraires, paleodemographie. Revue Archeologique de Picardie, 1988, 3-180.
- Eșanu 1993:** A. Eșanu, Școala domnească la Chișinău la începutul secolului al XIX-lea. Revista de istorie a Moldovei 3, 1993, 14-20.
- Eșanu 1998:** A. Eșanu, Chișinău. File de istorie (Chișinău 1998).
- Eșanu 2001:** A. Eșanu, Moldova medievală. Structuri executive, militare și eclesiastice. Studii (Chișinău 2001).
- Eșanu, Eșanu 1997/1998:** A. Eșanu, V. Eșanu, Chișinăul – oază de cultură și civilizație românească (sec. XV - încep. sec. XIX). In: Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, nr. 17, an. V, (I) 3/1997, 21-39; (II) 1/1998, 13-22 (Chișinău 1997/1998).
- Grosu 1997:** V. Grosu, Fântâna arteziană. In: Chișinău de seară, 4 octombrie 1997.
- Grosu 2000:** V. Grosu, Originea orașului Chișinău și a Bisericii Măzărache (Chișinău 2000).
- Hanuliak 2000:** M. Hanuliak, Burial Grounds-Source of Knowledge about the Great Moravian Period. In: Slovaks in the Central Danubian Region in the 6th to 11th century (Bratislava 2000), 133-147.
- Hîncu 1996:** I. Hîncu, Cercetări arheologice în Chișinău. In: Moldova suverană, 26 octombrie 1996.
- Hîncu 2003:** I. Hîncu, Vetre strămoșești din Republica Moldova (Chișinău 2003).
- Hotnog 1936:** T. Hotnog, Numele topic Chișinău. In: Anuarul Liceului național din Iași (Iași 1936).
- Kolnikova 1967:** E. Kolnikova, Obolus mrtvych vo vcasostredovekykh hroboch na Slovenski. In: Slovenská Archeológia 1, XV, 1967, 238-241.
- Lauwers 1999:** M. Lauwers, Le cimetière dans le Moyen Âge latin. Lieu sacré, saint et religieux. In: Annales. Histoire, Sciences sociales. 54e année, N. 5, 1999, 1047-1072.
- Mareș 2009:** I. Mareș, Biserica Sfântul Gheorghe (Mirăuți) din Suceava – prima catedrală mitropolitană a Moldovei (Suceava 2009).
- Matei, Emandi 1980:** M.D. Matei, Em.I. Emandi, Necropola feudal-timpurie de la Vornicenii Mari (jud. Suceava). SCIVA 4, 31, 1980, 585-597.
- Mănucu-Adameșteanu 1980:** Gh. Mănucu-Adameșteanu, Necropola medievală de la Enisala. Peuce VIII, 1980, 473-496.
- Mănucu-Adameșteanu 1984:** Gh. Mănucu-Adameșteanu, Aspecte ale ritului și ritualului în lumina descoperirilor din necropola medievală de la Enisala. Peuce IX, 1984, 355-362.
- MEF 1978:** Moldova în epoca feudalismului, vol. II. Documente slavo-moldovenești. Veacurile XV-XVI (Chișinău 1978).
- Mihai 1998:** D. Mihai, Mormântul unei femei din familia Frangulea, din necropola nr. 1 de la Piuva Petri (Orașul de Floci), com. Ciurgeni, jud. Ialomița. Arheologia medievală II, 1998, 139-144.
- Mihail, Mihail 1986:** P. Mihail, Z. Mihail, Necropola de la Vornicenii Mari, jud. Suceava (sec. XI-XII): o ipoteză. In: Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, XXIII, 1 (Iași 1986), 405-407.
- Mîrțu 1969:** Fl. Mîrțu, Prezențe arheologice bogomilice în zona Cîmpulungului muscelean. In: Studii și cercetări, II (Pitești 1969), 219-229.
- MO 2010:** Monitorul oficial al Republicii Moldova, Anul XVII (3548-3550), Nr. 15-17, 2 februarie 2010.
- Năstase 1998:** L.P. Năstase, Arhitectul A.I. Bernardazzi (pagini de biografie și creație). In: Destin românesc. Revistă de istorie și cultură, nr. 17, an. V, 1/1998 (Chișinău 1998), 98-105.
- Niculiță 1998:** A. Niculiță, Un tezaur medieval monetar găsit în orașul Chișinău (155(5?)-1672). Tyragetia VI-VII, 1998, 135-142.
- Oța 1998:** I.S. Oța, Mormintele bogomile din sudul Banatului (secolele XII-XV). Arheologia medievală II, 1998, 113-124.
- Oța 2006:** S. Oța, Les sepultures bogomiles de Vadu Anei. In: Cercetări Arheologice, XIII (București 2006), 309-321.
- Paragină 2002:** A. Paragină, Habitatul medieval la curbura exterioară a Carpaților în secolele X-XV (Brăila 2002).
- Păunescu, Teodor 2006:** A. Păunescu, E.S. Teodor, La nécropole de Brănești-Vadu Anei. In: Cercetări Arheologice, XIII (București 2006), 275-307.

- Petrov 1998:** Gh. Petrov, Un vechi cimitir românesc la fostă biserică greco-catolică din Orăștie (jud. Hunedoara). *Arheologia medievală* II, 1998, 129-138.
- Postică 2006:** Gh. Postică, Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001 (Iași 2006).
- Sainciuc 2000:** L. Sainciuc, Colina antenelor de bruiaj (Chișinău 2000).
- Spinei, Popovici 1985:** V. Spinei, R. Popovici, Cercetările arheologice din necropola medievală de la Hudum, jud. Botoșani. *ArhMold* X, 1985, 74-88.
- Spinei, Popovici 1988:** V. Spinei, R. Popovici, Săpăturile arheologice din necropola medievală de la Hudum (1987). *ArhMold* XII, 1988, 233-247.
- Spinei, Alexianu, Butnaru 1985:** V. Spinei, M. Alexianu, V. Butnaru, Săpăturile arheologice de la Doina-Girov din 1982-1983. *Memoria Antiquitatis* IX-XI, 1985, 227-260.
- Șovan, Mihăilescu-Bîrliba 1995:** O.-L. Șovan, V. Mihăilescu-Bîrliba, Cercetări în cimitirul de la Joldești-Botoșani. *ArhMold* XVIII, 1995, 213-227.
- Stancu 2006:** P. Stancu, Monnaies découvertes dans la nécropole et l'établissement medievale de Brănești-Vadu Anei. In: *Cercetări Arheologice*, XIII (București 2006), 331-340.
- Tentiuc 1996:** I. Tentiuc, Populația din Moldova centrală în secolele XI-XIII (Iași 1996).
- Tentiuc 2001:** I. Tentiuc, Particularități și semnificații ale ritului și ritualului funerar în spațiul est-carpatic în secolele XI-XIII. *Tyragetia* X, 2001, 123-130.
- Tentiuc 2004:** I. Tentiuc, Aspects of Funeral Rite and Ritual in the Prut-Dniestr Region – End of First Millenium, Beginning of Second Millenium (The Molești-Ialoveni Necropolis). In: *Aspects of Spiritual life in South East Europe from Prehistory to the Middle ages* (Iași 2004), 323-327.
- Tentiuc, Bubulici 2011:** I. Tentiuc, V. Bubulici, Descoperiri monetare în cimitirul medieval al Bisericii Măzărache din Chișinău (săpăturile din anul 2010). *Tyragetia* s.n. 1, vol. V [XX], 2011, 301-309.
- Tentiuc, Cereteu 2003:** I. Tentiuc, I. Cereteu, Raport științific privind investigațiile arheologice din anul 2002 la Biserica Adormirii Maicii Domnului de la Căușeni (Chișinău 2003). *Arhiva MNAIM*, Nr. inv. 405.
- Tentiuc, Vasilache 2011:** I. Tentiuc, M. Vasilache, Contribuții la istoria arheologică a Chișinăului (catalogul monumentelor arheologice). *Tyragetia* s.n. 1, vol. V [XX], 2011, 333-352.
- Teodor 1991:** D.Gh. Teodor, Creștinismul la est de Carpați. De la origini pînă în secolul al XIV-lea (Iași 1991).
- Uzina de apă 2002:** Uzina de apă Chișinău. *Фабрика воды Кишинэу (1892-2002)* (Chișinău 2002).
- Vasilii 1980:** I. Vasilii, Observații cu privire la mormintele de inhumație de la Troesmis. *Peuce* VIII, 1980, 218-229.
- Vornic et al. 2011:** V. Vornic, I. Ursu, L. Bacumenco-Pârnuș, L. Ciobanu, Noi descoperiri în necropola medievală de la Lozova (r-nul Strășeni). In: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei* (ediția a XXI-a), 20-21 octombrie 2010. Program, rezumatul comunicărilor (Chișinău 2011), 28-30.
- Бубис 1997:** И.М. Бубис, Зодчие Бернардацци (Кишинэу 1997).
- Даутова 1977:** Р.А. Даутова, Функции арабоязычных монет в позднесредневековых могильниках Чечено-Ингушетии. In: *Археология и вопросы атеизма* (Грозный 1977), 75-78.
- Бырня, Нудельман, Рябой 1990:** П.П. Бырня, А.А. Нудельман, Т.Ф. Рябой, Два монетно-вещевых кладов XVI и XVII вв. В сб.: *Археологические исследования в Молдавии в 1985 г.* (Кишинев 1990), 239-249.
- Дмитриев, Драгнев 1960:** П.Г. Дмитриев, Д.М. Драгнев, К вопросу о происхождении названия города Кишинева и первых упоминаниях о нем. В: *Тезисы докладов второй конференции молодых ученых Молдавии* (Кишинев 1960), 6-7.
- Дрон 1989:** И. Дрон, Является ли *Кишинэу* латинизмом или тюркизмом. *Советская тюркология* 1, 1989, 80-86.
- История 1966:** История Кишинева. 1466-1966 (Кишинев 1966).
- Кишинев 1984:** Кишинев. Энциклопедия (Кишинев 1984).
- Нудельман 1976:** А.А. Нудельман, Топография кладов и находок единичных монет (Кишинев 1976).
- Нудельман 1985:** А.А. Нудельман, Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе (Кишинев 1985).
- Раевский 1964:** Н.Д. Раевский, Топониме де орижине ираникэ ши турчикэ. In: *Лимба ши литература молдовеняскэ*, 1, 1964, 60-65.
- Ременко 1972а:** Г. Ременко, Кишинэу ла Албишоара. In: *Кишинэул де сарэ*, 7 август 1972.
- Ременко 1972б:** Г. Ременко, Стрэжерул де пятрэ. In: *Кишинэул де сарэ*, 28 август 1972.
- Федоров, Чеботаренко, Великанова 1984:** Г.Б. Федоров, Г.Ф. Чеботаренко, М.С. Великанова, Бранештский могильник X-XI вв. (Кишинев 1984).

Фоменко 1969: В.Г. Фоменко, Еще о топониме Кишинев. В сб.: Ономастика (Москва 1969).

Хынку 1970: И.Г. Хынку, Лимбарь – средневековый могильник XII-XIV веков в Молдавии (Кишинев 1970).

Хынку 1973: И.Г. Хынку, Кэпрэрия – памятник культуры X-XII вв. (Кишинев 1973).

Хынку 1987: И.Г. Хынку, Археологические памятники г. Кишинева (Кишинев 1987).

Юбилейный 1913: Юбилейный сборник города Кишинева, 1812-1912 (Кишинев 1913).

The results of archaeological research in the Mazarache Church of Chișinău in 2010

Abstract

In the summer of 2010 archaeological excavations in the historic part of Chișinău were carried out. The earliest written records about the Chișinău show that the historic core was located in the lower part of the modern city, near the river of Bâc. Apparently, the locality already existed in the 14th century, before the Golden Horde was ousted from the south-eastern part of the Carpathian-Dniester land in 70s-80s of this century. On the opposite, left side of the river there was located the settlement of *the Tatar times* mentioned in the sources.

On the right bank of the Bâc River, on top of a hill at the foot of which there was a spring, there is the Intercession (Mazarache) Church that was built in 1739-1740 (Eșanu 1998, 56), 1742 (Ciocanu 2002, 39-43) or, according to some data, in 1752 (Kishinev 1984, 324). According to researchers, the stone church was built on site of an ancient wooden one, burned by Turkish troops in 1739 during the Russian-Turkish war of 1735-1739 (Eșanu 2001, 147).

Archaeological excavations conducted in the immediate vicinity of the Mazarache Church revealed some ceramic materials of the Late Bronze and Early Iron Ages, as well as ample evidence of the existence of a settlement and burial site of the medieval and modern times.

Among the most interesting finds we can mention an earthen fortress moat, which refers, apparently, to the 16th-17th centuries. Having a depth of 4,5 m and width at the top to 5,1 m, it would close access to the cape, where the cemetery was located. To the west of the cape the remains of a dwelling with a stone vault, referring to the 17th-18th centuries, were investigated. There were found well-preserved remains of a monumental architectural structure of red brick, determined by us as a part of the urban water supply catchment galleries constructed by A.I. Bernardazzi in the late 19th century (Bubis 1997, 59-62).

Excavations were carried out in the south-western periphery of the cemetery and directly at the northern apse of the church. The excavation area is 88 sq. m. There were investigated 52 burials. All of them are in the Christian tradition. More than half of the skeletons belong to children or teenagers. Skeletons lie on the back, face up, or on the right or left side. The arms are bent at the elbows, hands on chest, abdomen or, more rarely, on the collarbone. A special attention was drawn to a children's burial, the head oriented to the west, in a highly flexed position on the right side.

Inventory of burials is quite poor. In different burials there have been found from one to five coins, as well as bone, bronze or silver buttons of various types, earrings, rings and fragments of ceramics. In burials of the Mazarache Church cemetery of Chisinau 29 coins were found. Of these, 13 specimens belong to the Hungarian issuers of the 16th - early 17th centuries, a silver poltorak of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the early 17th century, and a silver Swedish shilling of the second half of that century. A third, undefined, poorly preserved European coin, obviously, refers to these issuers. Ottoman coins (13 pieces) are in the majority of 18th - early 19th centuries. Three Ottoman coins belong to the 16th-17th centuries.

Discovery of these coins in burials can be explained by the fact that the Hungarian silver denarii depict Our Lady with the Child and were worn in 6th-17th centuries as an icon, mostly by children and women (at least according to our observations in the course of investigation of burial grounds). It must be noted that the finds of coins in the graves of the Mazarache Church cemetery were observed only in the graves of children, adolescents, and, rarely, women. This shows the existed practice of wearing of silver coins as a talisman, both in the Middle Ages and in modern times. If they originally worn the coins with the image of Our Lady with the Child, later, in the 18th - the beginning of 19th century, they become to wear, symbolically (Dautova 1977, 75-78), any silver coins, including the Ottoman akçe and para.

As a result of the investigation of the medieval cemetery in Chisinau it can be also stated that in the middle and in the second half of the 16th century a territory of the cape around the supposed wooden church was fully occupied with the local Christian community burials.

Recent burials refer to the first two decades of the 19th century, until 1827, when a stone wall around the church was built, and burials were prohibited.

List of Illustrations:

- Fig. 1. Plan of the Mazarache Cape.
 Fig. 2. Mazarache Church. Plan of excavations I, II и III.
 Fig. 3. Mazarache Church. Household pits.
 Fig. 4. Mazarache Church. Pit 8.
 Fig. 5. Mazarache Church. Burials of the medieval necropolis: 1 - B. 4; 2 - B. 8; 3 - B. 13; 4 - B. 3; 5 - B. 15; 6 - B. 6; 7 - B. 7; 8 - B. 5; 9 - B. 5; 10 - B. 1; 11 - B. 47; 12 - B. 4; 13 - B. 11; 14 - B. 12; 15 - B. 10; 16 - B. 10; 17 - B. 9.
 Fig. 6. Mazarache Church. Burials of the medieval necropolis: 1 - B. 30; 2 - B. 29; 3 - B. 19; 4 - B. 22 (Agglomeration of bones 4); 5 - B. 17 (Agglomeration of bones 3); 6 - B. 16 (Agglomeration of bones 2); 7 - B. 21; 8 - B. 31; 9 - B. 20; 10 - B. 18.
 Fig. 7. Mazarache Church. Burials of the medieval necropolis: 1 - B. 33; 2 - B. 34 (Agglomeration of bones 6); 3 - B. 28; 4 - B. 25; 5 - B. 38; 6 - B. 37; 7 - B. 46; 8 - B. 23 (Agglomeration of bones 5); 9 - B. 24; 10 - B. 26; 11 - B. 48.
 Fig. 8. Mazarache Church. Burials of the medieval necropolis: 1 - B. 41; 2 - B. 45; 3 - B. 52; 4 - B. 49; 5 - B. 35; 6 - B. 27; 7 - B. 44; 8 - B. 36; 9 - B. 50; 10 - B. 40; 11 - B. 42; 12 - B. 39; 13 - B. 43.
 Fig. 9. Mazarache Church. The typology of the medieval cemetery burials.
 Fig. 10. Mazarache Church. Adornments and details of clothing from burials. Buttons: 1, 2, 6-11, 13, 14, 17, 23, 24 - B. 42; 3, 5 - B. 42; 4 - B. 46; 15 - B. 30; 18 - B. 31; 19-20 - B. 28. Earrings: 12, 22 - B. 29; 21 - B. 30. Rings: 25 - cultural layer; 26 - B. 20. 3-5, 15, 16, 18-20 - copper; 17, 23, 24 - silver; 1, 2, 6-11, 13, 14 - bone.
 Fig. 11. Mazarache Church. The individual finds: 3 - B. 31; 15 - B. 39; 1, 2, 4-14, 16-20 - cultural layer. 2-4, 7-14, 16-20 - iron; 1, 5 - lead; 6, 15 - copper and iron.
 Fig. 12. Mazarache Church. The individual finds: 1-2 - B. 50; 3 - dwelling with cellar; 4-9 - cultural layer. 1, 2 - flint; 3 - steatite; 4, 8-9 - stone; 5, 7 - ceramics; 6 - bone.
 Fig. 13. Hill of the Mazarache Church. Pottery from the earthen fortress moat.
 Рис. 14. Hill of the Mazarache Church. Pottery from the earthen fortress moat (1, 3, 5-7, 9) and from the cultural layer (2, 4, 8).
 Fig. 15. Pottery from the dwelling with a stone cellar.
 Fig. 16. Dwelling with a stone cellar (1, 3 - section, 2 - plan) and water supply galleries of the 19th century (4-7 - section) (figure of the architect G. Bulat).
 Fig. 17. Mazarache Church. Coins from the medieval cemetery burials: 1 - B. 28; 2 - B. 47; 3 - B. 44; 4 - B. 43; 5 - B. 31; 6 - B. 25; 7 - B. 35; 8 - B. 37; 9 - B. 8; 10 - B. 4; 11 - B. 32; 12 - B. 44; 13 - B. 27; 14 - B. 40.

Результаты археологических исследований у Мазаракиевской церкви Кишинева в 2010 году

Резюме

Летом 2010 года были проведены археологические спасательные раскопки в исторической части Кишинева. Самые ранние письменные источники о Кишинева свидетельствуют, что историческое ядро располагалось в нижней части современного города, прилегающей к реке Бык. Населенный пункт существовал, по всей видимости, уже в XIV веке, до вытеснения Золотой Орды из юго-восточной части Карпато-Днестровских земель в 70-80 годы указанного столетия. На противоположной, левой стороне реки располагалось упомянутое в источниках поселение *татарского времени*.

На правом берегу реки Бык, на вершине холма, у подножья которого находился источник, располагается Покровская (Мазаракиевская) церковь, построенная в 1739-40 гг. (Eșanu 1998, 56), в 1742 (Ciocanu 2002, 39-43) или, по некоторым данным, в 1752 году (Кишинева 1984, 324). По мнению исследователей, каменная церковь была построена на месте более древней деревянной, сожженной турецкими войсками в 1739 году, в период русско-турецкой войны 1735-1739 гг. (Eșanu 2001, 147).

Археологические раскопки, проведенные в непосредственной близости от Мазаракиевской церкви, позволили выявить отдельные керамические материалы позднебронзового и раннежелезного веков, а также многочисленные свидетельства существования поселения и могильника средневекового и нового времени. Из наиболее интересных находок отметим ров земляной крепости, относящийся, по-видимому, к XVI-XVII вв. При глубине 4,5 м и ширине в верхней части до 5,1 м, он закрывал доступ на мыс, где располагалось кладбище. К западу от мыса исследованы остатки наземного жилища с каменным подвалом, относящиеся к XVII-XVIII вв. Здесь же обнаружены хорошо сохранившиеся остатки монументального архитектурного строения из красного кирпича, определенного нами как часть водосборных галерей городского водопровода конца XIX века работы А.И. Бернардацци (Бубис 1997, 59-62).

Раскопки произведены на юго-западной периферии могильника и непосредственно у северной апсиды церкви. Разбиты три раскопа площадью 88 м². Исследовано 52 погребения. Все они выполнены по христианскому обряду. Более половины костяков принадлежали детям или подросткам. Костяки лежали довольно однообразно: на спине, лицом вверх, или на правом или левом боку. Руки согнуты в локтях, кисти на груди, животе или, реже, на ключицах. Обращает на себя внимание детское погребение, ориентированное головой на запад, в сильно скорченном положении на правом боку.

Инвентарь погребений довольно бедный. В разных погребениях были найдены от одной до пяти монет, а также костяные, бронзовые или серебряные пуговицы различных типов; серьги, перстни и отдельные фрагменты керамики. В погребениях кладбища Мазаракиевской церкви Кишинева обнаружено 29 монет. Из них 13 экземпляров принадлежат венгерским эмитентам XVI - начала XVII веков, одна серебряная монета – полторак Речи Посполитой начала XVII века, другая – шведский шиллинг второй половины того же века. К этим эмитентам, очевидно, относится и третья, неопределенная, плохо сохранившаяся европейская монета. Османские монеты (13 экземпляров) относятся в подавляющем большинстве к XVIII - началу XIX века. Три османских монеты относятся к XVI-XVII векам.

Выявление указанных монет в погребениях можно объяснить тем, что на венгерских серебряных денариях изображена Божья Матерь с младенцем, которую в XVI-XVII веках носили как иконку в основном дети и женщины (по крайней мере, по нашим наблюдениям в процессе исследования могильника средневекового и нового времени). Отметим, что находки монет в погребениях кладбища Мазаракиевской церкви отмечаются исключительно в погребениях детей, подростков и, реже, женщин. Это свидетельствует о существовавшей практике ношения христианами местной общины серебряных монет в качестве оберега, как в период средневековья, так и в новое время. Если первоначально носили монеты с изображением Божьей Матери с младенцем, позже, в XVIII - начале XIX-го века, стали носить, символически (Даутова 1977, 75-78), любые серебряные монеты, в том числе и османские акче и пара.

Исследование кладбища средневекового Кишинева позволяет также констатировать, что уже в середине и во второй половине XVI-го века мыс вокруг предполагаемой деревянной церкви был полностью занят погребениями местной христианской общины.

Последние захоронения относятся к первым двум десятилетия XIX-го столетия, до 1827 года, когда вокруг церкви была возведена каменная ограда, а захоронения были запрещены.

Список иллюстраций:

Рис. 1. План Мазаракиевского мыса.

Рис. 2. Мазаракиевская церковь. План раскопов I, II и III.

Рис. 3. Мазаракиевская церковь. Хозяйственные ямы.

Рис. 4. Мазаракиевская церковь. Яма 8.

Рис. 5. Мазаракиевская церковь. Погребения средневекового некрополя: 1 - П. 4; 2 - П. 8; 3 - П. 13; 4 - П. 3; 5 - П. 15; 6 - П. 6; 7 - П. 7; 8 - П. 5; 9 - П. 2; 10 - П. 1; 11 - П. 47; 12 - П. 4; 13 - П. 11; 14 - П. 12; 15 - П. 10; 16 - П. 10; 17 - П. 9.

Рис. 6. Мазаракиевская церковь. Погребения средневекового некрополя: 1 - П. 30; 2 - П. 29; 3 - П. 19; 4 - П. 22 (скопление костей 4); 5 - П. 17 (скопление костей 3); 6 - П. 16 (скопление костей 2); 7 - П. 21; 8 - П. 31; 9 - П. 20; 10 - П. 18.

Рис. 7. Мазаракиевская церковь. Погребения средневекового некрополя: 1 - П. 33; 2 - П. 34 (скопление костей 6); 3 - П. 28; 4 - П. 25; 5 - П. 38; 6 - П. 37; 7 - П. 46; 8 - П. 23 (скопление костей 5); 9 - П. 24; 10 - П. 26; 11 - П. 48.

Рис. 8. Мазаракиевская церковь. Погребения средневекового некрополя: 1 - П. 41; 2 - П. 45; 3 - П. 52; 4 - П. 49; 5 - П. 35; 6 - П. 27; 7 - П. 44; 8 - П. 36; 9 - П. 50; 10 - П. 40; 11 - П. 42; 12 - П. 39; 13 - П. 43.

Рис. 9. Мазаракиевская церковь. Типология труположений средневекового некрополя.

Рис. 10. Церковь Мэзэраке. Предметы украшения и детали одежды из погребений. Пуговицы: 1, 2, 6-11, 13, 14, 17, 23, 24 - П. 42; 3, 5 - П. 42; 4 - П. 46; 15 - П. 30; 18 - П. 31; 19-20 - П. 28. Серги: 12, 22 - П. 29; 21 - П. 30. Кольца: 25 - культурный слой; 26 - П. 20. 3-5, 15, 16, 18-20 - медь; 17, 23, 24 - серебро; 1, 2, 6-11, 13, 14 - кость.

Рис. 11. Мазаракиевская церковь. Индивидуальные находки: 3 - П. 31; 15 - П. 39; 1, 2, 4-14, 16-20 - культурный слой. 2-4, 7-14, 16-20 - железо; 1, 5 - свинец; 6, 15 - медь и железо.

Рис. 12. Мазаракиевская церковь. Индивидуальные находки: 1-2 - П. 50; 3 - жилище с погребом; 4-9 - культурный слой. 1, 2 - кремь; 3 - стеатит; 4, 8-9 - камень; 5, 7 - керамика; 6 - кость.

Рис. 13. Холм Мазаракиевской церкви. Керамика из рва земляной фортификации.

Рис. 14. Холм Мазаракиевской церкви. Керамика из рва средневековой фортификации (1, 3, 5-7, 9) и из культурного слоя (2, 4, 8).

Рис. 15. Керамика из жилища с каменным погребом.

Рис. 16. Жилище с каменным погребом (1, 3 - разрез, 2 - план) и галереи водопровода XIX века (4-7 - разрез) (рис. арх. Г. Булат).

Рис. 17. Мазаракиевская церковь. Монеты из погребений средневекового некрополя: 1 - П. 28; 2 - П. 47; 3 - П. 44; 4 - П. 43; 5 - П. 31; 6 - П. 25; 7 - П. 35; 8 - П. 37; 9 - П. 8; 10 - П. 4; 11 - П. 32; 12 - П. 44; 13 - П. 27; 14 - П. 40.

19.03.2012

Dr. Ion Tentiuc, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: ion_tentiuc@yahoo.com

Valeriu Bubulici, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova

Mariana Vasilache, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: arhmariana@yahoo.com

Livia Sîrbu, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova